

diyânet

Aylık Dergi | Haziran 2023 | Sayı: 390

BİREYSELLEŞME VE YALNIZLAŞMA

■ Yalnızlaşmadan ve Yabancılaşmadan Müslüman Birey Olabilmenin İmkânı

■ Modern Bireyin Yararı: Kendine Yabancı, Topluma Aşına

■ Yalnızlık Toplumuna Karşın Dayanışmacı Toplum

■ Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan ile Bireyselleşme ve Yalnızlaşma Üzerine Söyleşi

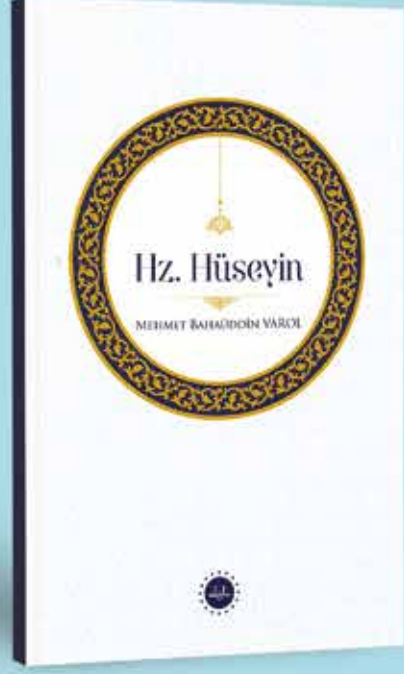
■ Allah'a (c.c.) Yakın Olmanın Adı Kurban

www.yayinsatis.diyamet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında müşavirlik ve ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

YAYINLARIMIZ

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Hasan ile birlikte 'dünyadaki iki çiçeğim' ve 'cennet gençlerinin efendileri' olarak nitelendirdiği torunu Hz. Hüseyin (r.a.), hayatı, kişiliği, mücadelesi, şehadeti ve ahlaki meziyetleri ile her zaman Müslümanların ortak sevgisine mazhar olan şahsiyetlerdendir.

Modern dönemde el üstünde tutulan kavramlardan biri de bireyselleşme oldu. Batı’da neşvünema bulan Aydınlanma ve Sanayi Devrimi’nden bağımsız düşünülemez bir biyografiye sahip olan bireyselleşme, temelde kişinin kendi öz varlığını keşfetmesini ve ona uygun şekilde yaşamasını ifade eder.

Bireyin kendini keşfetmesi, öz varlığını muhafaza etmesi, geliştirilmesi ve ortaya koyması elbette kıymetli bir süreçtir. Fakat bireyselleşmenin, ihtiva ettiği birtakım tehlikeleri göz ardı etmememiz gerekiyor. O her şeye rağmen içinde doğup büyüdüğü uygarlığın kültürel ve psikolojik kodlarını taşır ve bu yanılla zaman zaman olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Modern dönemde karşımıza çıkan bireyselleşme, ferdin gittikçe yalnızlaşmasına, toplumsal aidiyetlerden soyutlanan bir boşluğa düşmesine de sebebiyet vermektedir. İslam bir cemiyet dinidir ve bireyin bu cemiyet içinde kendini geliştirmesini, gerçekleştirmesini öngörür. Bu bakımdan modern toplumlar için gittikçe daha büyük bir tehlikeye dönüşen bireyselleşme ve yalnızlaşma girdabına karşı İslam düşüncesinde asırlardan beri var olan eczanın bugün daha önem kazandığı kanaatindeyiz.

Sağlıklı bireyselleşme, insan şahsiyetinin inkişafına imkân veren, bireyin yeryüzünde bulunuşunun gerçek anlamına muvafık düşen bir süreçtir. İnsan yeryüzünde Allah’ın halifesi olarak birtakım nimetlerle donatılmış ve sorumluluklarla mükellef tutulmuştur. Doğal olarak onun bireyselleşmesi bu merkezî hakikatle irtibatını sürdürdüğü ölçüde fitrata uygun bir seyir izleyecektir. İslam’ın bütün emir ve yasakları kâmil bir şahsiyetin, tevhide sıkı sıkıya bağlı bir bireyin ortaya çıkmasını hedefler.

Diyanet Dergisi olarak bu ay “Bireyselleşme ve Yalnızlaşma” başlıklı bir dosyayla huzurlarınızdayız. Dosyamıza Prof. Dr. Ali Avcu, “Yalnızlaşmadan ve Yabancılaşmadan Müslüman Birey Olabilmenin İmkânı”; Prof. Dr. Erhan Tecim, “Yalnızlık Toplumuna Karşı Dayanışmacı Toplum”; Doç. Dr. Fatma Baynal, “Modern Bireyin Yarası: Kendine Yabancı, Topluma Aşına” başlıklı yazılarıyla katkıda bulundular. Bu sayıda söyleşi konduğumuz Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan.

Bayramlar, modern bireyin yalnızlığına karşı İslam’ın içtimai panzehridir. Bu ayın sonunda Kurban Bayramı’nı idrak edeceğiz. Toplumsal bağların güçlendirilmesi, ihtiyaç sahiplerinin sevindirilmesi, büyüklerin ziyaret edilmesi gibi pek çok iyiliğe kapı aralayacak olan bayramın ümmet-i Muhammed’e ve bütün insanlığa hayırlar getirmesini Cenab-ı Mevla’dan niyaz ediyor, okurlarımızın bayramını kutluyorum.

Cafer Tayyar DOYMAZ

İÇİNDEKİLER

6 GÜNDEM

YALNIZLAŞMADAN VE
YABANCILAŞMADAN MÜSLÜMAN
BİREY OLABİLMENİN İMKÂNI
Prof. Dr. Ali AVCU

10 GÜNDEM

YALNIZLIK TOPLUMUNA KARŞIN DAYANIŞMACI
TOPLUM
Prof. Dr. Erhan TECİM

14 GÜNDEM

MODERN BİREYİN YARASI: KENDİNE
YABANCI, TOPLUMA AŞINA
Doç. Dr. Fatma BAYNAL

18 SÖYLEŞİ

PROF. DR. MUSA KAZIM ARICAN:
"İSLAM'IN İDEAL BİREYİ, NEFSİNİ
MÜSLÜMANLAŞTIRMIS KÂMİL İNSANDIR."
Emin GÜRDAMUR

23 DİN DÜŞÜNCE YORUM

GÜNÜMÜZ MÜSLÜMAN BİLGİNİNİN
İLMİ YETERLİLİK VE TEMSİL SORUNU
Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI

28 DİN DÜŞÜNCE YORUM

ALLAH'A (c.c.) YAKIN OLMANIN ADI
KURBAN
Hüseyin DERİN

30 DİN DÜŞÜNCE YORUM

MÜMİNİN SİĞİNAĞI DUA
Prof. Dr. Dilaver GÜRER

34 VAHYİN AYDINLIĞINDA

EMANET BİLİNCİ
Doç. Dr. Bayram KÖSEOĞLU

36 HADİSLERİN İŞİĞİNDE

RABBİNİ ZİKREDEDEN KİMSE DİRİDİR
Dr. Ahmet OĞUZ

38 DİYANET ARŞİVİ

DİYANET HAC ORGANİZASYONUNUN TARİHİ
ARKA PLANI: 1960'LI YILLAR
Dr. Mehmet BULUT

diyanet

SAYI | HAZİRAN
390 | 2023

Diyamet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Cafer Tayyar DOYMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Ahmet BULUT

Yayın Kurulu
Cafer Tayyar DOYMAZ
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Dr. Abdülkadir ERKUT
Hüseyin ARI
Mahmut KAYIŞ
Dr. Kübra ÇIÇEKLI

Editör
Emin GÜRDAMUR

Yayın Koordinatörleri
Mustafa BERK
Mahir KILINÇ
Mustafa Mirza DEMİR

Sosyal Medya
Asuman AYDIN

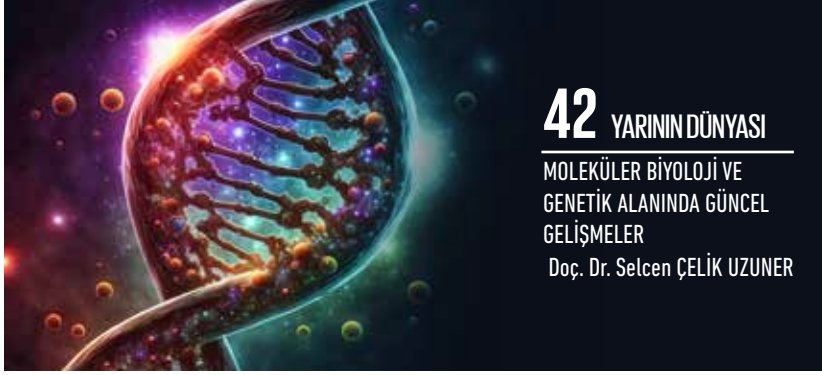
Dijital Medya
Ömer GÜÇLÜ
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik - Tasarım
Arketip Ajans
www.arketipajans.com

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Sosyal Medya Hesapları
Facebook: /diyanetdergisi
Twitter: /diyanetdergisi
Instagram: /diyanetdergisi

42 YARININ DÜNYASI

MOLEKÜLER BİYOLOJİ VE
GENETİK ALANINDA GÜNCEL
GELİŞMELER

Doç. Dr. Selcen ÇELİK UZUNER

46 LİSAN-I KALP

ERENLERİN SOHBETİ
Dr. Lamia LEVENT ABUL

48 BUNU KONUSALIM

İBRAHİM TAŞDEMİR: "DÜNYANIN DÖRT
BİR YANINDAN GELENLERE İSLAM'I
TEBLİĞ ETME SORUMLULUĞUM VAR."
Mahir KILINÇ

50 DİN TARİH TOPLUM

EMİN BELDENİN DAVETÇİSİ
MESCİD-İ HARAM
Zeynep UZUN

52 KUR'AN SURELERİ

ENAM SURESİ
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

56 | Geziçi Mikrofon

58 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

ŞİİRİ YAŞAYAN ADAM
CAHİT ZARİFOĞLU
Mehmet KURTOĞLU

62 SENTETİK DÜNYADA SAHİCİ
DİNDARLIK
Abdurrahman AKBAŞ

64 KIRILMA NOKTASI

GÖBEKLİTEPE
Alparslan AKÇA

66 KAFAMA TAKILANLAR

BEN DÜNYAYA NEDEN GELDİM?
Prof. Dr. Çağfer KARADAŞ

68 ÇAĞIN ÂLİMLERİ

MUHAMMED HAMİDULLAH
KİTAPLAR ARASINDA GEÇEN BİR ÖMÜR
Enbiya YILDIRIM

72 İNSAN HÂLİ

TRAVMA SONRASI MANEVİ GELİŞİM
Doç. Dr. Mebrure DOĞAN

76 HATIRA DEFTERİ

HAC GÜNLÜĞÜ:
AHMET BEY'İN HİKAYESİ
Ali YILDIZ

80 KİTAPLIK

İSLAM KARDEŞLİĞİ
Zeynep DEMİR

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97
Faks : 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

Online Abonelik:

yayinsatis.diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurt İçi yıllık: 300.00 TL
Yurt Dışı yıllık: ABD: 108 ABD Doları
AB Ülkeleri: 54 Euro
Avustralya: 225 Avustralya Doları
İsviçre: 96 Frank
Avusturya: 93 Euro

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye Daire Başkanlığının T.C. Ziraat Bankası, Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN: TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye Daire Başkanlığına gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

BAŞAK Matbaacılık Tanıtım Hizmetleri İth. İhr. A.Ş.
Anadolu Bulvarı Meka Plaza 5/7 7. Kat
Gimat Yenimahalle/Ankara
Tel: 0 312 397 16 17

Basım Tarihi: 29.05.2023

Yayımlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

BİREYSELLEŞME VE YALNIZLAŞMA KISKACINDA İNSAN

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyaret İşleri Başkanı

Son iki asırdır dünyamız bireysel ve toplumsal düzlemde çok hızlı, büyük çaplı ve köklü değişimlere sahne olmaktadır. Modern dönemin araçları ve argümanları geleneksel değerleri hayatın dışına iterek sınırları aşan bir etkiyle değişim süreçlerini hızlandırmış; kurumsal yapıları, kültürel değerleri, insan ilişkilerini ve alışkanlıkları büyük oranda dönüştürmüştür. Varoluşun anlamının ve hikmetinin ötelendiği söz konusu süreçte, insanın yaratılmışlar içindeki farkı ve üstün özellikleri, gaye ve sorumlulukları göz ardı edilmiş; insanı bireyselliğin ve onun etkisiyle yalnızlığın kiskacında bırakan yeni yaşam biçimleri öne çıkmıştır. İnsanın, canlılar dünyasının sıradan bir üyesi gibi güç ve çıkar merkezli hareket ettiğini savunan görüşler; onu adalet ve merhamet gibi değerlerden uzaklaştıran ve sadece kendini düşünmesini salık veren bir bireyciliği gelişmenin itici gücü olarak görmüş ve bütün beşerî olguları ve oluşumları bu bakış açısına göre değerlendirmiştir.

Bireyi üstün tutma idealiyle insanın toplumla bağlarını koparan bu düşünce, insanı, ben merkezci yaşamayı arzulayan, her şeyi kendi menfaat perspektifinden ele alan ve başkalarını anlama çabasından yoksun olan bencil bir kişi haline getirmiştir. Bireyselleşme adına yaşanan savrulmalar, nefsanî arzuları ve haz merkezli tercihleri tahrik ederek insanı maneviyattan, toplumsal ve insani değerlerden uzaklaştırmıştır.

Hayatın amacını mutlulukla eş tuttuğu tüketime odaklayan modern çağ, iç ve dış dünyasıyla bağını koparıp varoluşu sebebini unuttuğu insanı, "yalnızlık salgını"nın ortasında bırakmıştır. Toplumsal dokuyu örseleyen bireyselliği özendirerek insanı bencillığe ve âdetâ narsisizme dönüşen yalnızlığın esaretine mahkûm etmiştir. Bireyselliği bir hayat tercihi olarak insana sunan modern çağ, onun hayatı anlamlı kılan değerlerden yoksunlaşmasına ve ortak gayeye matuf sosyal ilişkilerden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bugün modern

insanın bireyselleşme serüveni neticesinde çeşitli biçim ve suretlerde kendini aşıkâr eden yalnızlık, insanlardan kopuşun, mutsuzluğun, anlamsızlığın ve hatta umutsuzluğun bir ifadesi olarak her yerde görünür olmuştur.

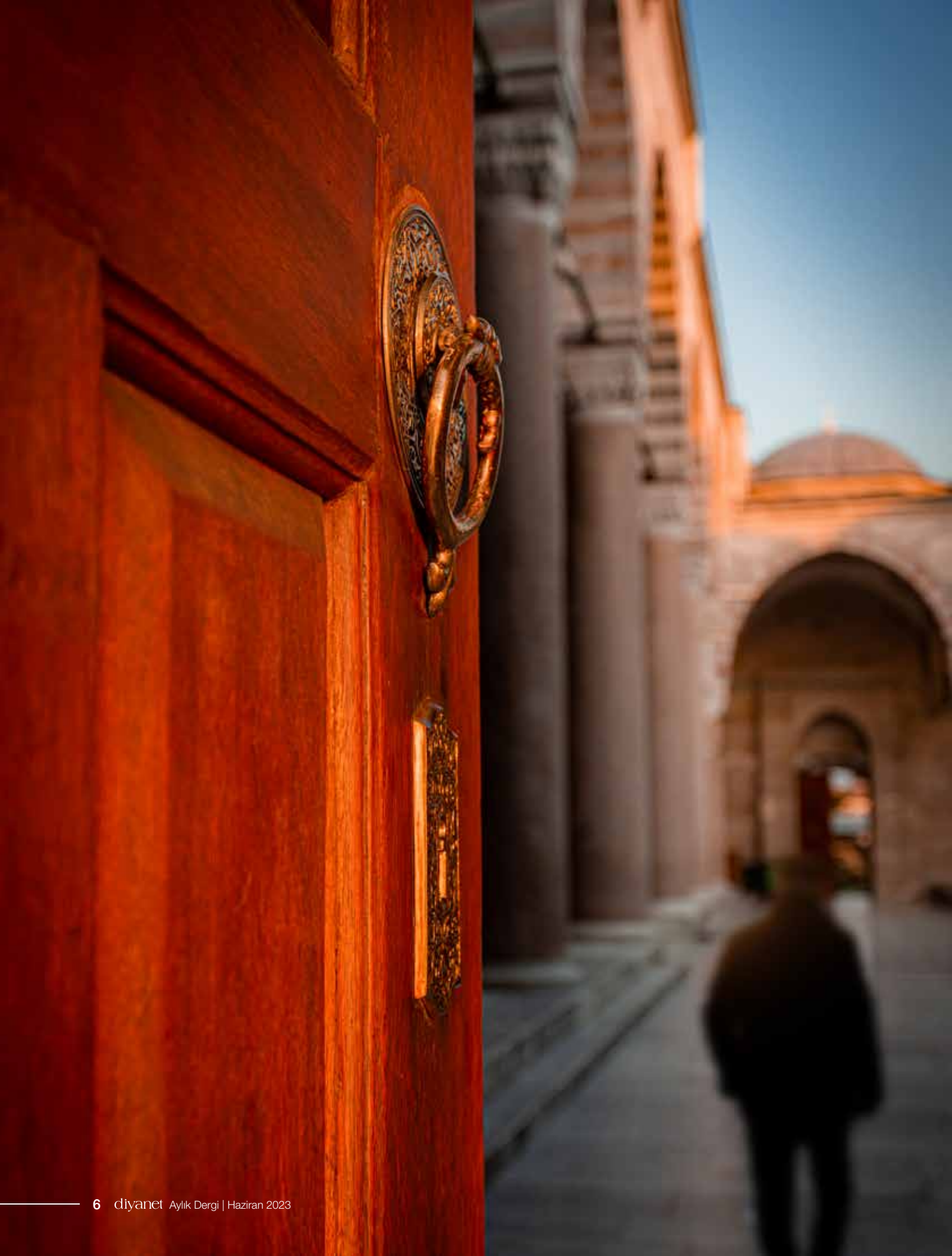
Fikrî bağlamına ait referansları Batı tarafından oluşturulan ve insanı varlık âleminde koparan bir bireyselleşme tasavvurunun İslam düşüncesinden referans bulması elbette mümkün değildir. İslam'ın insanlığın ufkuna berrak bir portre olarak resmettiği ideal insan, benmerkezci yaşayan, kendi isteklerine öncelik tanıyan, çıkarlarına şartlandırılmış bir özne değil; bilakis akıl ve kalbin uyumuyla tercihte bulunan, sorumluluk sahibi özgür bir şahsiyettir. Bu yönüyle eşref-i mahlûkat ve yeryüzünün halifesidir. Yüce Yaratıcı'nın dilediği emir, hüküm ve bilgiler, peygamberleri aracılığıyla ona iletilmiştir. İlahi vahiy onun için indirilmiş, peygamberler onun için gönderilmiştir. Tabiat ve tabiatın sağladığı bütün imkânlar, sınırlı, süreli bir yararlanma için onun istifadesine verilmiş, ona emanet edilmiştir. O, bütün seçkinliğiyle aynı zamanda kâinatın bir parçasıdır. Dolayısıyla o, modern kültürün sınırları belirsiz, silik bir üyesi haline gelen ve bencilliği, dünyevi çıkarı, şahsi menfaati ifade eden "birey" gibi kavramlarla tanımlanmaktan ve doğal yapısına aykırı düşen "bireycilik"ten ve "yalnızlık"tan uzaktır.

İnsanın aklını ve iradesini kullanması, özgün kişiliğini ve varlığını muhafaza etmesi, kendi tercihleriyle hareket etmesi, İslam'ın insana öğrettiği ve kazandırdığı vazgeçilmez değerlerdendir. Bu durumun insanı bencilileştiren ve yalnızlığa mahkûm eden indirgemeci bireysellikten çok farklı olduğu açıktır.

İnsanın, ferdî kimliği yanında içtimaî kimliği de vardır ve bu kimlik ona birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumlulukların hayat bulacağı alan ise tartışmasız toplumdur. Sağlıklı bir toplum, ferdî kimliğinin farkındalığıyla topluma dâhil olan ve kişisel çıkar ve arzularını öncelemeksizin çevresiyle ilişkilerini emanet bilinciyle sürdüren fertlerden oluşabilir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de, "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır." (Nisa, 4/126.) buyurulmak suretiyle insanın çevresine, yaşadığı topluma ve bütün kâinata karşı sınırı olmayacak şekilde sorumsuz davranmasının da önü kapatılmıştır. Bu engelleme, insanın düşüncesini, aklını ve bunlara bağlı olarak şahsiyetini/kişiliğini oluşturacak bir dünyanın inşası içindir. Yani yaratılış gayesine uygun bir hayatın sorumluluğunu üstlenmiş bir insan inşa etme amacını taşımaktadır. İslam, bu inşa sürecinde sadece kendi müntesiplerine değil bütün insanlık için hayati öneme sahip ortak değerlere de kaynaklık etmektedir. İnsanı hem ferdî hem de içtimaî varlık olarak

ele alan İslam, insanların birbirleriyle dayanışma içinde olmalarını ve yardımlaşmalarını istemektedir. Bireyselliğe değil, şahsiyet sahibi olmaya, yalnız yaşamaya değil, birlik beraberlik içinde bir arada bulunmaya önem veren İslam'ın hedefi, kâmil insanlar yetiştirmek, imanı ve ahlakıyla ke-male ermiş fertlerden müteşekkil ideal bir toplum oluşturmaktır.

Bu sebeple Kur'an-ı Kerim, birçok ayette doğruluk, iyilik, çalışkanlık, sabır, takva gibi kişisel erdemlerin kıymetine değinirken aynı zamanda insanları bir arada yaşamaya sevk eden, onları bir arada tutan, sevgi, saygı ve yardımlaşma içinde hayat sürmelerini önceleyen toplumsal değerleri de insanlara telkin etmiştir. Diğer taraftan da dağınık bir görüntü yerine fertlerin birbirine kenetlendiği güçlü bir yapı için dayanışma, paylaşma, yardımlaşma gibi toplumsal değerlerin önemine vurgu yapmış, iyiliği emredip kötülükten sakındırma, işleri iyi yapma, yoksulu gözetme gibi davranışlara toplumsal ahlakın dinamikleri olarak yer vermiştir. Yüce Allah, insanı toplum içinde görmek istemiş, Müslümanlara, parçalanıp bölünmemeleri için birlikte hareket etmelerini emretmiştir. (Âl-i İmran, 3/103.) İnsanı bir kısır döngü içine dâhil eden, on derin savrululara iten bireysellik ve yalnızlık salgınını ortadan kaldırmamanın yolu da buradan geçmektedir. ■

YALNIZLAŞMADAN VE YABANCILAŞMADAN MÜSLÜMAN BİREY OLABİLMENİN İMKÂNI

Prof. Dr. Ali AVCU

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Bireyselleşmenin tarihsel kökleri

Bireyselleşmenin tarihî kökleri Batı'nın Kiliseyle yürüttüğü kavga kadar geriye götürülebilir. Zira Orta Çağ Hristiyan toplumu ister Katolik ister Ortodoks olsun, Kilise etrafında örgütlenmiş bir cemaat yapısına sahipti. Bu toplumsal yapıda Kilise çok önemli ve merkezî bir yer işgal ediyor ve toplum üzerinde belirleyici bir rol oynuyordu. Hristiyanlığın kurumsallaşmasından itibaren bu konumunu sürdüren Kilise, pozitif akli merkeze almaya başlayan paradigma değişikliğiyle birlikte ciddi sorunlar yaşamaya başladı. Zira bu epistemik dönüşüm, Kilisenin dogmalarıyla pozitif bilimin doğrularının farklılaşması neticelerini doğurdu. Kilise, toplum üzerindeki yüzyıllara dayanan etkinliğine güvenerek mevcut kazanımlarını ve pozisyonunu koruma içgüdüsüyle değişime direndi ve pozitif bilim taraftarlarıyla kavga etmeyi tercih etti.

Kilisenin muhafazakâr ve değişime direnen tutumu, karşı tepkisellikle karakterize edilen yeni bir toplumsal sınıf ortaya çıkardı. Başlangıçta sadece Kilise otoritesine karşı tepki duyan bu kitle zamanla dini de sorgulamaya başladı. Kilise karşıtı kitlelerin bir kısmı yeni bir Hristiyanlık yorumuna yönelerek Protestanlığı ortaya çıkardı. Diğer grup ise pozitif bilimin yaygınlaşmasının da etkisiyle Kiliseye duyduğu tepki ve sorgulamayı dine de yönelterek deist, ateist ve agnostik tavırlar geliştirmeye başladı. Batı'da XIV-XV. yüzyıllardan itibaren yaşanan tüm bu süreçler, Ferdinand Tönnies'in ifadesiyle Kilise etrafında örgütlenen cemaat tipi toplumun her geçen gün zayıflamasına, bunun yerini bireyselliğin ağır bastığı cemiyet tipi bir toplum tipinin almasına neden oldu. Zira muhalif çevreler, kişinin benlik şuuru gelişirse Kiliseden bağımsız ve birey bilincine sahip yeni bir toplumun inşa edilebileceğine inanmışlardı.

Teorik olarak cazip görünen bu strateji sanayi devrimiyle birlikte uygulamada bazı ciddi sorunlarla karşılaştı. Zira bir taraftan insanlardaki birey bilinci gelişirken diğer taraftan kapitalist bir bakış açısı hızla yayılmaktaydı. Bireysel mülkiyete ve sermaye birikimine imkân sağlayan kapitalizmin sonucu olarak yeni toplumun bireyselleşen üyeleri, bilimsel devrimlerin hızlandırdığı teknik ve teknolojik gelişmeler sayesinde yeni imkânlar elde ettiler. Söz konusu imkânların verdiği özgüvenle daha özgürlükçü ve bireysel bir yaşama kavuştular. Tüm bunlar modern bireyin, bir zamanlar sıkı sıkıya bağlı olduğu "cemaat"e olan ihtiyacını asgari düzeye indirdi. Bunun bir neticesi olarak o, bilerek ve isteyerek yalnızlığa yöneldi. Öte yandan kapitalist baronlar, daha çok tüketen bir toplum inşa etmek için özgürlük ve benzeri kavramlar üzerinden bireyselliği teşvik ettiler. Böylece bireyselleştikçe daha

özgür olacağını düşünen ama aynı oranda da yalnızlaşan bir “yeni insan” ortaya çıktı. Bu kapitalist propaganda yalnızlaşmış bireyi aynı zamanda hazcı bir canavara da dönüştürdü. O, artık kendisini sürekli hazlarının peşinden koşmak zorunda hissedemeyen, beğenmediği hiçbir şeyi yapmak istemeyen bir robota dönüşmüştü. Her gün yeni metalar satın alarak ve yeni hazların peşinden koşarak daha mutlu olacağını zanneden bu “yeni insan” tam tersine daha kaygılı ve depresif bir hâl almış, stres ve kaygı bozukluklarıyla baş edemez duruma gelmişti. Aslında bu sonuç sürpriz değildi. Zira tabiatı gereği sosyal bir varlık olan insana toplumun bir parçası olduğu gerçeği unutturulmuştu. Bütün bunlarla birlikte söz konusu yeni insan her ne kadar başkalarına fiziki olarak daha az ihtiyaç duysa da biricik bir varlık olmasının bir gereği olarak psikolojik gereksinimlerini karşılamak için diğer bireylerle birlikte yaşamak zorundaydı.

Müslüman kültürde bireyselleşme serüveni

Psikoloji bilimine göre insan, nevi şahsına münhasır bir varlıktır. Ancak bu, insanın toplumsal bir yönünün olmadığı anlamına gelmez. Zira sosyoloji bilimi, insanı “toplumsal bir varlık” olarak tanımlar. İnsan her ne kadar biricik bir varlık olsa da evlenme, çocuk sahibi olma ve benzeri dürtüleriyle diğer insanlarla bir arada yaşamaya mecbur ve istekli bir tabiata sahiptir. Bu özelliği insanın gruplara, kabilelere, milletlere ayrılmasını, öte yandan aile, devlet ve benzeri sosyal kurumlar oluşturmasını gerekli kılmıştır. Şu hâlde insan

denen varlık bir yönüyle bireydir, biriciktir, kendine has özellikler barındırır. Diğer yönüyle ise toplumsallaşma ihtiyacı duyan sosyal bir varlıktır.

Kur’an-ı Kerim’de insanın bireysel ve toplumsal yönünün dikkate alındığını görmekteyiz. Hucurat suresinin 13. ayetinde, “Ey insanlar! Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık, tanışasınız diye kavim ve kabilelere ayırdık.” buyrulurken insanın bu iki özelliğine dikkat çekilmiştir. Bu realiteden hareketle Kur’an’da insan bir birey olarak muhatap alınmış ve sorumlu tutulmuştur. Zilzal suresinin 7. ve 8. ayetlerinde geçen, “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa karşılığını görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse karşılığını görür.” ifadeleri bunun açık bir göstergesidir. Öte yandan Kur’an, insanın toplumsal gerçekliğini de dikkate alarak bu yönde emirler ve mesajlar vermiştir. Örneğin Âl-i İmran suresinin 103. ayetinde, “Hep birlikte Allah’ın ipine sınıksız yapışın; bölünüp parçalanmayın.” buyrulurken Müslümanların birlikte hareket etmeleri ve bölünmemeleri gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Şu hâlde Kur’an-ı Kerim’de insanın bireysel ve toplumsal her iki yönünün de dikkate alındığını ve bu ikisi arasında bir denge kurulduğunu söyleyebiliriz.

Kur’an’da durum böyle olmakla birlikte İslam’ın, kabile asabiyesine dayalı bir cemaatçi topluma geldiğini göz ardı etmemeliyiz. İslam öncesi Arap kabile geleneğinde bireyin neredeyse hiçbir hükmü yoktu ve kişi kabile üzerinden bir kimlik kazanabiliyordu. Aslında sosyologların ifade ettiği gibi Orta Çağ top-

lumlarının genel karakteristiği cemaatçi bir yapı arz etmeleriydi. Kuşkusuz Kur’an’ın bireyi de dikkate alan perspektifi vahyin ilk muhataplarının dikkatinden kaçmadı. Onlar, Kur’an’ın ruhuna uygun olarak hem bireyi hem de cemaati dikkate alan bir din yorumu ortaya koymaya çalıştılar. Ancak Orta Çağ’ın genelinde yaygın olan cemaatçi bakış açısının da etkisiyle İslam toplumunda süreç birey aleyhine, cemaat lehine gelişmeye devam etti. Taassubun arttığı, Şii-Sünni çatışmasının alevlendiği ya da bilgi düzeyinin gerilediği dönemlerde cemaatçi söylemler daha da kuvvetlenerek birey toplum ya da birey cemaat dengesi âdeta yok edildi.

Görüldüğü gibi İslam tarihinde Müslümanlar kendilerini daha ziyade cemaat, mezhep ya da tarikat üzerinden tanımlama eğiliminde olmuşlardır. Bu nedenle İslam toplumunda bireyselleşme çabalarının çok yeni olduğunu ve Batı’daki gelişmelerin etkisiyle ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Her ne kadar yaygın gelenek cemaatçi bir yapıya dayansa da İslam’da Kilise benzeri bir kurumun olmayışı bu cemaatçi yapının ciddi bir sorun hâline gelmesini engellemiş ve geciktirmiştir. Zira İslam toplumundaki cemaat, mezhep ve tarikat hiyerarşisi, her ne kadar bazı olumsuz örnekler barındırsa da hiçbir zaman Kilise’nin otorite ve baskı derecesine ulaşmamıştır. Bu durum İslam toplumunda ilgili kurumlara tepkinin çok daha zayıf kalmasına ve genel olarak bu oluşumların sahiplenilmesine sebebiyet vermiştir. Cemaat karşıtlığı ve bireyselleşme

talepleri de Batı ile kıyasladığımızda daha yavaş olmuş ve geriden gelmiştir.

Günümüzde doğrudan kendi iç dinamiklerimizden kaynaklanmış olmasa da İslam toplumunda bireyselleşme yönündeki taleplerin her geçen gün arttığı, bunun bir sonucu olarak da kurumsal dindarlığa karşı bir tepkiselliğin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu nedenle sorunu görmezden gelmek yerine ciddiye alarak meseleye çözüm üretme gayreti içerisinde olmak gerektiğini düşünmekteyiz.

“Ben” bilincine sahip Müslüman bir toplum inşa etmenin imkânı

Kur’an’ın kurucu ilkelerine dönerek birey toplum ya da birey cemaat dengesini sağlıklı bir zeminde inşa etmek mümkündür. Bu noktada dikkat etmemiz gereken ilk nokta, sorunu ciddiye alıp çözüm yolları aramak olmalıdır. Aksi takdirde bireyselleşme talepleri karşısında Kilise’nin düştüğü hataya düşmemiz kuvvetle muhtemeldir. Kilise, kendisine karşı tepkiler ve bireyselleşme yönünde talepler arttıkça bunları baskı ve güç kullanarak sindirme yoluna gitmiş, ancak bu tutum sorunu çözmediği gibi daha da büyümüştür. Bizdeki bireyselleşme yönündeki tepkisel refleksler Batı toplumuna kıyasla çok daha yüzeyseldir. Bu yüzeysel tepkileri dikkate alıp çözüm önerileri geliştirmek yerine Kilise’nin yaptığı gibi güç kullanma, baskılama, ötekileştirme ve sindirme yönünde adımlar atıldığında bu yüzeysel tepkiler her geçen gün derinleşecektir.

Bu noktada dikkat etmemiz gereken hususlardan biri de XXI. yüzyılda yaşadığımızın farkında olarak sosyolojik dinamikleri dikkate almaktır. Bilim insanların Z kuşağı, yeni insan ve benzeri şekillerde tanımladığı günümüz insanı, değerleri, ön kabulleri, bakış açısı ve sosyokültürel çevresi itibarıyla Orta Çağ’ın insanından oldukça farklılaşmış durumdadır. Bu nedenle sorunu görmezden gelmek, değersizleştirmeye çalışmak ya da Orta Çağ’daki cemaat yapısına geri dönerek sorunu çözebileceğimize inanmak aslında hiçbir şey yapmamak ve söylememekle eşdeğerdir. Şüphesiz bu, yeni olan her talebi haklı ve doğru kabul etmek anlamına da gelmemektedir. Yapmamız gereken şey, bu çağın insanı olduğumuzun bilincinden hareketle Kur’an ve sünnet perspektifini merkeze alarak “yeni insan”ın anlayıp kabul edebileceği modern bir dil ve söylem geliştirmektir. Bu noktada İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin duruşu bize ışık tutacaktır. O, kendisine, “Sahabe bize yetmez mi?” diye soran öğrencisine mealen, “Şayet biz onlarla aynı şartlarda yaşasaydık yeterdi. Ancak bizim şartlarımız onların şartlarından farklıdır.” diyerek değişen toplumsal koşulların önemine işaret etmiştir. Kuşkusuz onun buradaki amacı sahabeyi hafife almak değil, kendi döneminin ve çağının insanı olduğuna, yeni toplumsal şartları dikkate alarak çözüm odaklı bir yaklaşımı benimsediğine vurgu yapmaktır.

Kilise’nin tahakkümünden kurtulma ve bireyselleşme çabalarının Batı toplumunda yabancılaşma ve aşırı bireyselleşme

gibi sorunlar ortaya çıkarması, Kilise ya da “cemaat”e topyekûn bir karşı çıkışı benimsemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bizdeki bireyselleşme yönündeki arayışların ise aynı sonucu doğurması beklenmemelidir. İslam toplumunda Kilise gibi ruhani bir kurum olmadığı için bizdeki tepkiselliğin dozu oldukça düşüktür. Öte yandan Kur’an bize birey toplum dengesini kurabileceğimiz bir perspektif sunmaktadır. Buradan hareketle “yeni insan”ın bir yandan kendisini birey olarak değerli görebileceği ama aynı zamanda İslam ümmetinin bir ferdi olmaktan gurur duyabileceği bir İslam yorumu ortaya koymak pekâlâ mümkündür. Bunu başarabilirsek benlik şuuruna ermiş ama aynı zamanda İslam ümmetinin/toplumunun bir ferdi olmaktan gurur duyacak bir Müslüman tipinin ortaya çıkması son derece olasıdır.

Böyle bir Müslüman tipi, birey bilinciyle içinde bulunduğu toplumu/cemaati sorgulayacak, bu ise istismarların minimize edildiği daha sağlıklı bir toplum/cemaat tipinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Öte yandan o, içinde yaşadığı İslam toplumunun ya da “cemaat”inin bir ferdi olmayı sürdüreceği için dinî açıdan sosyalleşmesini gerçekleştirecek ve modern insanın içine düştüğü yalnızlaşma ve yabancılaşma gibi hastalıklara düşer olmayacaktır. Böylece geniş Müslüman topluluk içerisinde hem birey olmanın hazzını ve mutluluğunu hem de kuşatıcı sosyal bir çevreye ait olmanın psiko-sosyal kazanımlarını aynı anda yaşayabilecektir. ■

YALNIZLIK TOPLUMUNA KARŞIN DAYANIŞMACI TOPLUM

Prof. Dr. Erhan TECİM

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Modernlik, sosyoloji literatüründe çok fazla tanımlanan bir terimdir. Modernliği daha çok onun özelliklerini ve görünümünü ele alarak çözümlenmek daha anlaşılır bir yöntemdir. Bireycilik, pozitivizm, kapitalizm, liberalizm, güvensizlik vb. olgular modernliğin bazı görünümüdür. Modernleşme, esasında sanayileşmeyle birlikte başlayan toplumsal alanda yaşanan bir dönüşümü ifade etmektedir. Artan uzmanlaşma ve iş bölümü beraberinde yoğun sermaye birikimini de getirmiş ve toplumsal ölçekte değer bunalımına neden olmuştur. Birçok araştırmacı Avrupa'da baş gösteren bu dönüşümü ve değer değişimini incelemeye başlamıştır. Daha sonra bu konular sosyoloji bilimi olarak adlandırılmıştır. Aslında bu anlamda sosyoloji, sanayileşme sonrası değişen dünyayı anlayabilmek için ortaya çıkmış bir bilim, yani modernliği inceleyen bir bilimdir. Hâl böyle olunca konunun oldukça geniş kapsamlı olduğunu rahatlıkla düşünebiliriz.

Avrupa toplumlarının yaşadıkları bu dönüşümü ifade eden kavramlar diğer toplumlar içinde yavaş yavaş geçerli olmaktadır. Çünkü sanayileşmeye başlayan diğer toplumlar da benzer süreçlerden geçebilmektedir. An-

cak bazı toplumların paternalist politikalar ürettiği ve kendi kültürünü ve halkını koruduklarını da görmekteyiz. Özellikle İslam toplumları olarak ifade edebileceğimiz kültürel yapılar, modern değerler karşısında daha dinamik bir tavır alabilmektedir. Şöyle ki modern bireyselci kültürün karşısına topluluk duygusunu önemseyen bir anlayışın temsilcileri olarak çıkmakta; modern yalnız yaşayan birey karşısında, aile birlikteliğini ve dayanışmacı kültürü temsil etmektedir.

İslam dininin özellikle hem geleneksel dönemlerde hem de modern dönemlerde inananlara vaaz ettiği hususların (akrabaları ziyaret, yardımlaşma, dayanışma, fitre, zekât, sadaka vb.) bir toplumsal yapılandırma ve yeniden dağıtım işlevi yürüttüğünü ifade etmek gerekir. Modern bakış açısıyla uygulanmaya çalışılan sosyal projeler ve yürütülen sosyal devlet politikaları aslında bu toplumsal yapılandırma ve yeniden dağıtım işlevini gerçekleştirmek içindir. Din kurumu geleneksel dönemlerde icra ettiği gibi doğası itibarıyla bunu zaten modern dönemlerde de yerine getirmektedir.

Bu bakış açısıyla ortaya çıkan dinî yapılanmalar, toplumsal refahın artmasında ve her türlü eşitliğin sağlanmasında gerek-

li olan araçları üretir ve yeniden üretir. Bu yeniden üretim bir bakıma yaşanan sosyal değişime uyum sağlama devinimidir. Teknik tabirle dinin dışsallaşmasının sonucu olarak dinin topluma yansımaları ortaya çıkan kurumlar ve yapılanmalar, insanoğlu için yapılması gerekenler noktasında değerlendirilmelidirler. Görünüşleri ve organizasyon tipleri farklı olsa da amaç ve niyet aynıdır. Din kurumunun geleneksel dışsallaşma araçları ile modern dışsallaşma araçları bu bakımdan farklı olabilmektedir. Yani dindarlık ve dinî kurumlar, modern hayat ve onun icadı olan seküler yapılar ile yeni aidiyet düzeni tarafından yeni formlara girmeye zorlanmaktadır. Din, bu anlamda yeni formlar kazanarak modern toplumda önemli roller icra etmektedir.

Görüldüğü üzere din, insanın yalnızca belli türden davranışlarını (dinsel) kapsayan bir kurum değildir; aksine başından beri insanın hemen tüm eylemlerine şöyle ya da böyle damgasını vurmuş bir sistemdir.

Teorik olarak klasik işlevselci sosyologlar tarafından din kurumu, her zaman modern toplumun bel kemiğini oluşturmuştur. Dinin bu anlamda modernleşmeyle birlikte eskimesi ve yok olması beklenmez. Tam ter-

sine modern toplum inşa edilecekse din kurumu gereklidir. Toplumsal değişimler ve modern küresel devinimler göz önüne alındığında, din ve dinî kurumların modern dünyada yeri olmadığını ifade ederek dini dışlayan değerlendirmeler, makro bakış açısıyla düşünüldüğünde son derece eksik bir analizdir. Diğer taraftan, din kurumunun, bireyin davranışlarını ve sosyokültürel hayatının tamamını kapsadığını ifade etmek, her şeye dini dâhil etmek de o derece eksik bir analizdir. Sonuç itibarıyla, dini ve dinsel hayatı toplumsal gerçekliğin neresine yerleştirirsek yerleştirelim, din ve toplum sürekli bir etkileşim halindedir.

Teorik ve bilimsel araştırmalara başlayan her bilim adamı, dinin birleştirici ve düzen koyucu gücünden kaynaklanan toplumsal işlevini kolayca kabul edebilir. Ayrıca dinin, sosyal güven üzerinde olumlu etkileri olacağı da kolayca fark edilebilir. Din kurumunun yapıcı, olumlayıcı, dayanışmacı ve sosyal güveni artırıcı etkisi, kriz ve problemlerin aşılmasında etkili olmaktadır. Dinin bu anlamda topluma olan katkısı birçok farklı bağlamda ele alınabilir.

İdeal anlamda, din kurumu ve dinî yapılanmalar güven tesis etmede ve güvenin korunmasında ve sürekliliğin sağlanmasında en önemli pozitif etkenlerden birisidir. Değerlerin ve ahlaki normların oluşumunda, birincil derecede önemi olan “dinî kurumlar” güven ilişkilerinin her aşamasında önem arz etmektedir. Bireyler ve bireyler arası ilişkiler rutin dışında seyrettiği zaman, aktörün keyfiyetine binaen, bu davranışı yeniden istendik bir biçimde geri getir-

mek de sosyal normlar ve sosyal değerler sayesinde olmaktadır. Bu değer ve normların kaynağı da çoğunlukla din kurumu olmaktadır.

Kısa bir genelleme yapılacak olursa; din kurumunun dayanışma, yardımlaşma ve güven üzerine olan etkisi özellikle İslam dininin bireyciliği azaltıcı ve topluluk ruhunu artırıcı değerler manzumesine dair olumlu göstergeleri maddeleştirildiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

- 1- Cömertlik ve karşılıklılık ahlaki etkisi
- 2- Sosyal ve ahlaki davranışlardaki etkisi (kürtaj, uyuşturucu kullanımı, boşanma oranlarına etkisi, suç eylemlerine iştirakin önlenmesi)
- 3- Takipçilerine bu değerleri öğretmesi
- 4- Dinî pratiklerle topluluk ruhunu ve işbirliğini teşvik etmesi
- 5- Sivil toplumun inşasında ve gönüllülük faaliyetlerinde din kurumunun olumlu etkisi.
- 6-Yeniden dağıtım ilkelerini kurumsallaştırması (fitre, zekât, sadaka, karz-ı hasen)
- 7- Akrabaları ziyaret

Bu anlamda İslam dini bize hazır kalıplar sunmaktadır. Gündelik hayatta belli davranış kalıplarını bize öneren din kurumu, hazır ve kültüre içselleştirilmiş davranış örüntüleriyle, insanların hayatını pek çok anlamda kolaylaştırmaktadır. Böyle olunca ahlaki yapının üreticisi konumunda yine dinsel öğretiler olmaktadır.

Bilindiği üzere batı toplumları, bireyi merkeze alan ve bireyci olarak nitelendirilebilecek o-

lan bir insan modelini teşvik etmektedir. Bu durum beraberinde pek çok sorunu da getirmektedir. Bu anlamda bazı kültürler kendi bireylerini güvensiz, yalnız, dayanışma ve yardımlaşma ruhundan yoksun insanlar grubu olarak yetiştirmektedir. Buna karşın doğu toplumları toplulukçu, dayanışmacı ve “biz” duygusunun hâkim olduğu grup ruhunun pekiştirildiği insan modelini teşvik etmektedir.

Bu kültürel örüntülere ve farklılıklara rağmen, İslam dini ise hem bireyci hem de toplulukçu bir din olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam dini, bireyin özel tercihlerine imkân vermekte, cüzi irade olarak kişinin kendini gerçekleştirmesinin yolunu açmaktadır. Diğer yandan ise dayanışma, yardımlaşma ve güven duygusunun teşvik edilmesiyle de toplulukçuluk ve grup duygusunun yaygınlaşması sağlanmaktadır. Tamamıyla bireyselci toplumlarda insanlar kalabalıklar arasında yalnızlaşmakta ve kaybolmaktadır. Tamamıyla toplulukçu kültürlerde ise kalabalıklar arasında erimekte, kendi benliği gelişmemektedir. İslam dini bireycilik ve toplulukçuluk arasında dengeyi sağlamak suretiyle insanın fitratına uygun bir model önermektedir.

Bu anlamda güven ve güvenilir olmakta kültürler arasında farklılaşmaktadır. İslami kültürle beslenen doğu toplumları ise daha çok “güvenilir olma” erdemi üzerine kuruludur ki; bu güvenmeyi, dayanışmayı, birlikteliği sağlar ve hızlandırır. İslami kültürde “güvenilir” bir birey olmak bütün yönleriyle desteklenmiş, bu sebeple güvenilir olmak ve bunun için gerekeni yapmak tavsiye edilmiştir. İs-

lami etkiyle ortaya çıkan “güvenilir olma” bilinci, her haliyle toplumun ve kültürün tarihsel kodlarına kazınmışken “güvenmek” ilk anda gerekli olan bir insan erdemi olarak görülmemiştir. Burada güvenmenin önemsiz olduğu anlamı kastedilmez. Bilakis “güvenilir” olmanın öncelendiğini ve bu “güvenilir” bireylerin güvenmeyi kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. Mantıki olarak “güvenilir” bireylerden, güvenilir toplum oluşması daha muhtemeldir. Bu sebeple güvenilir olmak, toplumsal yapı ve örüntüler içerisinde önemli bir yer işgal eder. Çocukluktan itibaren anlatılan hikâyeler, masallar, etik kurallar, hep güvenilir insan olmaya yönelik bir çaba olarak algılanabilir.

İslam dininin öz kaynaklarında güvenmek üzerine çok az ibareler varken güvenilir olmak üzerine sayısız kanaatler mevcuttur. Bu anlamda “iman” ile “güvenilir olmak” arasında sıkı bir bağ kurulmuştur. Müslüman’ın kişilik özelliklerinden birinin “güvenilirlik” olduğu ifade edilmiştir. İslam kültür ve uygarlığında, örgütlenme ve ağ yapılarına ilişkin değerlendirmeler, “güvenilir olmanın” önemine vurgu yaptığı gibi, sosyal kontrol mekanizmalarıyla ‘güvenen şahsın’ hakları da ayriyeten korunmuştur. Bunun en bariz örneği, ticaret ve zanaat örgütü olan “lonca teşkilatında” görülebilir. Bunun da ötesinde güvenmek, bireysel bir özellik olarak kişinin kendisi ile olan bir mücadelesi iken, karşı tarafla olan ilişkisi sayesinde toplumsal bir özellik kazanır. Ancak güvenilir olmanın kendisi, bireysel bir özellik olsa bile sadece bu kadar değildir. Çünkü bireysel özellikler, kişinin toplumsalla olan birlikteli-

ği ve etkileşimi sonucu sergilenen eylemler bütünüdür.

Dolayısıyla güvenilir olmak, sosyolojik anlamda toplumsal ve tarihsel kodları, etik tortuları ve özellikle din kurumuna dayanan bir arka planı dikkate alarak eylemde bulunmayı da içerir. Bir dine inanmanın kendisi, bir topluluğa ait olma hissi ve huzuru oluşturmaktadır. Bu özellik bireysel ve psikolojik bir etki gibi görülse de küçük gruplar sosyolojisi bağlamında değerlendirildiğinde olayın toplumsallığı daha rahat anlaşılabilir.

Doğu toplumlarının kolektif, yani “biz”ci bakış açısı ve verme ahlakı (sadaka, zekât, yardımlaşma, yeniden dağıtım araçları) ile batı toplumlarının “ben”ci, bireyselci bakış açısı ve alma ahlakı (biriktirme, sermaye, kazanma hırsı) arasındaki temel felsefi fark her anlamda açıkça görülmektedir.

Din ve değerler sisteminin bütünleştirici etkisi sosyal hayatın her kademesinde görülür. Dinsellikle sosyal yapının bütünleştiği en önemli alanlardan birisi de değerler alanıdır. Çünkü değerler, dünya görüşü olarak bireyin hayatına yön verir, onu simgeleştirir ve ona anlam kategorileri sağlar. İslam kültürünün ürettiği değerler manzumesi ile Batı kültürlerinin ürettiği değerler manzumesi elbette farklıdır. Bu farkı güven, dayanışma, bireycilik ve toplulukçuluk ekseninde görmek mümkündür.

İslam kültürü açısından en önemli örnek ve güvenilirlik simgesi elbette Hz. Peygamber’dir. Bu konuda pek çok tarihî kayıt bulunmaktadır. Güvenilir olma özelliği, onun ilk çocukluk dönemlerinden itibaren dikkate değer bir karakter yapısı olarak

kendisini göstermiştir. Zira peygamberliğini ilan etmeden önce bile Mekke’nin en güvenilir insanı olarak anılmış, bu yüzden ona “el-Emin” denmiştir. Kişilik özelliği olarak güvenilirlik, İslam dininde herkesin arzu ettiği ve ulaşmayı hedeflediği bir üstün insan özelliğidir.

Bu bağlamda İslamiyet, kendi mensuplarını aşırı bireycilikten koruyan ama bireysel alanı da muhafaza eden, insan ilişkilerine, kamu faydasına odaklanan, yüksek kültür eserleri üretmeye yönelten, dayanışmacı ve toplulukçu bir değerler sistemine sahiptir.

Karşılıklı dayanışma ve ilişkiler ağının gelişmiş olması değerlerin işlerliğini sağlayan en önemli etmenlerdendir. İslam dininin iyi-kötü davranış ayrımı, güzel ahlak, empati, adalet, yardımlaşma, dayanışma, selamlaşma, hediyeleşme, akrabalık, komşuluk, manevi kardeşlik gibi takipçilerine sunduğu değerler manzumesi, yüksek güven düzeyine sahip toplumlara ulaşmak için önem arz etmektedir.

Modern toplumlarda bir sosyal değer olarak topluluk ruhu ve güven ikliminin oluşturulması ve yaşatılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu konudaki en önemli noktalardan birisi de din kurumunun bu konudaki etkisi ve fonksiyonelliğidir. Batı toplumlarında yaşanan yalnızlık ve atomik bireyciliğin kendi kültürümüzde yaşanmaması için en etkili korumacı unsurlardan birisi olacaktır. Modernleşen ülkelerde, yürütülecek sosyal politikalarda ve kamu uygulamalarında dinî değerlerin olumlu katkısı kurumsal modellemeler yapılarak, yaygınlaştırma ve sürdürülebilirlik ekseninde planlanmalıdır. ■

MODERN BİREYİN YARASI: KENDİNE YABANCI, TOPLUMA AŞINA

Doç. Dr. Fatma BAYNAL

Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Modern çağ, bilim, teknoloji, kapitalizm ve kitle iletişim araçlarıyla insanların tüm alışkanlıklarını değiştirmiştir. Bilim ve teknolojideki gelişmeler sanayileşmeyi hızlandırmış; sanayileşme ise kentleşmeyi ortaya çıkartmıştır. Modern bireyin habitatu ise bu alanlarda belirginleşmiştir. Yaşam biçimi tamamen değişen insan, geleneksel değerlerden de uzaklaşmaya başlamış ve modern çağın sunduğu tercihlerle bir yaşam inşa etmiştir. Modern çağın pozitivist ve materyalist bakış açısı, bireyin maddeye olan rağbetini de artırmıştır. İnsandan çok maddeye değer vermek ise insanın madde karşısında düşüşü olarak değerlendirilen yabancılaşmaya neden olmuştur.

Yabancılaşma, tek tanrı inancının bırakılıp putlara tapma olarak kişinin özünden uzaklaşması ile kişinin kendisine yabancılaşması olarak ifade edilmektedir. İnsan, kendi yarattığı nesnelere taparak onları yüceltmekte, kendi varlığından ise uzaklaşmaktadır. (Fromm, E. [2004] *Marx'ın İnsan Anlayışı*. Çev. K.H. Ökten. İstanbul: Arıtan Yayınevi.) Felsefede ilk kez Plotinus yabancılaşmadan bahsetmiştir. Kişinin kendisine yabancılaşması, ruhunu maddeye yöneltmesi nedeniyle Tanrı'dan uzaklaşması sonucu ortaya çıkmaktadır. Nesnelere verilen değer ruha verilen değerden daha fazla olması bireyleri kendilerine yabancılaştırmaktadır. Buna göre kişi, yaratıcısından ve doğal olarak özünden uzaklaşması ile kendisine yabancılaşmaktadır. Hegel'in ifadesiyle kişi ö-

zünden uzaklaşarak madde ile kendisini ifade etmeye başlamaktadır. (Tolan, B. (1981). *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma* (Ankara: İTİA. Yayınları.) Durkheim ise yabancılaşma kavramını toplumsal açıdan ele almıştır. Toplumsal kuralların işlevsizleşmesi ve birey ile toplumsal kurallar arasında çatışma meydana gelmesi sonucu toplumsal düzen ve değerler kaybolmaktadır. Bu durum post-endüstriyel bir fenomen olan anomi kavramını ortaya çıkartmıştır. (Sarfraz, H. [1997] *Alienation: A Theoretical Overview*. Pakistan Journal of Psychological Research 12 (1-2), 45-60.)

Fromm, bireyin kendisine yabancılaşmasını kendi elleriyle yaptığı nesnelere yüceltmek sonucu olduğunu belirtmiştir. Hatta eşyalar gerçek işlevlerinin dışında insanın sınıfsal konumunu belirleyecek duruma gelmiştir. Fromm'a göre insan âdeta nesne gibi davranan araçlara; nesnelere ise insanlar gibi davranan amaçlara dönüşmüştür. Yaşamın amacı nesnelere üretimi ve tüketimine odaklanmış durumdadır. Tüketim insanı şeklinde yeni bir form oluşmuştur. Sevgiden ve yaratıcılıktan uzaklaşan bireylerin hayatları otomatikleşmiş, sonuç olarak benliğine ve hayata yabancılaşmış bireyler ortaya çıkmıştır. (Fromm, E. [2004], *Barışın Tekniği ve Stratejisi*. Çev. F. Emir, K. H. Ökten, Arıtan Yayınları.) Modern tüketim anlayışı doğal yaşama da yansımış, insanoğlu doğayı dengesiz bir biçimde kullanmaya yönelmiştir. İnsanlar hem doğadan uzaklaşmış hem de doğayı kirleterek kendi varlığını tehdit etme nokta-

sına gelmiştir. (Kılıç, S. [2006] *Modern Toplumda Ekolojik Bir Yaklaşım*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (12) 2, 108-127.)

Yabancılaşma inanç ve değerlerin kaybıyla birlikte psikolojik açıdan da insanları etkilemektedir. Bireylerin hayatında anlamsızlık, amaçsızlık, karamsarlık, umutsuzluk ve kişilik kayıpları görülebilmektedir. Bu durum yabancılaşmanın, insanın özüne düşman hâline geldiğini göstermektedir. (Tolan, B. [1981] *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: İTİA. Yayınları.) İnsan özü ve değeri materyalist dünyada değersizleşmekte; insanın kutsalları ile modern çağın kutsalları âdeta yer değiştirmektedir.

Yabancılaşma sadece kişisel olmamakta; toplumsal bazda da yabancılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Toplumsal düzenden, ahlaki kurallardan uzaklaşma, yozlaşma, toplumsal aidiyetin azalması, bireysel açıdan hayata yönelik motivasyonda azalma artık daha çok yabancılaşmalar olduğunu bize göstermektedir. (Erkal, M. [2000] *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.) Özellikle artan kitle iletişim araçları çocukluk çağından itibaren insanın düşünce ve duygularını şekillendirmektedir.

Kendisine yabancılaşan insan, maddeye çok fazla değer atfetmesi sonucu kendisini değersizleştirmektedir. Bu nedenle insanlığın ürettiği ortak değerler de artık bu modern insan için gereksiz görülmektedir. Maddeye değer vermek hayatın anlamını da silikleştirmektedir. Bu nedenle tüketim odaklı yaşayan modern çağ

Nesnelere verilen değerlerin ruha verilen değerden daha fazla olması bireyleri kendilerine yabancılaştırmaktadır. Buna göre kişi, yaratıcısından ve doğal olarak özünden uzaklaşması ile kendisine yabancılaşmaktadır.

insanı anlamsızlık ve yalnızlık duyguları içerisinde kendisine verilen zamanı da tüketmektedir. Artık kısıtlı zamanın da etkisiyle insanların okumaktan çok film izlediği bir dönemde kitle iletişim araçları düşünceleri şekillendirmede en önemli unsur hâline gelmiştir.

Kitle iletişim araçlarının insanlar açısından birçok faydası olmaktadır. Ancak insanların kötüye kullanılması sonucu bu araçların, ahlaki yozlaşma ve kültürel yabancılaşma gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Tüketime yönelik hazırlanan filmler, reklamlar insanları etkilemektedir. (Utma, S. [2020] İletişim Çağında Medya ve Kültür Etkile-

şimi: “Medyatikleşen Kültürler” Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 7 (3), 39-52.) Kitle iletişim araçlarından olan sosyal medya ise insan bedeni de dâhil olmak üzere mahrem olarak adedilen her şeyin sergilendiği bir gösteriş ve tüketim alanına dönüşmüştür. Bu durum ise maddeye olan önemi daha da pekiştirmiştir. (İlhan, T. T. (2018). Sosyal Medya Kullanımında Gösteriş Tüketimi Eğiliminin X, Y ve Z Kuşakları Açısından Değerlendirilmesi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE. Yüksek Lisans Tezi.) Medya ve iletişim araçları, bedenin nesneleşmesine ve parça parça tüketilmesine yol açmaktadır. Ölüm, tüketim toplumunun sürekliliğine engel oluşturduğu için bedenler yaşlanmamalı ve hep genç görünmelidir. Bu nedenle ölümlü hatırlatması açısından bir problem olan yaşlanmayı önleyici her türlü cerrahi müdahale önemli hâle gelmiştir. Bu durum bedenlerin harcana-bilecek bir metaya dönüşmesine neden olmuştur. (Ayparçası, F. (2015). Modernizmin Beden Tüketimine Etkisi: Estetik Cerrahi Operasyonlar Örneği. Sakarya Üniversitesi SBE. Yüksek Lisans Tezi. Adapazarı.) Ayrıca tüketimi aktifleştirmek için insanlara ideal bir beden algısı sunulmaktadır. Bu saptırılmış beden algısı ile ideal bedene ulaşmak isteyen bireyler kendilerini psikolojik açıdan özgüvensiz ve yetersiz hissedebilmektedir. (Nadasbaş, S.E. (2019). İdeal Bedene Ulaşma İllüzyonu: Saptırılmış Beden Uygulaması ve Türkiye Hazır Giyim Sektöründe Kullanımı. ASEAD. 6 (6), 10-21.)

İnsana ideal olarak sunulan kültürler, bireyin kendi toplumuna, kültürüne, inanç ve değerlerine yabancılaşmasına

neden olmaktadır. Toplumun değerlerinden uzaklaşan kişi, kimlik bunalımına sürüklenebilmektedir. (Sezen, Y. [2002] Çağdaşlaşma- Yabancılaşma ve Kimlik. İstanbul: Rağbet Yayınları.) Çocukluktan itibaren bireye sunulan ideal insan tipi ve onu elde etme arzusu insanları daha da mutsuzlaştırmaktadır. Sürekli yarış hâlinde olan, kendi mutsuzluğundan sorumlu olan, mutluluğu başkalarının biçtiği değerle ve başkalarında var olanla ölçen yorgun bireyler ortaya çıkmaktadır. (Baynal, F. [2020] Mutluluk Kavramının Felsefi, Psikolojik ve Dini Açısından İncelenmesi. Darulfunun İlahiyat, 31 (2), 247-274.)

Toplumsal değişim, kaçınılmaz olmakla birlikte problemlere yönelik çözümler bulunması elzem görülmektedir. Yabancılaşmayla ilgili amaçsızca yapılan tüketim, lüks, konfor arayışı olarak bir çerçeve sunan İbn Haldun’a göre yabancılaşmadan, kişinin hırs ve açgözlülüğünü kontrol altına almasıyla; kısaca ahlaklı olmakla kaçınabilecektir. (Özdemir, M. [2021] Yabancılaşma ve İbn Haldun’un İlgili Tespitleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Bakış. BEUİFD, 8 (2): 539-558.)

Kendisine yabancılaşmış insan, inanç, değerler ve kuralardan uzak anlamsız bir hayat yaşamaktadır. Bu durum bireyde güçsüzlük, anlamsızlık, yalıtılmışlık, normsuzluk ve kendine yabancılaşma gibi olumsuz durumlar ortaya çıkartmıştır. (Seeman, M. [1959] “On Meaning of Alienation,” American Sociological Review, 24: 783-791.) Frankl da günümüz insanının hayatta dair amaçsızlık ve anlamsızlık yaşadığını ifade etmiştir. Frankl’a göre Amerikan kültü-

ründen gelen ve belirli şeyleri elde ettikten sonra ulaşılabilen zorunlu mutluluk anlayışı insanları daha da mutsuz edebilmektedir. Ona göre mutluluk, aranan bir şey değildir. Modern hayatta çizilen mutluluk tablosu kişisel özden uzak, tüketime yönelik bir tablodur. Bireyler zamanlarını bu tabloya ulaşabilmek için harcamaktadırlar. Ancak idealize edilen şeylere ulaşıldığında yüklenilen anlam da anlamsızlaşmaya başlamaktadır. Kişi tabloya ulaşamadığında ise kendisini suçlayacak ve daha da mutsuz olacaktır. (Frankl, V (1999). İnsanın Anlam Arayışı. İstanbul: Öteki Yayınları.) Modern insan hırslarının peşinden koştukça mutluluk daha da uzaklaşmaktadır. Bu nedenle insanlar çocukluklarında hissettikleri mutluluğu büyüdüklerinde daha az hissedebilmektedirler. (Sadhguru [2006] Inner Management, İsha Foundation.)

Aslında haz arayışı, servet sahibi olma arzusu modern zamanlardan önce de insanlarda vardı. Bunun nedeni ise benmerkezci bilincin ihtiyaç meselesi olarak insanın varoluşuyla birlikte olmasından kaynaklıdır. Mistik geleneklerin önelediği gibi benmerkezci bilinçten öteki merkezci bilince geçmek; kişinin iyilik yapmak, başkalarına hizmet etmek gibi değerleri öncelikleyle sağlanacaktır. (Deikman, A.J. *Misticizm: Bir İşlevsel Yaklaşım*. Çev. M. Atalay. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 18, Yıl: 2008.) Post modern çağda bilimsel ve teknolojik gelişmelere rağmen psikolojik rahatsızlıkların artıyor olması psikologların farklı yöntemler geliştirmelerine ne-

den olmuştur. İnsanın kendisine yönelmesi ile ilgili yeni kuramlar ve ekoller ortaya çıkmıştır. Hümanist psikolojiden son yıllarda popüler olan pozitif psikolojiye kadar insanın daha çok kendini gerçekleştirmesi ile alakalı yönüne vurgu yapılmaya başlanmıştır.

Bu ekoller de dâhil olmak üzere günümüzde insanın sürekli bir şeyleri elde etmesinden çok değerlere; insanın daha yardımsever, affedici olması gibi içsel yönüne vurgu yapılmaktadır. (Sayar, K. [2014] Ruh Hali Bireysel Mutluluk Sosyal Mutluluk. İstanbul: Timaş Yayınları.) Maslow, en altında fizyolojik ihtiyaçların olduğu hiyerarşisinin en tepesinde bireyin kendisini gerçekleştirmesinden bahsetmiştir. Kendini gerçekleştiren bireyin özellikleri ise sağlıklı ilişkiler kurabilen, adaletli olan, yardımsever ve uyumlu olan kısacası değerlere sahip olan bireylerdir. Kişi kendi varlığına yakınlaştıkça ben merkezli algıdan ve dolayısıyla bencillikten uzaklaşacak ve dünyadaki değerlerin daha fazla farkına varacaktır. (Abraham, M. [2021] İnsan Olmanın Psikolojisi. Çev. O. Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.) Frankl, kişinin kendisini gerçekleştirme ve aşması yönünde seçilen anlamların, insan hayatına etki edebileceğinden bahsetmektedir. İnsanın, hayatını anlamlı kılmasının madde ile değil anlamlı ilişkiler kurmasıyla, dünyaya faydalı eserler bırakmasıyla veya acıya karşı direnç göstermesiyle sağlayabileceğini belirtmiştir. Bu şekilde anlam arayan insan, içsel yolculuğunda mutluluğu da hissedebilecektir. (Frankl, V. [1999] İnsa-

nın Anlam Arayışı. İstanbul: Öteki Yayınları.) Tasavvufi ve mistik öğretilerde de kişinin kendisine yönelmesi amaçlanmaktadır. Bu şekilde kişi özüne yönelerek sonsuz olan varlık ile birleşebilecektir. (Gürsu, O. [1999] *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin Sosyo-psikolojik Analizi*. Uludağ Üniversitesi SBE. Yüksek Lisans Tezi. Bursa.)

Sonuç olarak insan, özüne aykırı kurmuş olduğu yapay bir ortamda kendisinden uzaklaşmakta ve mutlulukla eş tutulan tüketim algısına kendisini adamaktadır. Bu durum mutluluk sınırlarına yol açmakla birlikte kısa süre içerisinde ayrışma, yabancılaşma ve toplumsal yozlaşmaya neden olabilmektedir. Bireyin tüketim odaklı olmaktan çıkıp ihtiyaç odaklı bir yaşam alanı oluşturması; doğaya, insan doğasına ve değerlerine yönelik yaşam biçiminin benimsenmesi özüne yönelmesini sağlayabilir. ■

Kişi kendi varlığına yakınlaştıkça ben merkezli algıdan ve dolayısıyla bencillikten uzaklaşacak ve dünyadaki değerlerin daha fazla farkına varacaktır.

Söyleşi
Emin GÜRDAMUR

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN: “İslam’ın ideal bireyi, nefsini Müslümanlaştırmış kâmil insandır.”

Eleştirel aklın egemen olduğu bir çağda yaşıyoruz. Bu çağın öne çıkardığı bireyselleşmeyi genel anlamıyla nasıl tanımlayabiliriz? Bireyselleşmenin kökleri tarihsel olarak hangi düşüncelere dayanır?

Bireyselleşmenin tarihsel ve felsefi kökleri Batı düşüncesine dayanıyor. Bireyselleşmeyi Platon’dan, Aristo’dan itibaren başlatabiliriz. Fakat asıl kırılma XV. yüzyılda yaşandı. O zaman varlık anlayışında değişim başlıyor. Ontoloji tersyüz oluyor, bütüncül anlayış, düalizme dönüyor. Özellikle Descartes ve Descartes sonrası Kartezyen felsefe ile varlık anlayışında bir bölünme başlıyor. Bütüncül, monist, biricik olan varlık anlayışı düalizme indirgeniyor ve aşkın olan tasavvur, mekanik ya da fenomenal düzeye indirgeniyor. Bunu Descartes’ın ruh beden düalizmi içinde görüyoruz. Artık mekanik evren tasavvuru ve bireye dair parçalanmış düalist bir anlayışın ortaya çıktığını görüyoruz modern felsefeyle. Diyebiliriz ki bireyselleşmenin kökleri XV-XVI. yüzyıla dayandırılabilir. Sonra sanayileşme, Röne-

İslam düşüncesinde bireysellik değil şahsiyet sahibi olmak önemlidir. Şahıs duyguları, düşünceleri olmakla beraber akıl ve kalp varlığıdır. Kalp, gönül şehrinin sultanıdır, hükümdardır, akıl onun veziridir.

sans, aydınlanma anlayışlarıyla Kant'a kadar geliyor. Kant'ın, aydınlanmanın manifestosu sayılan "aklını kullan" anlayışı, bireyselleşmenin zirve noktası. Batı anlayışında bireyselleşme, özelleşme, özne olma hâli... Aslında öznenin bir bilinci var ancak bu bilinç iradi mi, ahlaki sorumlulukları var mı? Bunlar bireyselleşmenin kendi içindeki çıkmazları. Hegel bunu fark etti; Kant'ın özne felsefesine ve özne tanımına itiraz ediyor. Evet, özne ya da birey bilinç sahibi ama Hegel buna öz bilinç sahibi olmayı yani iradeyi ekliyor. Çünkü öz bilinç olmazsa sorumluluk, yükümlülük olmayacak ve öznenin özgürlüğü subjektif bir özgürlük olacaktır. Hiçbir yaptırım olmayan kendi eğilimlerinin yani nefsinin istediklerini yapma anlamına gelecektir ki bu sonunda bir anarşizme ya da bir teröre doğru evrilecek bir durumdur. Dolayısıyla Hegel, Kant'ın bu anlayışına itiraz eder. Bu anlamdaki bireyi ve bireyselleşmeyi Hegel de eleştirmiştir. Hegel, Kant'ın öznenin sadece bilinç sahibi olması gerektiği anlayışını yeterli bulmaz, öz

bilinç sahibi olması gerektiğini söyler. Öz bilinç yoksa öznenin özgürlüğü ilk olarak boş bir formalizm doğuracaktır. İkinci olarak özne ve sahip olduğu o özgürlük, ahlak dışı ilkeleri, etik olmayan durumları meşru kılacaktır. Üçüncü olarak da özne; birey, bireyselleşme nihayetinde sözleşme, yasa gibi olguları da devre dışı bırakacaktır. Tabii bu noktada şunu ifade etmemiz gerekir ki Hegel'in de birey ve bireysellik tanımında eksiklik vardır. Çünkü öz bilinci olsa da bu birey yine aşkın olanla bağı koparmıştır. Yani Descartes'ta kırılmaya uğrayan bütüncül evren anlayışı da aslında bireyin aşkın olanla, müteâil olanla bağı da kopmuştur. Dolayısıyla Hegel'in anlayışının da ciddi olarak eleştirilmesi gerekmektedir. Öznenin sorumluluklar yüklenmesi gerekmektedir. Tüm bunlardan sonra belki bireyselliği şöyle tanımlayabiliriz: Bireysellik, kişinin varoluşunu sadece kendisi için öncelemesidir. Tabii bu, her birey için söz konusu olduğunda bireylerin birbirine yabancı olduğu bir bireysellikler dünyası doğacak-

tır. Dolayısıyla Batı'da XVI. yüzyılda ve aydınlanmayla zirveye ulaşan bireysellik, en sonunda egoizme, narsisizme ve solipsizme de kapı aralamaktadır. Bunların her birinin kendine göre bir tanımı ve açmazı var. Narsisizm, kendi benine tapmaya varan bir kibir ve enaniyet içeriyor. Solipsizmi de benmerkezçiliği çok ileri noktaya götüren bir tutum olarak görebiliriz.

Tarihî süreç içinde bireyselleşmenin bir tür dokunulmazlık kazandığını, zamanın ruhunun da bunu modern bir duyarlılık olarak koruduğunu görüyoruz. Batı'da Aydınlanma deneyimleriyle ilişkilendirilen bireyselleşmenin İslam medeniyetindeki karşılığı nedir? Müslümanların bireyselleşmeyle ilişkisi hangi ahlaki kodlara dayanır?

İslam düşüncesinde bireysellik değil şahsiyet sahibi olmak önemlidir. Şahıs duyguları, düşünceleri olmakla beraber akıl ve kalp varlığıdır. Kalp, gönül şehrinin sultanıdır, hükümdardır, akıl onun veziridir. Bu ikisinin uyumuyla irade, kararlı ter-

cihler oluşur. Kur’ani perspektifte kişi olmak, şerefli bir varlık olmaktır. İnsan eşref-i mahlûktur. Sadece soyut bir özne değildir. Yeryüzüne “halifetullah” olarak inmiş bir varlıktır. Tüm varlık ona emanet edilmiştir ve yeryüzünü mamur etme sorumluluğu vardır. Peygamberler bunu en güzel şekilde temsil eder. Varlık gerekçeleri, sorumluluğu üzerlerine alarak yeryüzünü mamur etmektir. İslam düşüncesinde şahıs; ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik boyutları, koordinatları olan bir varlıktır. Diğer şahsiyetlerle ilişkilidir; evreni, tabiatı ve tabiattaki tüm mahlûkatı kendisi gibi canlı, hukuku olan varlıklar olarak görür. Onlar Yüce Yaratıcı’nın yaratmasına muhatap olmuştur. İster organik ister inorganik tüm varlıklar mukaddesdir. İslam düşüncesindeki şahıs, aşkın olanla her an iletişimdedir. En kalabalık ortamda dahi zihin ve kalp Hakk ile iletişim hâlinde olabilir. Buna, “halk içinde Hakk’la beraber olmak” diyoruz. Bu aynı zamanda epistemolojik bir bilinç ve şuur hâlidir. Sürekli O’ndan da yeni bilgiler öğrenir. Bununla beraber diğer şahıslara selam vermek, onların hâlini hatırlamak gibi bir ahlaki yükümlülüğü var. Buna İslam şahsiyeti, Müslüman şahsiyeti diyoruz.

Müslüman şahsiyet, ahlaki yükümlülüklerle hareket eder. Tolstoy’un *İnsan Ne ile Yaşar* adlı kitabında anlatıldığı gibi insan sevgiyle, merhametle yaşayan varlıktır. Orada çok güzel bir bölüm var: “İnsan anasız babasız yaşayabilir ama Allah inancı olmaksızın yaşayamaz.” İslam düşüncesindeki

birey böyle bir bilinç sahibi şahıstır, kişidir.

Bugün, içinde yaşadığımız dijital çağda bireyselleşmenin insanları gittikçe daha da yalnızlaştırdığına, yalnız insanın ise popüler kültür ve kapitalist düzenekler karşısında daha savunmasız bir ava dönüştüğüne şahit oluyoruz. Her nesilde kendini tekrar eden bireyselleşme konusunda nelere dikkat etmeli, düşünce ve davranışlarımızda hangi değerleri öncelikli hâle getirmeli ve gelecek nesillere miras bırakmalıyız?

Hızla akan bir dijital mecranın içerisindeyiz. Sosyal medyalar, Metaverse’ler bizi sarıp sarmalamaktadır. Bireyselleşme, insanı daha da yalnızlaştırmaktadır. Bu, fasit bir döngüdür. İnsan, dış dünyayla bağını koparıp kendi varoluşunu unuttunca yalnızlaşır. Dijital mecraya kapılan insan, daha özgür ve sosyal olacağını düşünmektedir. Popüler kültürün kapitalist düzenekleri, yalnızlaşan ve içine kapanan insanı kısır bir döngüye, çevresinden kopmaya hatta intihara kadar sürükleyebilmektedir. Bunun için önce bireyselleşmeden kurtulmanın yollarına bakılmalıdır. Dijital mecralara gereğinden fazla zaman ayrıldığında insan girdabın içerisinde çekiliyor. Buradan sıyrılmak gerek. Sosyal ve gönüllü faaliyetlerle, doğanın dilini okumakla ilgilenmelidir insan. Ağaçların, çiçeklerin yapraklanmasını, çiçek açma biçimini, diğer canlıların yeniden hayata başlamasını, yıldızları, gök kubbeyi izlemelidir. İnsan aklın kılavuzluğunda ve kalb-i selimle iradesini kullanmalıdır. Eğer kalbin sul-

tanlığını, aklın vezirliğini göz ardı edersek irade sadece bir temeden öte gitmeyecektir. Dolayısıyla kendi duygularını, eğilimlerini heva ve hevesini kontrol edemeyen bir varlığa dönüşecektir. Bu çağın ve bundan sonraki çağın insanını korumanın en iyi yolu; sosyal, kültürel, sanatsal etkinliklerdir. Transhümanizmden, insan 2.0’dan, insanın yarı mekanik bir varlık olmasından, süper akıllı bir toplumdan söz ediliyor. İnsan, yapay zekâlarla, akıllı nesnelere çevreniyor. Bu sarmaldan kurtulmak için sanat etkinlikleri yapmalı, çalgı aleti çalmalı, kitap okumalı. Aşkın olanla da bağını hiçbir zaman koparmalı.

İslam medeniyetinde ortaya çıkan düşünce ve hayat pratiklerini göz önüne alacak olursanız, İslam’ın ideal birey tarifi nedir? Bu tarifte bireyin cemiyetle münasebeti hangi dengeler üzerine oturur?

İslam medeniyetine göre insan, kalb-i selim ve akl-ı selim ile iradesini kullanan, gerçek anlamıyla yaratılışa uygun kâmil insandır. Kâmil insan da nefsi emmare ve nefsi levvameden kurtulabilir. Kur’an’ın ifadesiyle, “Muhakkak nefis, insana kötülüğü, insana hoş görünen ama gerçekte kötü olan şeyleri emreder.” Buradan kurtulan kâmil bir varlıktır. Sivas’ta devlet kurran Kadı Burhanettin’in yazdığı ve ilk Türkçe divan olarak bildiğimiz eserinde muhteşem bir kavram vardır: “Nefsin Müslümanlaştırılması.” İlahi aşkı anlatırken bu kavramı kullanır. İslam’ın ideal bireyi, nefsinin Müslümanlaştırmış kâmil insandır. Bunu birçok eserde görebiliriz.

Ebu Talip el-Mekki'nin *Kut'ul-kulub'u* yani *Kalplerin Azığı* eserinde vurgulanıyor, insan kalbi selimi ve aklı selimi elde ettiğinde nefsi Müslümanlaştırıyor. Haris el-Muhasibi'nin çok önemli eserlerinden biri *er-Riâye*. Muhasibi eserinde, "kendini çokça hesaba çeken" kavramını kullanır. Eğer insan kendini hesaba çekebiliyorsa, kontrol ediyorsa, özeleştiri yapabiliyorsa, analitik düşünebiliyorsa üstün insan olacaktır. Muhasibi, ismi gibi kendini hesaba çeken, her gün, "Bugün ben ne yaptım? Nasıl yaptım?" diye kendine soran, kendini sürekli geliştiren ve kâmil insan olma yönünde ruhunu, nefsi arındıran insandır. Sürekli yeniden dirilen ve "dirilmiş muştusu" elde eden insandır. Farabi'nin *Medinetü'l-Fazlası'nı* *Tahsilü's-Sa'ada'sını* bu bağlamda ele alıyorum. Mesele, Farabi mutluluğun elde edilmesini dile getiriyor. Es-Sa'detü'l-Uzma yani en yüksek mutluluk, huzur. Bu dünyada felah öte dünya da necat. İslam'ın ideal insanı, öte dünya için çalışan insandır, belki en önemli tarafı da budur. Batı düşüncesinden farklı olarak burada yapıp ettiği her şey, gerçek âlem olan öte dünyaya hazırlıktır. Platon'un "idealar dünyası"nda ifade ettiği şey şudur: Biz geçici dünyadayız, uykular dünyasındayız. Öldükten sonra gerçek âleme ulaşacağız. Müslüman, öte dünyaya hazırlık yapar. Böyle bakan insan, cemiyette başkalarının hukukuna dikkat edecek ve cemiyetin müşterek varlığı olma zorunluluğunu hissedecektir. Hiçbir zaman toplumu huzursuz etmeyecektir. Çünkü "Dünya öbür dünyanın azığıdır, hazırlığıdır." düşüncesiyle hare-

ket eder. Bu dünyaya halife olarak geldiğini, dünyayı mamur etme yükümlülüğü olduğunu ve nefsi Müslümanlaştırdığını, kâmil insan olacağını, eşref-i mahlûkat olacağını ve böylece de asıl mükâfatını öte dünyada alacağını bilecektir. Kur'an'ın ifadesiyle bu insan; sürekli Rabbini tesbih eden bir varlık olacaktır. Ölüm kendisine gelinceye kadar -ki Hicr suresinin 98 ve 99. ayetlerinde bu açıkça ifade edilir- Rabbine ibadet edecektir ve huzurla, mutmain bir kalple Rabbine teslim olacaktır. Bu insan, cemiyette muteber bir insan olacaktır.

Hem İslam medeniyetinde hem dünya düşünce tarihinde "yalnızlık"; kişilik, erdem ve bilgelik ihtiva eden müspet bir anlama karşılık gelirdi. İslam geleneğinde inziva, halvet, itikâf gibi kavramlarla karşılaşırız. Fakat bugün yalnızlık dediğimizde depresyona kapı aralayan bir durumdan bahsetmiş oluyoruz. Günümüz insanının yaşadığı yalnızlığın kaynağı nedir sizce? Bunun çarpık bireyselleşme süreçlerimizle ilgisi olabilir mi?

İnsanın yalnızlığa düşmesinin sebebi sahte, sonu olan şeylerin peşine düşmesidir. İnsan dünyevi olana meylettğinde sekülerleşmekte ve sürekli tüketen varlık hâline gelmekte; kapitalizmin, popüler kültürün, tüketim ve reklam kültürünün öznesi olmaktadır. Kapitalizmin, sömürdüğü bir varlık hâline gelmektedir. Bir anlamda örümcek ağına düşürülmektedir. O yüzden insanın geçici olana değil sonsuz olana bağlanması gerekmektedir. Yalnız-

lığın kaynağı insanın nefsinin, duygularının, eğilimlerinin yönlendirilmesine maruz kalmasıdır ki bundan dolayı da bir hakikatten, aşkın olandan kopma söz konusudur.

Yalnızlığın Felsefesi kitabının yazarı Lars Svendsen, yalnızlık ile tek başınalık arasındaki farka dikkat çekerek tek başınalıkta kişinin kendisiyle daha doğrudan bir ilişki kurduğunu; nitekim insanın kendisiyle baş başa kalarak keşfettiğini, düşündüğünü, içe döndüğünü, entelektüel anlamda üretebildiğini söyler. Bu tanımları esas alarak size şu soruları sorabiliriz: Çürütücü yalnızlık ile olgunlaştırıcı tek başınalık arasındaki fark nedir?

Bazıları yalnızlığa olumlu anlam yüklüyor olabilir ama bu, tanıma da bağlıdır. Yalnızlık mı, tek başınalık mı? Yalnızlık insanın çevresinden soyutlanması, duygularının ve eğilimlerinin esiri olması anlamına geliyorsa -*Yalnızlığın Felsefesi* kitabının yazarı Svendsen'inde dediği gibi- tehlikelidir. Çünkü yalnız insan çevresinden, diğer benlerden, varlıklardan kopar. Ancak tek başınalık bir tercihtir. İradî tavır alıştıdır. İnsan kalabalık içerisinde bile tek başına olabilir, kalbiyle, zihniyle, düşüncesiyle yüce ve aşkın olan varlıkla irtibatta olabilir. Kendini huzurda hissedebilir. Hz. Peygamber Hira'da tek başınaydı, Hz. Musa Tur Dağı'na çıktığında tek başınaydı. Bu, kendini murakabe etmek amaçlı bir olgunlaşma, kemâl hâle gelme çabasıdır. Ramazan'ın son on günü yapılan itikâf; olgunlaşmak, ruhu ve düşünceyi arındırmak, kalbi arındırmak için bilinçli bir ter-

cihtir. Bireyin şahsiyet kazanma, kâmil insan olma adına bir tercihidir tek başınalık. Hz. Peygamber'in miracı bu anlamda tek başına yaşadığı dinî bir tecrübüdür. Bunu fiziken, ruhen, zihnen yaşadığı bir süreç olarak değerlendirebiliriz. Dolayısıyla insan her ibadette bir miracı yaşayabilir. Müslüman tasavvurunda, "Namaz, müminin miracıdır." demekle insan soyutlanıyor ama yüce bir bilinç hâline dönüşüyor, bir hâl değişimi yaşıyor anlamına gelir. Hatta in-

san tek başına olduğundan melekût âlemine bile nüfuz edebiliyor. İnsan önce kendini bilecek tabii. Socrates de "kendini bil" diyordu. Yunus'un "İlim ilim bilmektir/ İlim kendin bilmektir/ Sen kendin bilmezsen/ Bu nice okumaktır" şeklinde ifade ettiği o aşkın bilgiye sahip oluyor. Gazali de Nizamiye Medreselerinin başmüdürrisliği görevini bırakıp tek başınalığı tercih ediyor. Muazzam eserleri öyle yazıyor. Seyri sülûklar, insanın kemâl yolculuğu, nefis muhasebesi, çilesi... Hacı Bayram Veli, çileye girerek -aslında bu bir yalnızlık değildir- tek başına kalıyor ama orada kendini daha iyi tanıyor; iç dünyasına dönerek, muhasebe ve müzakere ederek, kendini sorgulayarak, öz eleştiri yaparak kâmil insan, aşkın insan hâline geliyor. Mirac'ta olduğu gibi Yüce Aşkın Varlıkla hatta melekût âlemiyle de ilişki kurabiliyor. Bu, daha çok kalbin Allah'ı zikretmesi, anlamasıyla gerçekleşen bir durum.

Günümüz psikologları, yalnızlığı yeni bir "yoksulluk" olarak tanımlıyorlar. Maddi olanakları yerinde insanların hatta bazen çevresinde kalabalıklar bulunan insanların gerçekte derin bir yalnızlık duygusu içinde olduğu ortaya çıkıyor. Modern insanın bu derin yalnızlığı hangi sapsalmalardan besleniyor ve hangi yollarla iyileştirilebilir?

Bugün birçok ülkede yalnızlık bakanlıkları kurulmaktadır. Çünkü insanlar, egoizme ve narsisizme dönüşen yalnızlığın girdabına düşmüştür. Bu derin yalnızlığın ana nedeni, mantıkçı pozitivizmle zirveye ulaşan modern insan yetiştirme usu-

lüdür. Bu usulde insanın sadece dış dünyası eğitilmekte akademik başarılar, bilişsel süreçler, bireysellik teşvik edilmekte ve bu, gerçek özgürlük olarak ifade edilmektedir. Yanlış insan tasavvurundan kaynaklı bir sorun vardır. Cengiz Aytmatov da "En zor şey her gün insan kalabilmektir." özdeyişiyle bunu vurgulamaktadır. Gerçek anlamıyla insan olmanın önünde engeller vardır: Mülkiyet sahibi olmak, çok kazanmak... Bunlara hitap eden ve insanın bu yönünü geliştiren modern eğitim sistemi, insanı böylesi bir yalnızlığa ve sapsmaya götürmektedir. Bundan kurtulmanın yolu, insanı gerçek mutluluğa ve huzura eristirecek insan tasavvurunu idrak etmektir. İnsanın yeryüzüne sorumlulukla geldiğini, vazifesi olduğunu, evrendeki sorumlulukların kendisine verildiği en üstün, en şerefli, en mükemmel, en mükerrer varlık olduğunu bilmesi gerekir. Bir gün hesaba çekileceğini bilerek hareket etmesi gerektiği modern insana anlatılmalıdır. Modern insan, ibadetleriyle sadece bir yükümlülüğü bertaraf ettiğini düşünüyor. Oysa her ibadet, aşkın olanla bir buluşmadır. Onu etkinleştiren bir fırsattır. İslam düşüncesinde insan hiçbir zaman yalnız değildir. Sağında ve solunda eylemlerini kaleme alan melekler vardır. Her an kendisini gören gözeten bir Yüce Varlığın olduğu bilinciyle de hareket ettiğinde asla hiç yalnız olmadığını bilecektir. O'na sığındığında O'nun her zaman yardım edeceğini bilecektir. Fatih'da dile getirildiği gibi "Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz." bilinciyle yalnızlıktan ve yoksulluktan kurtulacaktır. ■

Öz Geçmiş

Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan, 1994 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında, 1996 yılında yüksek lisansını, 2003 yılında da doktorasını tamamladı. 1994-95 yılında MEB'de öğretmenlik yaptı. 1995 yılında araştırma görevlisi olarak girdiği Din Felsefesi Anabilim dalında, 2003-2010 yılları arasında yardımcı doçent olarak çalışmalarını sürdürdü.

Nisan 2010'da doçent, Mayıs 2015'te profesör oldu. Ocak 2012 tarihinde Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü Türk İslam Düşüncesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi olarak atandı. 2015 yılından itibaren aynı Üniversitede Rektör Yardımcılığı görevinde bulundu. 02 Mart 2020 tarihinden itibaren Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü olarak görev yapmaktadır.

Ayrıca Türkiye Yazarlar Birliği'nde (TYB) 2014-2016 tarihleri arasında yönetim kurulu üyesi olan Prof. Dr. Arıcan, 21 Mart 2016'dan itibaren TYB Genel Başkanı olarak görevini sürdürmektedir. Arıcan'ın yayımlanmış bazı kitapları şunlardır: *Kültürel Dini Farklılık ve Ebu Hanife*, *Spinoza Felsefesi Üzerine Yazılar*, *Ahi Evran Türk İslam Düşüncesi Tarihi*, *Dinî Tekelcilik Din Felsefesi Açısından Bir Çözümleme*.

GÜNÜMÜZ MÜSLÜMAN BİLGİNİNİN İLMİ YETERLİLİK VE TEMSİL SORUNU

Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI
Diyaret İşleri Başkan Yardımcısı

Geçmişte âlim/ulema, İslam toplumlarının, ifade yerinde ise temel dayanağı ve omurgası mesabesindeydi. Onlar sadece dinî bilgi veren insanlar değil, aynı zamanda çok değişik alanlarda topluma rehberlik eden kimselerdi. Nitekim sahabe-i kiramdan şöyle bir söz nakledilir: “Zelletu’l-âlimi zelletu’l-âlemi.” Yani âlimin hatası toplumun da hatası ve sapması demektir. Buradan mülhem olsa gerek dilimize şöyle bir deyim de yerleşmiştir. Âlimin zellesi, yani sapması, toplumun zillete düşmesi ve birçok musibetlere maruz kalması demektir.

Geçmişe baktığımızda Müslüman toplumlarda, âlimler hem hukuk hem de eğitim faaliyetlerinin öncüleri idiler. Onlar

aynı zamanda, toplumun dinî yönden ıslahı, irşadı ve manevi olgunlaşmasının rehberleriydi. Bu anlamda âlimler, halkın yanında ve onlarla beraber hareket eden toplumsal aktörlerdi. Mesela savaşta askere moral veren, toplumsal problemlerde toplumu kaynaştıran ve hayır faaliyetlerinde öncülük eden kimselerdi. İslam dünyasında bağımsızlık savaşlarında âlimlerin oynadığı role tarihî kaynaklar şahitlik etmektedir. Bizim ülkemizin yaşadığı Kurtuluş Savaşı’nda ne büyük katkılar sağladıkları da araştırmalar tarafından ortaya konmaktadır.

Bilindiği gibi ülkemizde geçen asırda sosyal, siyasi, hukuki, ilmî ve kültürel alanlarında radikal değişimler olmuştur. İfade yerinde ise taşlar yerin-

den oynamış, ciddi kırılmalar yaşanmıştır. Modernleşme çabalarıyla birlikte dinin bahsedilen alanlardaki yeri daralmış, etkisi de önemli ölçüde azalmıştır. Bu gelişmelerden ulema da, sosyal pozisyonu ve etkinliği itibarıyla nasibini almıştır. Yine de belirtmek gerekir ki ilmi, irfanî, samimiyeti ve gayreti nispetinde toplum onlara güvenmekte ve sözlerine itibar etmektedir. Bununla beraber günümüz Müslüman toplumlarında, bir önderlik sorunu olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu sorunun, hem geleneksel medrese tarzını hem de modern eğitim kurumları olarak ilahiyatları/İslami ilimleri dikkate aldığımızda şu yönlerinden bahsetmek mümkündür: 1- Dinî ilimler mirasından gerektiği şekilde istifade edememek. 2- Oryantalist çalış-

maların oluşturduğu etkiler. 3- Dinî ilimler alanında yeni metot arayışlarının doğurduğu sorunlar. 4- Yaşanan dünyanın gerçeklerinden, eğitim, kültür ve medya alanındaki gelişmelerden uzak kalmak. 5- Bilgide bütünlüğü kaybetmek. 6- İslam toplumları üzerinde oynanan emperyalist oyunlardan haberdar olmamak. 7- İlim ahlakının, ilim amel birlikteliğinin zayıflaması ve taassubun artması. 8- Medeniyet ufkunu kaybetmek.

Aşağıda bu konulardan bazılarını kısaca izah etmeye çalışayım:

Âlimin/bilginin diğer bilgilerinden kopması sorunu

Geleneğimizde âlimin ilim anlayışında bir bütünlük vardır. Kelam, fıkıh, tefsir, hadis ve tasavvuf birbirlerini tamamlayan ilimlerdir. Günümüzde ilahiyatlardaki ihtisaslaşma, ilim anlayışındaki bu bütünlüğü zedelemiştir. İslam'a belirli bir ilmin penceresinden bakmak gibi bir yanlış ortaya çıkmıştır. Bu durumun, dinî anlayış ve yorumlarımızda birtakım sorunlara sebep olduğu ehlinin malumudur.

Günümüzde medrese tarzı eğitime baktığımızda burada da ilim anlayışındaki bütünlük, farklı bir şekilde bozulmuştur. Şöyle ki bu kurumlarda ilim, sadece temel İslam ilimleri (tefsir, hadis, fıkıh, kelam vb.) kaynaklarında yazılanlar olarak kabul edilmektedir. Âlimler de bu kaynaklardaki Arapça ibareleri çözen kimseler olarak görülmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki ilmî faaliyet, yazılan ve söylenen sözün,

o ilmin tarihi, metodu, söylendiği sosyal, siyasi ve kültürel vasat açısından da analizini yapmayı gerektirmektedir. Bu açıdan bir yetersizlik olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yapılan bu hizmeti hafife almamakla beraber okunan bu eserlerin günümüz muhataplarına nasıl servis edileceği konusunda yetersiz kalındığı, dolayısıyla bir kopukluk oluştuğu anlaşılmaktadır. Herhâlde bunun sebeplerinden biri de günümüzde insanlığın eriştiği ilim ve tecrübeden, yine geliştirilen metotlardan yeterince istifade edilmemesidir.

Dinî tahsilde temel İslam bilimleri asıldır. Çünkü bu ilimler, dinin anlaşılması ve uygulanmasında temeli ve metodu oluşturmaktadır. Bunun yanında akli ilimlerin tahsili de önem arz etmektedir. Ancak günümüzde medrese tarzı eğitimden geçenlerin, din felsefesi, İslam felsefesi ve diğer din bilimleri alanlarına gereken önemi vermedikleri anlaşılmaktadır. Bunun doğru bir yaklaşım olduğunu söylemek zordur. Çünkü İslam düşünce geleneğine baktığımızda bizim zengin bir tecrübeye sahip olduğumuz görülecektir. Dinî ilimler fert ve toplumu manevi hastalık, yozlaşma, tefrika ve sapmalardan korur. Akli ilimler ise düşünceyi besler, medeniyetin yenilenmesi ve ihyasını sağlar. Geçen asırda medrese eğitimi almış veya buralarda müderrislik yapan birçok âlimimizde bahsettiğimiz donanımı görüyoruz. Mesela Muhammed Hamdi Yazır ve Ahmet Hamdi Akseki'yi bu bağlamda zikredebilirim. Bu açıdan din felse-

fecisi Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay'ın, M. Hamdi Yazır'la ilgili sunduğu bir tebliğe "filozof müfessir" başlığını koymasının bilhassa birinci cildi, akli ilimlerden nasıl yararlandığının ve dinin temel kaynaklarıyla bunları nasıl mezcettiğinin açık bir göstergesidir.

Diğer taraftan şunu belirtmeliyim: Bugünkü dünyada dinî hitabın etkili olması için toplumsal değişim ve süreçleri, zamanın ruhunu iyi okumak gerekiyor. Başka bir ifadeyle topluma ve insanlığa bakarken ifade yerinde ise fotoğrafın bütünü görmeye çalışmak gerekiyor. Aksi bir durum, birtakım olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Mesela bunlardan biri taassuba ve dinî değerlerin topluma dayatılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki bahsettiğimiz durum, ufuk darlığı ve vizyon yoksunluğuna varmaktadır. Başka bir ifadeyle insanlığa hitap etmesi gereken dinî söylem, içe kapanmakta ve yerelleşmektedir. Küreselleşmenin yaşandığı günümüzde, evrensel bir dilin yakalanmasının ne denli önemli olduğunu zannederim izah etmeye gerek yoktur.

Yine ifade edelim ki medrese eğitiminden geçen çevreler, bu tavırlarıyla farkına varmadan, dinin toplumdan kopması ve hayatın sekülerleşmesine destekçi olmaktadır. Sonuçta yaşanan dünyada etkin olmanın, insanlığa örnek olmanın yollarını da bir anlamda kendilerine kapatmaktadır. Diğer taraftan insanlığın gidişatını doğru bir şekilde okuya-

mamak, bilginlerin fonksiyonunu ve etkinliğini zayıflatan durumlardan bir diğeridir. Çünkü bu durum, yaşanan zamana ve şartlara karşı, ifade yerinde ise bir körlüğün oluşmasına sebep olmaktadır. Bahsedilen donanımdan yoksun din bilginleri, belki insanların dinî duyarlılıklarını ve ahlaki bilinçlerini güçlendiren katkılar sağlayabilirler. Ama insanlığa yol gösterecek bir medeniyetin inşasında rehberlik yapmaları ve evrensel bir perspektifi yakalamaları pek mümkün gözükmemektedir. Kısaca, çağını tanımayan ve zamanın ruhunu bilmeyen bilginlerin, muhataplarına o çağı aşan bir ufuk kazandırmaları mümkün değildir.

Kur'an'ın kevnî ve biyolojik ayetleri inceleme çağrısının unutulması

Kur'an'da ilim ve âlim kavramları değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Bunlardan biri de canlılardaki yaratılış sırları hakkında “düşünmek” ve “düşünenler” anlamıdır. (Fatır, 35/28.) Böylece sayısız ayette yaratılış hakkında insanlar düşünmeye davet edilmektedir. Kur'an âdetâ bütün yönleriyle varlığı önümüze koymakta ve oradaki kanun ve incelikleri anlamaya bizleri davet etmektedir. Ancak şunu belirtelim ki asırlardır Müslümanlar, Kur'an'daki tabiat ve yaratılıştaki bu kanunları anlamaya yeterince önem atfetmemişlerdir. Birkaç asırdır Batılılar tabiatı inceleme ve araştırma işini oldukça başarılı bir şekilde yapmaktadırlar. Aca-ba bizler bu perspektifi, yaratılışı ve evreni anlama mera-

kını nasıl oldu da kaybettik? Bunun önemli sebeplerinden birinin, her daim kevnî ayetleri anlamaya davet eden Kur'an üzerinde düşünmeye yeterli önemin verilmemesi olduğu anlaşılmaktadır. Zamanımızda bile kaynaklar oldukça çoğalmasına rağmen bu konunun ciddiyetinin yeterince kavranmadığı görülmektedir. İşte burada ilim anlayışımız ve âlimin sorumluluğu ile ilgili bir sorun olduğu anlaşılmaktadır.

Akademisyenlerin dinî-toplumsal konularda tavır koymaması

İlahiyat fakültelerimizde çok değerli çalışmalar yapan hocalarımız vardır. Hatta İslam toplumlarının birçoğunda bu nitelikte çalışmalar yapılmadığını söylemek de mümkündür. Ancak şunu ifade etmekte fayda vardır: Kimi zaman İlahiyat fakültelerinde yürütülen çalışmalar toplumsal süreçlerden ve gelişmelerden uzak, nesnel çalışmalar olabilmektedir. Objektif ilmî çalışmaların önemi elbette inkâr edilemez. Fakat İlahiyat akademisyenleri âlim geleneğinin bir devamı ise o gelenek bize farklı bir şey söylemektedir. O da şudur: İslam âlimi, yeri geldiğinde hak ve hakikat uğrunda mücadele eden, haksızlıklara direnen, mazlumlara kol kanat geren toplumsal bir aktördür. Bütün peygamberler ve salih insanların mirası da bizlere bunu anlatmıyor mu? Dolayısıyla toplumda din eksenli bir tartışma olduğunda, doğal olarak insanlar donanımlı ilim insanlarını bünyesinde barındıran ilahiyat fakültelerinden gelecek

sesi duymak, onları yanlarında görmek istemektedirler.

Burada Pakistanlı meşhur âlim Mevdudî'nin konumuzla ilgili bir tespitine yer vermek isterim: O, Kur'an'ı doğru anlayabilmek için onun idealleri uğrunda, hak ve batıl mücadelesinde aktif olarak katılmak gerektiğini söyler. (*Tefhîmu'l Kur'an*, İnsan Yay., İstanbul 1986, 29.) Yine Tahsin Görgün, dinî ilimlerin gereği gibi yapılmasının, esas itibarıyla bireysel ve toplumsal anlamda Müslümanca var olmayla doğrudan ilişkisine dikkat çeker. (*İslam Düşünce Kılavuzu*, edit: Ahmet Koç, Tedef, 2019, 286.)

Burada bahsettiğimiz toplumsal rehberlik rolü, ihmal edilirse oluşan boşluk birileri tarafından bir şekilde doldurulmaktadır. Nitekim bunun, toplumu yanlış, hurafeye yönelten, hatta istismara varan esef verici örneklerini hepimiz görüyoruz. Dolayısıyla Diyanetiyle ilahiyatlarıyla burada herkese önemli görevler düşmektedir. Bu anlamda din bilginlerinin, toplumun ihtiyaç duyduğu güncel bilimsel bilgiyi üretme, bu bilgiyi topluma servis edecek yapılanmaları gerçekleştirme yine hak ve hakikat uğrunda topluma rehberlik etmelerine ihtiyaç olduğu açık bir gerçektir.

Şunu da ilave etmekte fayda vardır: İlim insanının, Müslümanlık konusunda derdi olan veya olmayan kesimlerle beraber olması, onların soluduğu havayı teneffüs etmesi, yeri geldiğinde onların sözcülüğünü yapması yeri geldiğinde de onları yanlışla sapmaktan ko-

ruması önemli bir görevdir. Aksi bir durum yani toplumdan kopukluk, zamanla bazı akademisyenlerde topluma karşı olumsuz bir yaklaşım sonucunu doğurmaktadır. Böylece pratikten uzak, masa başında üretilen bilgilerle toplumun dinî, kültürel kodlarına sürekli eleştiri getiren elit bir tabaka oluşmaktadır. Bu duruşa sahip araştırmacıların üretecekleri bilginin, topluma ve medeniyetimize ne kadar katkı sağlayacağı şüphelidir.

Bilgi ahlakının zayıflaması veya ilmin amelden kopması

İslam geleneğinde dinî tahsilde, bilgi ahlakla beraber yürür. Bilgideki ilerleme takvayı, ihlas da tekâmülü getirir. Bugün dinî tahsilin, bu ahlaki boyutunun gittikçe zayıfladığı görülmektedir. Söylenen ve yazılanlarla yapılanlar arasındaki mesafe gittikçe açılmaktadır. Böylece bilgi sanki alınıp başkalarına pazarlanan bir metaa dönüşmektedir. Sonuçta, çoğunlukla bilgiyle ahlaki yücelme değil, kariyer sahibi olma ve toplumsal prestij hedeflenmektedir. Dolayısıyla bilgi, ahlaki olgunlaşmanın değil, dünyevi nüfuzun aracı olarak kullanılmaktadır. İlim amel bütünlüğü açısından Zümer suresinin şu ayeti açıklayıcıdır: “(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür) yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’ Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.” (Zümer, 39/9.) Burada hangi ilmin insanı yücelttiği ve âlimin özellikleri anlatıl-

maktadır. Bu âlimler gecenin derinliklerinde kâh secde ederek kâh ayakta durarak Allah Teâlâ’ya ibadetle meşgul olan ve ahirette O’na hesap verme kaygısı taşıyan ve Rablerinin rahmetine nail olmayı uman kimselerdir.

Günümüzde bilgiye ulaşmak son derece kolaylaşmıştır. İlim insanlarımız, bilgiyle donanma konusunda büyük bir yarış içindedirler. Ama sadece bilgiyle âlim olunmadığının bilinmesi gerekir. Atıfta bulunduğumuz ayetten bunu anlıyoruz. Bilginin yanında ibadet gayreti, hesap bilinci, nefis terbiyesi, takva duyarlılığı, ihlas, cihat ve edep de gerekiyor. Yine Kur’an, âlimlerin rabbaniler olmaları gerektiğini bizlere bildirmektedir. (Âl-i İmran, 3/9.) Yani okuyup okutmakta olduklarıy-

Günümüzde bilgiye ulaşmak son derece kolaylaşmıştır. İlim insanlarımız, bilgiyle donanma konusunda büyük bir yarış içindedirler. Ama sadece bilgiyle âlim olunmadığının bilinmesi gerekir.

la amel etmeleri halka önderlik yapmaları, onların temel görevidir. Geçmişteki ulemanın hayatları bizlere bunu söylüyor. Hatta âlim biyografilerinde ilim tahsili bittikten sonra amelî icazet almaktan bahsediliyor. Bu manada âlim, öğrencilerin sadece aklını olgunlaştıran değildir. Nurettin Topçu’nun ifadesiyle aynı zamanda onların kalbini de yoğuran ve kıvam veren kimsedir.

Diğer taraftan ilme ve bilgiye dünyevi hırs ve tamahlarla sarılmak, bilginlerin toplumda örneklik ve temsil durumlarını da zayıflatmaktadır. Bu sebeple insanlara rehberlik edecek olanlar, önce kendi nefislerini tezkiye etmeli ve maneviyatlarını olgunlaştırmalıdır. Çünkü toplum, takva ve ahlaki değerler açısından kendini aşan ilim insanlarını hasretle beklemektedir.

Bu konuda şunu da belirtmek istiyorum: Bilgi ahlakı, doğrudan ve haktan yana olmayı, zalimlerle mücadele etmeyi de gerektirmektedir. Bu, âlimin önündeki handikaplardan biridir. Çünkü bahsettiğimiz durum, fedakârlık yapmayı, zorluklara ve çilelere katlanmayı gerektirmektedir. O yüzden Kur’an’da İsrailoğulları din bilginlerine, “*İnsanlardan korkmayın* benden korkun, dünyevi menfaatler için benim ayetlerimi satmayın.” uyarısı yapılmaktadır. (Maide, 5/44.)

Bilginlerin geçmişi ve hâli anlama sorunu

Müslümanlar zengin bir ilim mirasına sahiptir. Bunu anlama ve günümüze taşıma konusunda çalışmalar sürmek-

tedir. Ancak burada iki aşırı ucun olduğunu görüyoruz. Bir tarafta geçmişte yazılan ibarelerin gözlüğüyle günümüze bakılmaktadır. Burada tarihî tecrübeye âdeta kutsal bir nitelik atfedilmekte ve herhangi bir değerlendirmeye gitmeden nakledilmesi yeterli görülmektedir. Böylece bilgilerin, belirli sosyo-kültürel şartlarda ve ihtiyaçlara karşı üretildiği, bu sebeple tarihsel bir nitelik taşıdıkları unutulmaktadır. Bu çevrelerde, günümüz dünyasında “var olma”nın gereklerinin yeterince idrak edilmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada geçmiş miras, ilmî bir metotla okunmamakta ve bir ayıklamaya gidilmemektedir. Sonuçta günümüz gelişmelerine karşı olan tavır, duygusal ve tepkisel olmaktan öteye geçmemektedir. Biz bu durumu, geçmiş ilmî mirasın altında ezilmek şeklinde değerlendiriyoruz.

Benzer bir durum, bazı akademisyenlerin, egemen modern düşünce ve uygulamalar karşısında yaşadıkları tavırda da tezahür etmektedir. Burada kendi geleneğinin kıymetini takdir etmeyip Batı düşüncesi ve medeniyeti karşısında hayran bir tavır sergilenmektedir. Bazen aceleci ve toptancı bir yaklaşımla geçmişte İslam’ın yanlış anlaşıldığı ve yaşandığı iddiaya edilebilmektedir. İlim insanının yanlışları tespit etmesi ve doğrulara dikkat çekmesinden daha doğal bir şey olamaz. Ancak bunun da bir metodu, bir edebi yok mudur? Bu şişirilmiş özgüven duygusu, genellemelere giderek bu ahkâm kesme tutumu nereden kaynaklan-

maktadır acaba? Oysa Kur’an bizi, sözlerimizde adil olmaya, bilerek ve araştırarak konuşmaya davet etmiyor mu? Sonuçta burada geçmiş ilmî mirasa bakarken modernitenin kavram ve uygulamaları esas alınmaktadır. Onu meşrulaştırıcı bir yaklaşım sergilenmektedir. İslami naslar da Batı’dan ödünç alınan bu model ve paradigmalara göre yorumlanmaktadır. İşte bahsedilen bu durum, modern İslam düşüncesinin temel sorunlarından biridir.

Bilginlerin, ümmetin esas sorunlarını unutup kısır çekişmelere dalmaları

Bugün maalesef bazı dinî gruplardaki temel sorunlardan biri taassup veya fanatizmdir. Burada çoğunlukla dinde birleştirici bir nitelik taşıyan temel ortak noktalar göz ardı edilmektedir. Böylece teferruat konulardan hareketle bir dışlama ve ötekileştirme tutumu sergilenmektedir. Sorumsuz bir şekilde insanlar inkâr ve biddatçılıkla birbirini suçlamaktadırlar. Bu durum, medeniyetimizin inşası önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.

Malum olduğu üzere, ülkemizde din içi çoğulculuk gittikçe çeşitlenmektedir. Kendi görüşünü tanıtmaya ve daha geniş toplumsal kesimlere onu ulaştırma, her grubun doğal hakkıdır. Ancak karşı tarafa iftira etme, onu aşağılama hatta düşman hâline getirme yoluna başvurulmamalıdır. Birbirine muhalefet ederek veya iftira atarak var olma, bu şekilde taraftar toplama gruplaşmaların çokça başvurdukları bir yol-

dur. Ancak bu durumun, Müslümanların sahip oldukları potansiyelin kısır çekişmelerle heder edilmesine sebep olduğu bir gerçektir. Şu hâlde yapılması gereken şey, hiç kimseye faydası olmayan aksine ayrımcılığa ve husumetlere sebep olan tartışmaların bir tarafa bırakılmasıdır. Bunun yerine ümmetin sahip olduğu güç ve enerjinin, bilim, kültür, eğitim, sanat, mimari, medya vb. alanlarda derinlikli çalışmaların yapılmasına yine medeniyetimizin karşı karşıya bulunduğu temel sorunların çözümüne harcanması gerekmektedir.

Ulemanın siyasi bilincinin olmaması

Buradaki siyasi bilinçle günlük politika değil, daha geniş anlamda, uluslararası güçlerin milletimize, daha genel manada ümmete yönelik siyasi manevralarının farkında olunması kastedilmektedir. Hak batıl mücadelesi olanca hızıyla bugün de devam etmektedir. Ne yazık ki zayıf ülkelerin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının sömürülmesi, Müslüman toplumların boyunduruk altında tutulması, işgaller ve talanlar yeni yöntemlerle devam etmektedir. İslam toplumlarına yönelik akıl almaz komplolar ve çökertme operasyonları düzenlenmektedir. Ülkemizin karşı karşıya kaldığı 15 Temmuz hadisesi bunun tipik örneklerindedir. Şu hâlde sadece dinî ilimleri tahsil etmek yeterli değildir. Bunun ötesinde ümmete yönelik emperyalist emeller ve istilacı girişimler karşısında âlimlerin siyasi şuur ve basirete sahip olmaları son derece önemli bir hâl gelmiştir. ■

ALLAH'A (c.c.) YAKIN OLMANIN ADI KURBAN

Hüseyin DERİN
DİB Başkanlık Vaizi

*"Sana kurbân olan sürsün
safa-yı kebs-i İsmail,
Cenâbın Merve'si erbâb-ı
hacata medar olsun."*

Nevî

Adıyla tadıyla kurban;
şanıyla şerefiyle kurban;
Allah'a (c.c.) yaklaştıran,
inanırları/inanları birbirine
yakınlaştıran kurban...

Özleminle, hasretinle, manevi kazanım ve hissiyatınla bize, ailemize, milletimize, ümmet-i Muhammed'e hoş geldin...

İşte tam Kurban Bayramı havasını koklama, hissetme ve yaşama vakti. Yine bir bayrama daha kavuştuk. Bizler için sadece bir bayram değil birçok duygu ve düşüncüyü yoğun olarak yaşadığımız günler başladı. Deprem sebebiyle yaşadığımız üzüntülerimizi, sıkıntı-

larımızı, dertlerimizi, acılarımızı; bayram ve kurban ile sevgiye, sevince, huzura dönüştüreceğimiz mübarek vakitler bu günler. Deprem bölgesinde kurbanlarımızı vekâletle kestirerek kardeşliğimizin daha da pekişeceği mübarek vakitler bu günler. İnananların Allah'a kulluğunu ve yakınlığını ibadetiyle gösterdiği, şükürünü ifade ettiği ve diğer insanlara yakınlaşma vesilesi elde ettiği sayılı günler bu günler. Eşimiz, çocuklarımız, büyüklerimiz ve milletimiz ile Müslüman olmanın sevincini yaşayacağımız kıymetli günler bu günler.

Aynı zamanda inananların fitneden, fesattan arınarak yakınlaşmaya, tek vücut olmaya ihtiyacının fazla olduğu dönemde kavuştuk Kurban Bayramı'na. Şükürün ifadesi olan kurbanla-

rımızı ibadet amacıyla keserken paylaşarak yardımlaşma ve kardeşlerimizin hâlleriyle hemhâl olmanın tadına varıyoruz. Kurban; şirk, israf, hayvana eziyet ve çevre kirliliği gibi olumsuz düşüncelerden arınarak tabbûdi, mali ve sosyal nitelikleri bir arada bulunduran bir ibadet hâlini almıştır. Bu sebeple öz ve biçim olarak birçok anlam ve hikmetleri de içinde barındırmaktadır.

Bizler, tevhid inancına aykırı öğelerden temizlendikten sonra Hz. İbrahim'in (a.s.) sünnetine uygun biçimde ihya edilmiş ve sosyal işlevlerinin çeşitlenmesiyle manevi olarak zenginleştirilmiş kurban ibadetini yaşamaya ve yaşatmaya çalışıyoruz. Allah (c.c.), bizlere öyle bir ibadet emretmiş ve bizi bununla yükümlü kılmış ki en yakını-

mızdan dünyanın en ücra köşesindeki insana kadar, ister inanmış ister inanmamış olsun onlarla iletişim kurma, yakınlık hissi oluşturabilme, sevmeye sevilme, kardeşlik kurabilme gibi duygu ve düşünceleri insan olmanın gereği olacak şekilde en güzeliyle yaşayabilmekteyiz.

Kurban; toplumlarda kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutarken sosyal adaletin gerçekleşmesine de katkıda bulunur. Kurbanın hem zengini hem fakiri ilgilendiren yönleri bulunmaktadır. Kurban sayesinde iki farklı el, görünmez ve kopmaz sağlam bir bağ ile bir araya gelmektedir. Bir taraftan zengine malını Allah'ın rızası, yardımlaşma ve başkalarıyla paylaşma amacıyla harcamaya zevk ve alışkanlığı kazandırırken kişiyi cimrilik hastalığından, dünya malına düşkün olmaktan kurtarır. Diğer taraftan fakirin de varlıklı müminler aracılığıyla Allah'a şükretmesine, dünya nimetlerinin adaletli dağılımı konusunda taşıyacağı karamsarlık ve düşmanlıktan kendini kurtarmasına ve kendini toplumunun asil üyesi görmesine ve hissetmesine vesile olur.

Hız. Âdem'in iki oğlunun Allah'a kurban takdim etmeleri (Maide, 5/27.), ilahi dinlerin hepsinde kurban hükmünün konulduğunun bildirilmesi (Hac, 22/34.), Peygamber Efendimizin (s.a.s.), hicretin 2. yılından (624) itibaren kurban bayramlarında kurban kesmeye başlaması, bizlere kurban ibadetinin önemini hatırlatmaktadır. İlk insan ve peygamber ile çocuklarının yaptıklarının Allah katın-

da değer bulması için gereken tek şeyin takva olduğunu göstermektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan kurban ile takvanın iç içe olduğunu anlamaktayız. Günümüzde de Müslümanlar bu hassasiyetle davranmakta ve kurbanlarını kendileri ya da vekâletle hem buldukları şehirlerde hem de dünyanın en ücra yerlerinde kestirmektedirler. Böylece hisse paylarının ortak kullanılması ya da dağıtılması ile insanlar arasında yakınlaşmalar olmaktadır.

Düşünün, bir din kardeşiniz uzaklardan size hediye göndermiş olsa ne hissederdiniz? Belki de Allah'a el açıp hayır dua ederdiniz. Hiç görmediğiniz, tanımadığınız din kardeşlerinin birbirlerini iman bağıyla hatırladığını düşünürsünüz. Hâlini gizleyen ya da söyleyemeyen kişilerin sevdiğini görür, sevildiğinizi hissedersiniz. İşte budur, bizleri bir yapan, bir olan Allah'a kulluğa götüren. Bir Müslümanın bulunduğu ülkede gayrimüslim komşusuna inancı ne olursa olsun kurban eti götürmesi; Allah'ı, Resulü'nü, Müslümanları özellikle de komşularını tanımasına vesile olabilir. Yanlış düşüncelerden arınmasına fırsatlar verebilir.

Etle kurbanın farkını ayıran şeyin takva olduğunu bilmeliyiz. Kurbanı hayvanın eti veya derisi için kesiminden (zebh, tezkiye) ayıran temel fark, onun Allah'ın rızasını kazanma ve isteğine boyun eğme gayesiyle kesilmiş olmasıdır. Kur'an'da kurbanın kan ve etinin değil kesenlerin dinî duyarlılıklarının (takva) Allah'a ulaşacağına belir-

tilmesi (Hac, 22/37.), bu konudaki hassasiyetimizi artırmaktadır. Müminler her yıl kurban kestiğinde Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in Allah'ın buyruğuna mutlak itaat konusunda verdikleri, Kur'an'da da özetle aktarılan (Saffat, 37/102-107.) başarıları sınavın hatırasını tazelemiş ve kendilerinin de benzeri bir itaate her zaman hazır olduklarını simgesel davranışla göstermiş olmaktadırlar. (DîA, Kurban, XXVI, 436.)

Kurban denilince aklımıza hac ibadeti ve onun bizlerde oluşturduğu ve yaşattığı bir olma duygusu gelir. Hac için niyetimiz bir olur. İhram için niyetimiz bir olur. Arafat'ta bir olmayı yaşarız. Dualarımızda bir oluruz. İhramlıklarımızla ahiretin sahnesini yaşarız. Kâbe'nin etrafında tavaf ederken birlikte olmanın zevkini yaşarız. Dünyadan arınmanın şuuruna varırız. Hacı olup memleketimize vardığımızda ailemiz, çocuklarımız ve büyüklerimizle bir araya gelip dünya yaşantısına geri dönmeyen manevi sızısını hissetmeye başlarız.

Bu hâlimizin ifadesi olarak Hayalî Bey'in şu îdiyyesini hatırlayabiliriz:

“Kâbeveş mestûr olan dilberler oldu âşikâr,

Nûr görmüş hâciveş uşşâki nâlân eyledi.”

Allah (c.c.), kurban ile Kurban Bayramı'nı bizler, milletimiz, inananlar ve bütün insanların kardeşliği için fırsatlarla doldursun. Pişman olunacak yanlışlıklardan, düşmanlıklardan ve kırgınlıklardan uzaklaşmaya vesile kılsın. (Âmin.) ■

MÜMİNİN SİĞİNAĞI

DUA

Prof. Dr. Dilaver GÜRER

Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yusuf suresinde, kendisine, “Vallahi, Yusuf’u anmaktan ya gözlerin kör olacak ya da helak olacaksınız!” (Yusuf, 12/85.) diyenlere Yakup (a.s.), “Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah’a arz ederim. Ben Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim.” (Yusuf, 12/86.) diyerek O’na arz ederim, şeklinde çok manidar bir cevap verir. Gerçekten de insanoğlu, başına kötü bir iş geldiğinde derdini, kederini, sıkıntısını, feryadını ilk önce, zamandan ve mekândan münezze, her şeyin yaratıcısı ve sahibi Yüce Allah’a açar. Çaresiz kaldığında, nefessiz kaldığında O’na yönelir. Çünkü bilir ki nihayetinde O’ndan başka melcei sığınak, O’ndan başka vefakâr, O’ndan başka kırık kalbinin feryadını, perişan gönlünün sesini duyurabileceği kimse yoktur bu dünyada. Diyarbakırlı Nigâhî’nin şu beyti bu gerçeğin harika bir ifadesidir:

Her tabîbe âşikâr etme derdini

*Her ne derdin var ise eyler
devâ Allah kerîm.*

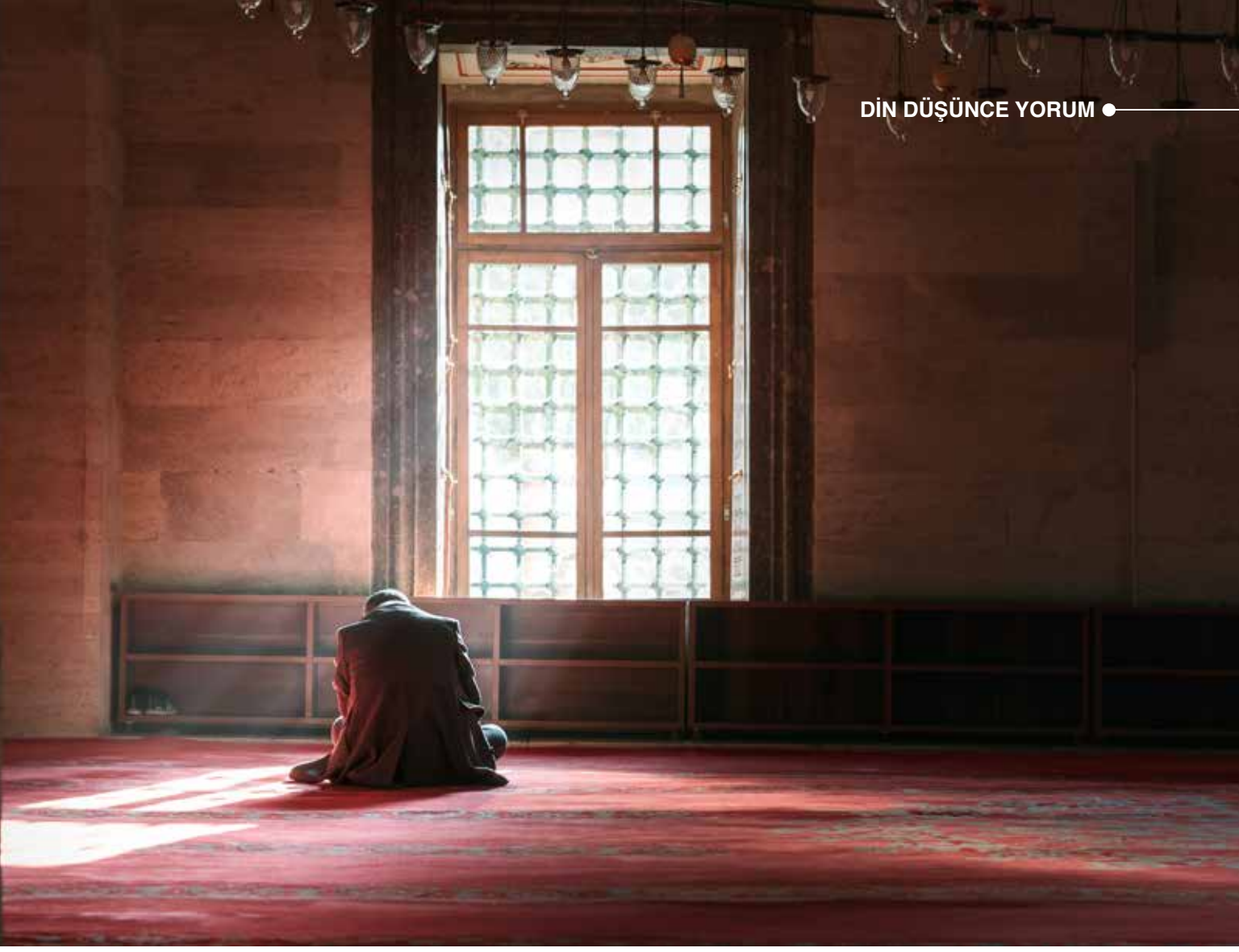
İşte mutlak güç ve kudretin yegâne sahibi olan Rabbü’l-Âlemîn’e yönelişin, sığınmanın, sarılmanın, iyi olsun kötü olsun hâlini O’na arz etmenin, O’nunla sırdaş, O’nunla hemhâl olmanın adıdır dua. Hz. Peygamber de (s.a.s.) “Bütün ibadetlerin özüdür dua.” (Tirmizi, Deavat 1.), “Dua ibadettir, ibadetin ta kendisidir.” (Ebu Davud, Vitir 23; Tirmizi, Tefsiru’l-Kur’an 3, 41.) buyurmuştur. Nefessiz kaldığında insanoğlunun nefesidir, can suyudur dua. Bilhassa zor zamanlarda “Allah kuluna yetmez mi?” (Zümer, 39/36.) diyerek canıgönülden, bütün kalbimizle O’na niyazda bulunmalıyız. Dua sadece zor zamanlarda Allah’a yönelmek değildir elbette; inanan insan en kötü anlarında da en mutlu anlarında da Rabbi ile beraber olduğunun farkındadır ve O’na her hâlükârda dua ve niyazda bulunur. Çünkü dua müminin dünyadaki selametinin de ahiretteki esenlik ve mutluluğunun da en önemli, en temel unsurudur. Dua, ruhlar âlemindeki “Ben sizin Rabbiniz

değil miyim?” hitab-ı ilahisine verilen, “Evet, sen bizim Rab-bimizsin.” (Araf, 7/172.) cevabının kalp ve ruh kulağımızda, gönül âlemimizin mahzeninde kalmış sedasıdır.

Kutsal kitabımız Kur’an-ı Kerim baştan sona dua ağlarıyla örülmüştür. Dikkat çekicidir ki son ilahi kitap dua ile başlar ve dua ile biter: Eûzü (istiâze), şeytandan Allah’a, Rahman ve Rahim olan zata sığınma duasıdır. Elhamdülillah, O’na şükretme duasıdır. Yine son sure olan Nas suresi de ondan önceki Felak suresi de istiâze yani Allah’a sığınma cümlelerinden oluşmaktadır. Çünkü dua Allah Teâlâ ile irtibatın, O’nu tanımanın (marifetullah), O’nu bilmenin (ilm-billâh), O’na hamd ve şükretmenin de en güzel yollarının başında gelir. Allah ile beraber olma şuuru olan ihsan mertebesinin de bir ifadesi ve gereğidir.

Esasında dua sadece insanlara has bir özellik değildir. “Göklerde ve yeryüzünde olanların ve dizi dizi kuşların Allah’ı tesbih ettiklerini görmez misin?

Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmiştir.” (Nur, 24/41.) ayetinde, her şeyin tesbih ve dua ettiği açıkça belirtilmektedir. Diğer varlıkların duası ve tesbihi onların yaratılışlarına göredir. İnsanın duası ve tesbihi ise kendi irade ve ifadesine göre ortaya çıkar. Dolayısıyla insandan beklenen dua da Cenab-ı Hakk'ın ona vermiş olduğu değer ve meziyetlere yakışır bir şekilde olmalıdır. Kur'an-ı Kerim, insanın ne zaman ve nasıl dua etmesi ve duadan sonra da nasıl bir tavır takınması gerektiğinin çok güzel, çok açık örnekleri ile doludur. Daha çok peygamberlerin dilinden ifade edilen bu örnekler aynı

zamanda bize duanın gereği, zamanı, haletiruhiyesi, adabı ve hikmeti gibi hususlarda da yol göstermektedir.

Her şeyden önce dua farzdır, dua etmemek insana asla ve asla yakışmayan davranış biçimi olan kibirlenmenin ta kendisidir: “Bana dua edin, ben de size icabet edeyim. Bana ibadet etmekten kibirlenenler var ya, onlar aşağılanmış bir şekilde cehenneme girecekler.” (Mümin, 40/60.) Bu ayetin Mümin suresinde geçmesi de dikkate şayandır. Diğer yandan dua sadece Allah Teâlâ'ya yapılır, duanın yegâne mercii, müracaat yeri O'dur. “Gerçek dua onadır. Onla-

rın onun dışında dua ettikleri şeyler, onlara hiçbir şeyle icabet edemezler. Bunlar ancak ağzına götürmek için suya avuçlarını uzatan, ne var ki ona ulaşamayan kimse gibidirler. Kâfirlerin duası dalaletten başka bir şey değildir.” (Rad, 13/14.) ayetinde çok canlı bir tasvir ile örneklendirilerek kesin bir dille ifade edildiği üzere O'ndan başkasına dua edilmez. İnsanoğluna, kendisine dua etmeyi emreden Yüce Mevla “mucîbu'd-daavât”tır, duaları kabul eder, kulunun duasına mutlaka karşılık verir, daha doğru bir ifadeyle kulun, “Ya Rab!” nidası huzur-ı ilahide mutlaka karşılık görür. “Rabbim duası elbette işitir.” (İbrahim, 14/39.)

Bunun en güzel beyanlarından biri de Hz. Zekeriya'nın şu sözleri olsa gerektir: "Rabbim! Sana yaptığım duada hiç şaki/bedbaht/mahrum olmadım." (Meryem, 19/4.) Yeter ki insanoğlu içtenlikle, saf bir gönülle, tertemiz bir dille, hüsnüniyetle, doğru ifadelerle ve hâl ile dua etsin, kendisi için hayırlısını dilesin. Öyle ya, "İnsan, şer için, hayır için olan duası gibi dua eder. İnsan çok acelecidir." (İsra, 17/11.)

Sıkıntıdan kurtulmak için yapılan dualar kulun acziyetinin, Cenab-ı Hakk'ın ise kudretinin itirafını göstermelidir. Bu sebeple itirafın samimi bir şekilde yapılması gerekir. Dolayısıyla dua ederken en çok dikkat edilecek husus ihlaslı olmak ve gösterişe, merasime kaçmamaya azami hassasiyet göstermektir. Birçok ayette Rabbimize tazarru ve niyazla, yalvararak gizlice, O'ndan korkarak ve umarak samimiyetle, Kur'an'ın tabiriyle, "dini Allah'a has kılarak" sabah akşam, O'nun rızasını isteyerek, O'nun güzel isimleriyle dua etmemiz belirtilmektedir. Samimiyeti olmayan, içtenliği bozan süslü laflardan oluşan ve şekilden ibaret bir duanın hançereden aşağıya inemeyeceği, kalbe, gönle ulaşamayacağı açıktır. Çünkü asıl dua kalp ile, gönül ile, hâl diliyle yapılır. Çünkü dua aslında Yüce Yaratıcı ile kul arasında başkalarının muttali olmaması gereken bir mahremdir, özeldir, vasıtasızdır, sırdır. Toplu yapılan dualarda da her ferdin samimiyetle duaya iştirak etmesi, gösterişten kaçınılması gerekir.

Sıkıntıdan kurtulmak için yapılan dualar kulun acziyetinin, Cenab-ı Hakk'ın ise kudretinin itirafını göstermelidir. Bu sebeple itirafın samimi bir şekilde yapılması gerekir. Dolayısıyla dua ederken en çok dikkat edilecek husus ihlaslı olmak ve gösterişe, merasime kaçmamaya azami hassasiyet göstermektir.

Bir hadis-i şerifte de belirtildiği üzere, Hak Teâlâ insanoğlunun suretine değil, kalbine ve niyetine bakar. (Müslim, Birr 33; İbn Mace, Zühd 9.) Nazargâh-ı ilahi kalptir, manadır, kalıp değil. Gözyaşı, ihlas duanın kalbi mesabesindedir. Bazı arifler derler ki: "Kalbi gözyaşlarıyla suladığın zaman yaptığın duayı kâinat bilir. Bu yaşa kıyama-yanlara aşk yolunda sefer haram kılınmıştır. Göz, yaşla dolduğu vakit benlik gider. İşte o vakit kul Allah ile konuşmuş gibi olur. Kalbi gözyaşlarıyla suladığın zaman yaptığın müracaatın cevapsız kalmaz. O gözyaşları imanın, sadakatin haksızlığa düçar olduğu zaman tıfl-i maânîden gayriihtiyari kalbe dökülen yaşlar yaratana arzuhal niteliği taşır. Hak tecelli eyler:

*Hak tecelli eyleyince her işi âsân eder,
Halkeder esbâbını bir lahzada ihsân eder."*

(Kuşcuoğlu, Galip Hasan, *Rahmet Dam-laları*, Bursa 2010, s. 133.)

Kur'an'daki peygamber dualarında duanın nasıl yapılması gerektiğinin, Cenab-ı Hakk'a nasıl sığınılacağıın ipuçlarını görüyoruz. Yunus Peygamber'in balığın karnında, o karanlık ve dehşet içindeyken yapmış olduğu duasını herkes bilir: "...Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum..." (Enbiya, 21/87.)

Hz. İsa ve Hristiyanlarla ilgili Maide suresinin 116-118. ayetleri indiğinde Peygamber Efendimizin odanın içinde ileri geri giderek sabaha kadar

118. ayeti sürekli tekrarladığı rivayet edilir: “Eğer onlara azap edersen şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” (Maide, 5/118.)

Doğrusu Hz. Musa'nın Mısır'da Kıpti'yi öldürdükten sonra Medyen'e (Filistin) kaçtığına, Şuayb'ın (a.s.) kızlarının koyunlarını suladıktan sonra, bitkin bir vaziyette iken bir gölgeye, bir kenara çekilerek yapmış olduğu şu duanın nasıl içten ve samimi olduğu; insanın tüylerini diken diken etmesinden ve muazzam bir duygu seline sürüklenmesinden anlaşılmaktadır: “Ya Rabbi! Üzerime indireceğin hayrın zerre sine dahi muhtacım!” (Kasas, 28/24.) Bir Müslüman, Hz. Musa gibi başı dara düştüğünde hemen İnşirah suresini okur ve sadrı ferahlar. Ya da yine Hz. Musa'nın Firavun'a tebliğ için giderken okuduğu duayı okur: “Rabbim! Benim için sadrına inşirah/ferahlık ver. İşimi bana kolay eyle. Dilimdeki düğümü çöz ki sözlerimi iyi anlasınlar.” (Taha, 20/25-28.) Ya da “Onlar ki iman etmişlerdir ve onların kalpleri Allah'ın zikri ile mutmain olur. (huzur ve sükûna kavuşur) İyi bilin ki kalpler Allah'ın zikri ile mutmain olur.” (Rad, 13/28.) ayeti gereği derinden “Allah, Allah, Allah!” diyerek rahatlar.

Hz. Nuh'un şu duası da buram buram samimiyet kokmaktadır: “Onlardan önce de Nuh'un kavmi yalanlamıştı; kulumuzu yalanladılar da ona 'bir mecnun!' dediler; o engellendi! O

da Rabbine dua etti: ‘Mağlûbum ben, bana yardım et!’” (Kamer, 54/9-10.)

Dünyada benzeri görülmemiş iki depremin memleketimizin bir bölgesini yıkıp âdeti yok ettiği felaket zamanlarında da şu duayı samimiyetle etmeye ne kadar da ihtiyacımız olduğunu fark ettik: “Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır. Ayaklarımıza sebat ver.” (Bakara, 2/250.) Hani merhum Necip Fazıl Kısakürek de “Dua” şiirinde diyor ya:

*Ağlayın su yükselsin
Belki kurtulur gemi
Anne seccaden gelsin
Bize dua et emil!*

Yine hem bugünlerde hem de başımızı bir dert sardığında Eyüp Peygamber'in (a.s.) duasını dilimizden düşürmemeliyiz: “Hani o, Rabbine şöyle nida etmişti: ‘Benim başıma bu dert geldi; sen Erhame'r-râhimîn'sin!’” (Enbiya, 21/83.7 Dualarımızın başında ve sonunda salavat getirmeyi de ihmal etmeyelim.

Kur'an'da peygamberlerin, sadece sıkıntıdan kurtulmayla ilgili değil, güzel şeyler talep etmeyle ilgili duaları da vardır. Bu hususta en dikkat çekici dua herhâlde Hz. Süleyman'ın duası olsa gerektir: “Rabbim! Bana mağfîret et ve öyle bir mülk bağışla ki benden sonra hiç kimseye lâyük olmasın. Muhakkak ki sen Vehhâb'sın.” (Sad, 38/35.) Süleyman Peygamber'e (a.s.) verilen nimetler göz önüne alındığında bu duanın anlamı ortaya çıkmaktadır. Zira öyle bir saltanat, mülk, orduları, devleti, tacı, mührü, kuşların dilini bilmesi, cinlerin ve şeytanların emrine verilme-

si, ilmi ledün sahibi veziri Asaf ve daha nice nimet ne bir peygambere ne de bir hükümdara nasip olmuştur.

Sözlerimizi Mevlâna Celaleddin Rumi'nin bir vaazında yapmış olduğu münacatıyla bitirelim: “Ey melik ve padişahımız! Sen bizim hırs ateşimizi rahmet suyunla söndür. Müştaklarının, senin hasretini çekenlerin canlarına vahdet şarabını tattır. Gönlümüzün özünü marifet nurlarıyla, vahdet sırlarıyla nurlandır. Uçsuz bucaksız rahmet ovanda açıp kurmuş olduğumuz umut ağlarımızı saadet kuşlarıyla, keramet avlarıyla şerefendir.

Ya ilahi! Bağrı yananların seher vakitlerinde çektikleri ahları, ata ve ihsan kulağıyla duyup kabul eyle. Senden ayrılığın ateşiyle yanıp tutuşan âşıkların bağrılarından çıkıp gök kubbe ve ruhlar meclisine ulaşan dumanları, vuslat kokusuna bürü. Aşk saltanatının damına bekçiler gibi sopacıklarını vuran sözlerimize, söyleyip işittiklerimize, “Ecirlerini hesapsız olarak verir.” (Fatır, 35/30.) lütfuyla daima ihsanlarda bulun. Kâlimizi/sözümüzü hâlin özü kıl; hâlimizi de kâl mertebelerinden kurtar, iki dünyanın da kötülüğünden koru. Düşmanlarımızın, başımıza gelmesini istedikleri şeyleri bizden uzaklaştır. Dostlarımızın, hakkımızda söyledikleri, umdukları şeylerden daha yüce kıl bizleri. Ey lütf hazinesi sonsuz ve cömertlik denizinin ucu bucağı bulunmayan!” (Mevlâna Celâeddîn-i Rûmî, *Meccâlis-i Seb'a*, haz. Dilaver Gürer, İstanbul 2017, s. 34-35.) ■

EMANET BİLİNCİ

Doç. Dr. Bayram KÖSEOĞLU

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ
يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

“Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.”

(Ahzab, 33/72.)

Hepimizin iyi bildiği ve günlük hayatta kullandığı bir kelime olan emanet, “güvenmek, korku ve endişeden emin olmak” manasındaki “emn” kökünden gelmektedir. “Emanete hıyanet etmek” deyiminde olduğu üzere hıyanet kelimesinin karşıt anlamlısı olarak kullanıldığı gibi “güvenilir olmak” anlamında da kullanılmaktadır. “Güvenilen bir kimseye koruması için geçici olarak bırakılan şey” manasındaki kullanımı ise daha yaygındır. (Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat*, “emn” md.; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, “emn” md.; Ali Toksarı, “Emanet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11/81.)

Kur’an-ı Kerim’de emanet kelimesi farklı ayetlerde geçmektedir. Bu ayetlerden bir kısmında tevdi edilen bir emanete sahip çıkmak, güveni boşa çı-

karmamak, emanetlere riayet etmek anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. (Bakara, 2/283; Enfal, 8/27; Müminun, 23/8; Mearic, 70/32.) Yukarıda meali verildiği üzere, emanetin kendilerine teklif edildiği göklerin, yerin ve dağların bu sorumluluğu yüklenmekten çekindiklerini ifade eden Ahzab suresinin 72. ayeti, bu emaneti insanın yüklediğini belirtmektedir. Bu ayet emanetin, insandan daha büyük, güçlü ve dayanıklı gibi görülen göklerin, yerin ve dağların taşıyamayacağı kadar ağır ve önemli olduğunu göstermektedir. Bu ağırlık ve önemdeki emaneti, bunu yükleneyecek kabiliyet ve özelliklere sahip olan insan yüklenmiştir. O hâlde, bu sorumluluğun altına giren insan şuursuz ve cahil olmama-

lı, kimliğinin, kabiliyetinin ve yüklediği emanetin farkında olmalı, taşıdığı emanetin hakkını yerine getirmeye gayret etmelidir. Zira son derece önemli ve değerli olan bu emanet yükümlülüğü iyi korunduğu, hakkı teslim edildiği takdirde insanı kurtuluşa götürecektir, eşref-i mahlûkat seviyesine çıkaracaktır. Aksi olduğunda ise insan, emaneti zayi edecek ve kaybedenlerden olacaktır. İşte bu yüzden emanet, insandan başka bir varlığın yüklenmeye cesaret edemeyeceği kadar büyüktür, önemlidir ve değerlidir. (DİB *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, c.4 s.405-407.)

Peki, insanın yüklediği, son derece önemli olan bu emanet nedir? Tefsirlerde, ayette zikir geçen emanet ile genel anlam-

da dinin, Allah'ın insana yüklediği farzların/sorumlulukların, itaatini; yapılmasında mükâfat, terkinde ise azap olan şeylerin ve bilinen manasıyla emanetin kastedildiği yönünde açıklamalar yer almaktadır. Bu görüşleri ayrı ayrı sıralayan Taberi, ayette zikredilen ve insanın yüklendiği emanet ile hem dinî anlamdaki emanetin hem de insanlar arasında kullanıldığı şekliyle emanet manasının kastedildiği yönündeki görüşü tercihe şayan bulur. (Taberi, *Camiu'l-Beyan*, 20/336-342.) Buna göre mümin, bütün yönleriyle emanete sahip çıkmalı, her açıdan güvenilir olduğunu göstermelidir. İşte emanetin ağırlığı, sorumluluğun büyüklüğü burada ortaya çıkmaktadır. Aksi hâlde insan, ayetin ifadesiyle nefesine zulmetmiş olacak, Rabbine karşı yapması gereken sorumlulukları yerine getirmediği, emanetin hakkını gözetmediği için de cehaletin pençesine düşmüş olacaktır. (Matürîdi, *Te'vilât*, 8/421.)

Kur'ani manalarıyla emanete sahip çıkmak gerektiği gibi emaneti ehline vermek de Kur'ani bir emirdir: "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir." (Nisa, 4/58.) Bu ayette özellikle vurgulanan emanet ve adalet, tarih boyunca insanların huzur ve mutluluklarında belirleyici olmuştur. Emanetler ehline verildiği ve adalete riayet edildiği müddetçe toplumda huzur ve saadet var olmuş, aksi ortaya çıktığında ise huzursuzluklar, kavgalar, savaşlar, kargaşalar ortaya çıktığı görülmüştür. Bu

açıdan bakıldığında, emanet ve adaletin, bireylerden başlayarak toplumun tüm katmanlarını doğrudan ilgilendiren herkesin riayet etmesi gereken temel ilkeler olduğu görülmektedir. Emanet, korunması istenen maddi ve manevi değerdir. Kişinin kullanıp sahibine iade etmek üzere aldığı eşya emanet olduğu gibi; ilim, din, antlaşma ve sözleşmeler, komşuluk hakları da birer emanettir. Bütün bunlar korunacak, hak edenlere teslim edilecek, ne maksatla verilmiş ise ona uygun olarak kullanılacaktır. (DİB *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, c.2 s.81.) Her alanda olduğu gibi özellikle bütün bir toplumu ilgilendiren, kamu menfaatinin söz konusu olduğu durumlarda işi ehline vermek, liyakati öncelemek emaneti ehline verme sorumluluğunun vazgeçilmezidir.

Buna göre bir Müslüman olarak emanet bilincine sahip olmak hayatımızın her alanını kapsar. Bu bağlamda; işimiz bir emanettir; hakkını vererek yapmak, en güzel şekilde yerine getirmek emanetin gereğidir. Ailemiz bir emanettir; sevmek, saygı göstermek, korumak ve kollamak, eğitmek, helal lokma yedirmek emanetin gereğidir. İçinde yaşadığımız dünya emanettir; sevmek, korumak, sahip çıkmak emanetin gereğidir. Bedenimiz emanettir; sağlığını korumak, ömrümüzü Allah yoluna vakfetmek, uzuvlarımızı kötülüklerden ve haramlardan korumak emanetin gereğidir. Anne babamız emanettir; sahip çıkmak, sevgi ve ilgi göstermek, iyi muamelede bulunmak emanetin gereğidir. Örnekler çoğaltılabilir elbette. Ancak, önemli olan, emanetin bizi her açıdan kuşattığını görebilmek-

tir. Dahası, hayatımızı bu bilinç üzere sürdürebilmektir.

İman ve mümin kelimelerinin emanet kelimesiyle aynı kökten olduğunu bir kez daha hatırlamakta fayda vardır. Buna göre, mümin 'emin'dir. Güvenir, güven verir. İnanır, kendisine inanılır. Zira emanete hıyanet etmemeyi emreden Kur'an (Enfal, 8/27.), emanete riayet etmeyi de kurtuluşa erecek olan müminlerin bir vasfı olarak zikreder. (Müminun, 23/8.) Mümin kelimesinin bu anlamları yukarıdan itibaren zikredilen tespitlerle birlikte değerlendirildiğinde, emanetin sadece korunmak üzere bir başkasına bırakılan eşyayı ifade etmekten çok öte anlamlar içerdiği görülecektir. Öyle ki emanet bir müminin hayatının merkezindedir. Aldığı nefesten içtiği bir yudum suya; el, kol, göz, kulak gibi uzuvlarından bütün benliğine; ailesinden çevresine ve nihayet bütün bir dünyaya ve insanlığa kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir emanet bilinci. Başta Yüce Allah'a vermiş olduğumuz söz gereği O'na karşı olan sorumluluklarımız olmak üzere, sahip olduğumuz veya etkileşim içerisinde bulunduğumuz, sorumluluk alanımıza giren her şey emanettir bizlere.. ■

**Mümin 'emin'dir.
Güvenir, güven verir.
İnanır, kendisine
inanılır.**

RABBİNİ ZİKREDE N KİMSE DİRİDİR

Dr. Ahmet OĞUZ

Suudi Arabistan Cidde Din Hizmetleri Ataşesi

مَثَلُ الَّذِي يَذْكُرُ رَبَّهُ وَالَّذِي لَا يَذْكُرُ مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ

“Rabbini zikreden kimse ile zikretmeyen kimsenin misali,
diri ile ölü'nün misali gibidir.”

(Buhari, Deavat, 66 [6407].)

Sözlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamındaki zikir kelimesi dinî literatürde “Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten kurtuluş” anlamında kullanılır. Başka bir ifadeyle zikir, Allah’ı sürekli hatırında tutmak ve devamlı O’nun gözetiminde olduğunun bilincinde olmaktır. Zikir, dil veya kalp ya da her ikisiyle yapılabilir. (Ragıb el-İsfahani, el-Müfredat, “Zikir” md.) Birçok ayette geçen zikir kelimesi Allah’ı dille hamd, şükür, tesbih ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulun-

mak gibi manaların yanı sıra Kur’an-ı Kerim, önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfuz vb. anlamlarda kullanılmıştır. (Reşat Öngören, “Zikir” md., DİA, 44/409.)

Allah’ı zikretmek kalbin gıdası, huzur kaynağı (Rad, 13/28.) ve kurtuluş vesilesidir. (Cuma, 62/10.) İbadetlerin sıhhati için belli şartlar gerektiği hâlde zikir için hiçbir şart ileri sürülmemiştir. Buna göre; gece gündüz, ayakta, oturarak, yatarak, abdestli abdestsiz, sesli veya sessiz olarak zikir yapılabilir. Ayrıca müminler, Allah’ı çokça zikretmekle emrolunmuş (Ahzab, 33/41.), mal ve evladın müminleri Allah’ı anmaktan alıkoymaması gerektiği (Münafikun,

63/9.), gerçek müminlerin ticaret ve alışveriş gibi dünya işleri sırasında bile Allah’ı anmaktan geri durmayacakları belirtilmiştir. (Nur, 24/37.) Öte yandan münafıkların Allah’ı çok az an-dıkları (Nisa, 4/142.), Allah’ın zikrine karşı kalpleri katı olanların açık bir sapıklık içinde buldukları beyan edilmiştir. (Zümer, 39/22.)

Medine’ye hicret eden bazı fakir Müslümanlar, Hz. Peygamber’in yanına gelip ona dertlerini anlatmaya başladılar ve “Ya Resulüllah! Zenginler cennetin en yüksek derecelerini ve ebedî nimetleri alıp götürdüler! Çünkü bizim namaz kıldığımız gibi onlar da namaz kılıyor, bizim oruç tuttuğumuz gibi onlar da oruç tutuyorlar. Fazla malları olduğu için bir de onlar hac ve umre yapıyor, cihad ediyor ve sadaka veriyorlar; bizim ise sadaka verebileceğimiz malımız yok.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Size bir şey haber vereyim mi?” dedi ve ekledi: “Dediğimi yaptığınız takdirde sizi sevapta geçenlere yetişirsiniz, sizden sonrakilerden kimse de size yetişemez ve içinde bulunduğunuz toplulukta en hayırlı topluluk olursunuz. Ancak onlar da sizin yaptığınız bu tesbihleri yaparlarsa size yetişebilirler. Her namazın peşinden otuz üç kez tesbih (sübhanallah), otuz üç kez tahmîd (elhamdülillah) ve otuz üç kere tekbir (Allahü Ekber) getirirsiniz.” (Buhari, Ezan, 155 [843].) Ayrıca böyle bir zikir ve tesbihatin –denizköpüğü kadar çok olsa bile- küçük günahlara kefarete olacağı müjdelenmiştir. (Müslim, Mesacid, 146 [597].)

Rabbimiz, “Allah’ı çokça zikredin ki kurtuluşa eresiniz.” (Enfal, 8/45; Cuma, 62/10.) buyurur ve bizden kendisini çokça zikretmemizi ister. Başka bir ayette ise Allah’ı zikredenler övülür ve şöyle müjdelendir: “...Allah’ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.” (Ahzab, 33/35.) Allah’ı anmak ve zikretmek aynen kulluk gibi (Hicr, 15/99.) sürekli olmalıdır. Çünkü seven, sevdiğini her zaman hatırlar, anar ve ona itaat eder.

Kur’an okumak ve namaz kılmak büyük bir zikirdir. Bu nedenle günde beş vakit namaz kıldığımız zaman Allah’ı unutmamış ve onu sürekli zikretmiş oluruz. Zira Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: “(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor.” (Ankebut, 29/45.) Namazın zikir olduğu başka bir ayette şöyle ifade edilmiştir: “...Yalnız bana kulluk et! Beni anmak için namaz kıl.” (Taha, 20/14.) Biz Rabbimizi ibadet, dua ve tesbihat gibi salih amellerle zikredersek Allah da bizi hayırla yâd eder (Bakara, 2/152.); sevap, rahmet ve mağfiretiyle ödüllendirir. Mümin, Rabbini tek başına veya bir toplulukla beraber zikredebilir. (Buhari, Tevhid, 15 [7405]; Müslim, Zikir, 2 [2675].)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) Allah’ın zikredildiği meclisleri sever, zikir ehlinin yanında bulunmayı ister ve ashabına bu tür toplulukların önemini

şu sözlerle anlatırdı: “Allah’ı zikreden bir toplulukla sabah namazı vaktinden güneş doğuncaya kadar birlikte oturmayı, İsmailoğullarından dört kişiyi kölelikten kurtarmaktan daha çok severim. Yine Allah’ı zikreden bir cemaatle ikinci namazı vaktinden güneş batıncaya kadar beraber oturmayı da dört kişiyi kölelikten kurtarmaktan daha çok severim.” (Ebu Davud, İlim, 13 [3667].) Başka bir hadiste ifade edildiği üzere “Allah’ı zikir için oturanları melekler kuşatır, onları rahmet kaplar, üzerlerine manevi bir huzur (sekinet) iner ve Allah, yanındaki (melek)lere onlardan bahseder.” (Müslim, Zikir, 39 [2700].) Allah Resulü (s.a.s.), zikir meclislerini “cennet bahçeleri” olarak nitelendirmiş ve “Cennet bahçelerine uğradığınız zaman nimetlerinden yararlanın.” buyurmuştur. Bunun üzerine, “Ya Resulüllah,

cennet bahçeleri nedir?” diye sorulduğunda Hz. Peygamber, “Zikir halkaları ve mescitlerdir.” şeklinde cevap vermiştir. (Tirmizi, Deavat, 83 [3509-3510].)

Bir gün Ebu Hureyre (r.a.) fidan dikerken Hz. Peygamber (s.a.s.) onun yanına gelmiş ve “Ebu Hureyre, o diktiğin nedir?” diye sormuş, Ebu Hureyre, “Kendim için bir fidan dikiyorum.” deyince Peygamberimiz, “Senin için daha hayırlı bir fidan göstereyim mi?” buyurdu. Ebu Hureyre’nin, “Göster Ya Resulüllah!” cevabı üzerine Resul-i Ekrem ona şu müjdeyi verdi: “Sübhanallah ve l-hamdü lillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber.” (Allah’ı bütün noksanlıklardan tenzih ederim, hamd Allah’a-dır, Allah’tan başka ilah yoktur ve Allah en büyük olandır.) de. Böyle söylersen her kelimeye karşılık cennette senin için bir ağaç dikilir.” (İbn Mace, Edeb, 56 [3807].) Ayrıca Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İki cümle vardır ki dilde hafif, mizanda ağır, rahman olan Allah’a ise sevimlidir: ‘Sübhanallah ve bi-hamdihi, sübhanallahil-azim.’ (Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih eder, O’na hamd ederim. Yüce Allah’ı tesbih ederim.)” (Buhari, Eymân, 19 [6682]; Müslim, Zikir, 31 [2694].)

Yazımıza Hz. Peygamber’in (s.a.s.), farz namazlardan sonra okunmasını tavsiye ettiği şu özlü dua ile son vermek istiyoruz: “Allah’ım! Seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzelce kulluk etmek için bana yardım eyle!” (Ebu Davud, Tefri’u Ebvabi’l-Vitr, 26 [1522].) ■

Kur’an okumak ve namaz kılmak büyük bir zikirdir. Bu nedenle günde beş vakit namaz kıldığımız zaman Allah’ı unutmamış ve onu sürekli zikretmiş oluruz.

DİYANET HAC ORGANİZASYONUNUN TARİHİ ARKA PLANI 1960'LI YILLAR

Dr. Mehmet BULUT

DİB Emekli Başkanlık Müşaviri

Hac, kadim bir ibadet. İfası yönüyle birtakım zorlukları barındırmakta. Diğer ibadetlerden farklı yönlerinden biri, yolculuğu gerektirmesi. Hacı adayının, hac ibadetini yapmak üzere Mekke'ye, Kâbe'ye varabilmesi için bir şekilde yola çıkması, yolcu olması icap etmekte. Bu yolculuk, sıradan bir ziyaret değil, ibadet amaçlı bir sefer. Ayrıca hac, belli zamanlarda, belli mekânlarda aynı amaçla bir araya gelmiş milyonlarca insanın iştirakiyle ifa edilmekte. Bu yolculuğun belli bir düzen ve emniyet içinde yapılabilmesi, hac öncesinde ve hac esnasında hacı adaylarının eğitimi, onlara birtakım becerilerin kazandırılması, farklı dil ve coğrafyadan insanlarla ilişkiler konusunda bilgilendirilmesi, hac menasikinin eksiksiz bir şekilde yapılmasının sağlanması ciddi bir rehberlik ve organizasyonu zorunlu kılmakta. İnsanların çoğunun hac imkânını ömründe ancak

bir kez bulabildikleri göz önünde tutulduğunda mesele daha bir önem kazanmakta. Hac yolcularının önemli bir kısmını, bu yolculuğa kadar köyünden bile dışarı çıkmamış insanların teşkil ettiği yıllarda bu ihtiyaç daha bir zaruri idi. Bu sebeptendir ki yüzyıllar boyu günün şart ve imkânları muvacehesinde hac ibadetini kolaylaştırıcı yollar aranmış, çareler düşünülmüştür.

Osmanlı idaresinin hac hizmetleri ve hac organizasyonları ayrı bir konudur ve hakkında önemli birçok çalışma yapılmıştır.

Hac güzergâhlarının kapanması ve yol emniyetinin ortadan kalkması dolayısıyla I. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'den hacca gidilemediği gibi Millî Mücadele yıllarında ve 1947 yılına kadar Cumhuriyet döneminde de ülkemizden resmî yollarla hacca gidilemedi. Bu yıllarda hacca izin verilmemesi, haccın yasaklanması anlamına gelmemektedir. Çünkü hac, kanuni olarak

hiçbir dönem yasaklanmamıştır. Ancak çeşitli gerekçelerle hem bu yıllarda hem de haccın serbest bırakıldığı 1947'den sonra zaman zaman hacca gidiş engellenebildi. Savaş hâli yanında, hacı engellemeye gerekçe olarak daha çok kolera salgını ve döviz sıkıntısı gösterildi. Yakın yıllarda daha başka sebeplerle de hacca gidilemedi. Bunun son örneği, Covid-19 salgını dolayısıyla 2020 ve 2021 yıllarında diğer ülkelerden olduğu gibi Türkiye'den de hacca gidilememiş olmasıdır. 1947 öncesi haccın engellenmesi; hacca gitmek isteyenlere döviz tahsis edilmemesi ve pasaport verilmemesi şeklinde olmaktaydı. Ancak her dönemde gayriresmî yollardan, pasaportsuz veya ikinci bir ülke üzerinden ve birçok risk ve hayati tehlikeyi göze alarak hacca gidenler olabilmıştır.

Türkiye'de dinî hayata getirilen kısmi yumuşamalar çerçevesinde 1947'de hacca gidiş de

resmen serbest bırakıldı, hacca gitmek isteyenlere 2 bin liralık döviz tahsis edildi. İlginçtir ki hacca izin verildikten sonra pasaport çıkarmada, döviz temin etmede ve bilhassa karayoluyla hacdaki tarifi zor sıkıntılara rağmen birçok yıl, Hicaz'a en çok hacı gönderen ülke Türkiye olmuştu. 1960'lı yıllardan örnek verecek olursak mesela Mayıs 1963 tarihli bir gazete, o yıl 26 bin 531 hacı sayısı hacca gitme rekorunun Türklerde olduğunu yazmıştı. Yine bir gazete haberine göre 35 bin hacıyla 1964 yılında da hacca gitme rekoru Türklerdeydi. Mart 1969 tarihli bir gazetenin verdiği habere göre ise o yıl itibarıyla 51 bin 55 Türk hacı olmuştu ve en çok hacı adayı gönderen ülke yine Türkiye idi. Ama aynı haberde, "Hacısını tamamen kendi hâline terk eden, sahipsiz bırakan ve dertlerine ilgisiz kalan yegâne devlet ise maalesef biz olduk." ifadesi de yer almıştı.

Haccın serbest bırakıldığı 1947'den 1979 yılına kadar, günümüzdeki anlamıyla ülkemizde bir hac organizasyonundan söz edilemez. Bu yıllarda hükümetler yayınladıkları kararname ve bu kararname doğrutusunda oluşturulan hac komisyonlarıyla hac seyahatiyle ilgili bazı düzenlemeler yapmış, hacca gidecekler için yurt içinde yapılacak işlemlere ve hac seyahatinde hacılara verilecek sağlık hizmetlerine ilişkin bazı kurallar belirlemiştir. Bu düzenlemelerin ötesinde bu süreçte hac olayına ciddi şekilde yaklaşıldığı söylenemez. 1974 yılına gelinceye kadar bu kararnamelerde Diyanet İşleri Başkanlığının adına bile yer verilmemiştir. Sözü edilen hac komisyonlarında Diya-

net İşleri Başkanlığı temsilcisinin de bulunması, ancak 1968 tarihli yönetmelikte 1974'te yapılan değişiklikte mümkün olmuştu. Bu süreçte gerek şirketlerin karayoluyla düzenledikleri hac seyahatlerinde ve gerekse deniz ve havayoluyla yapılan haclarda Diyanet İşleri Başkanlığına herhangi bir yetki ve sorumluluk yüklenmemiştir. Seyahat düzenleyen firmalar kafielerde rehberlik yapmak üzere göturdükleri hocaları bile kendileri belirliyordu, bu seçimde de Başkanlığın bir tasarrufu bulunmuyordu. Karayoluyla hac seyahati düzenleyen her bir acente, sözü edilen hac kararname ve daha çok kendi bildiği doğrultuda hareket ediyordu. Bir kısım acentenin sorumsuz davranması ve göturdüğü insanlara gerekli ilgiyi göstermemesi yüzünden bunca meşakkate katlanıp Hicaz'a ulaşan hacı adaylarından, hacı olmadan ülkesine dönenlerin sayısı az değildi.

Bilindiği gibi Bakanlar Kurulu'nun 26 Nisan 1979 tarih ve 7/17439 sayılı "Hac Seyahati ile İlgili İşlerin Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülmesine İlişkin Karar" ile hac seyahati düzenleme yetkisi Başkanlığa verildi. Bu kararname aynı zamanda haccın mali işlemlerinin Türkiye Diyanet Vakfı kanalıyla yapılmasını öngörüyordu. Buna göre, Türkiye'de hac seyahatinin bir organizasyon dâhilinde; planlı, programlı, kontrollü bir şekilde yapılmaya başlanması tarihi çok eski değildir.

Burada üzerinde duracağım 1963 ve 1967'deki iki teşebbüs, kanaatimce Başkanlığın hac organizasyonuna giden yolda 1960'lı yıllardaki iki önemli gelişmedir.

Bunlardan birincisi, hac hizmetleri için sivil bir oluşuma öncülük edilmesidir. Şöyle ki;

Ocak 1963'te genel merkezi Ankara'da olmak üzere, "Türkiye Hacılarının Hac İşlerini Düzenleme Derneği" adıyla bir dernek kurulmuş, derneğin fahri başkanlığına da dönemin Diyanet İşleri Başkanı Hasan Hüsnü Erdem getirilmişti. Dernek hakkında hazırlanan 9 maddelik bir yazı, Başkan Erdem imzasıyla 10 Ocak 1963'te müftülöklere de gönderildi. Yazıda derneğin kuruluş amacı şöyle belirtilmişti: "Müslümanların dinî vecibelerinden biri olan hac farızasını yapmak için mukaddes yerlerin ziyareti sırasında dinimizin emrettiği ve Müslüman Türk'ün şerefine yakışır bir şekilde bulunmalarını sağlamak, lazım gelen sağlık, kolaylık, emniyet ve huzur içerisinde bu vecibenin yaptırılması için gerekli bütün resmî ve hususi işleri tam ve mükemmel olarak ifa etmek." Bu amaç da hac seyahati düzenleyen acentelerle temas kurularak gerçekleşecekti. Yazıda, diğer birçok Müslüman ülkede çoktan beri bu tür derneklerin kurulduğuna ve bu dernekler vasıtasıyla hac işlerine çekidüzen verildiğine dikkat çekilmişti. Yazının sonunda müftülöklere bu oluşum hakkında vaiz ve imam hatipler aracılığıyla camilerde vatandaşlara bilgi verilip tanıtılması isteniyordu.

Bir gazete haberinde derneğin 53 kurucusu olduğu, Diyanet İşleri Başkanı ve Ankara Müftüsü yanında çok farklı mesleklerden kişinin derneğe üye kaydedildiği yazılmıştı. Habere göre dernek yetkilileri, Suudi Arabistan'a nasıl gideceklerini bilmeyen hacı adaylarının pasaport çıkarmak,

bilet temin etmek için uğraşırken dolandırıldıklarını, dövizlerini kaybettiklerini, bu olumsuzlukların artık yaşanmaması için böyle bir dernek kurduklarını, hacı adaylarının işlerine bu dernek aracılığıyla yardımcı olmak istediklerini ifade etmişlerdi. Tasarıya göre, Türkiye yanında derneğin Mekke ve Medine’de de büroları açılacak, bu bürolar aracılığıyla hacı adayları yalnız bırakılmayacak; konaklama, ulaşım, iaşe ve Türkiye’ye dönüşlerde onlara destek olunacaktı. Görüldüğü gibi Diyanet üst düzey yetkililerinin de müzahir olduğu böyle bir sivil inisiyatifle ülkemizde bir hac organizasyonu fikri ortaya çıkmıştı. Ancak ilerleyen yıllarda söz konusu dernek ve çalışmalarıyla ilgili fazla bir gelişme olmayacaktır. Sonuçsuz kalsa da kanaatimce bu teşebbüs, Diyanetin hac organizasyonunun tarihî arka planında 1960’lı yıllarda atılmış ilk önemli girişimidir.

Diyanet hac organizasyonunun tarihî arka planında 1960’lı yıllardaki ikinci önemli bir gelişme 1967 yılı haccında yaşandı. O yıl Başkanlık, Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerinden Dr. Ali Arslan Aydın’ın başkanlığında Ankara Müftüsü Ragıp İmamoğlu ve Bolu Müftüsü (bu görev onayı çıktıktan sonra Başkanlık Müfettişliğine tayin edilmiş) Hüseyin Varol’dan oluşan bir heyeti, ülkemiz hacılarına dinî konularda yardımcı olmak yanında haccin ifasında ve hac menasikinin edasında karşılaşılan zorlukları yerinde tespit edip haccin kolaylaştırılması için neler yapılması gerektiği hakkında çözüm önerilerinde bulunmak üzere Suudi Arabistan’a gönderdi. Bu görevlendirme, Diyanetten

sorumlu Devlet Bakanlığının 9 Mart 1967 tarihli resmî onayı ile yapılmıştı. Böyle bir girişim, Diyanet tarihinde ilk defa olmaktadır. Hac konusunda henüz bir yetkisi olmaması hasebiyle Başkanlık, gönderdiği bu ekibi “Dinî Heyet” olarak adlandırmıştı. Heyet, hac dönüşü ilgili mercilere sunulmak üzere bu konulara ilişkin rapor da hazırlayacaktı. Oradaki yetkili makam ve İslami teşekküllerle temaslarda bulunmak da heyetten istenen görevler arasındaydı. 20 gün süren (16 Mart-4 Nisan 1967) seyahat sonrasında heyet, ilgili onay gereği müşahede ve tespitlerini içeren, burada tamamına yer veremeyeceğim ayrıntılı bir rapor hazırladı. 20 maddeyi ihtiva eden raporun tanzim tarihi ise 26 Nisan 1967’dir.

Raporda önce hac ibadetinin dindeki yeri hatırlatılmış, kanuni hakkını kullanarak hacca giden vatandaşların sayısının her yıl biraz daha arttığına dikkat çekilmiş, zor bir ibadet olması dolayısıyla hac seyahatinin yurtiçinde ve yurtdışında iyi bir organizasyonu gerektirdiği vurgulanmıştı. Heyetin tespitine göre, hac menasikinin eksiksiz yapılması açısından hacı adaylarının ciddi bir irşat ve eğitimi zorunluluk arz etmektedir. Bizim dışımızda, halkı Müslüman birçok ülke bu gerçeği yıllar önce kavramış, oluşturdukları resmî ve sivil birçok teşekkülle bu alanda ciddi çalışmalar yapmışlardır.

Raporda, son yıllarda bir hac yönetmeliğinin hazırlandığı, bu yönetmeliğin bir gereği olarak her yıl ilgili bakanlık temsilcilerinin bir toplantı yaptıkları, ancak bu toplantılarda hacle ilgili daha çok yurt içindeki meselelerin ele alındığı hatırlatılarak

hac işlerinde Diyanet İşleri Başkanlığının sorumluluk almasının gerektiği üzerinde durulmuştu. Ayrıca ilk defa böyle bir “dinî heyet”in Suudi Arabistan’a gönderilmesinin önemli olduğu ve bu heyetin hac sırasında önemli çalışmalar yaptığı, ancak böyle tek bir heyetin yeterli olmadığı, dinî yetkinliğe sahip daha fazla heyetlerle hacı adaylarımızın dinî irşadının kapsamlı hâle getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. O yıllarda, karayolu yanında hava ve deniz yoluyla da hac seferlerinin düzenlendiği dikkate alınarak bunların her biri için ayrı ayrı heyetlerin oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

Tespitlere nazaran, karayoluyla hacca giden vatandaşlarımız yolculuklarında ve sınır kapılarında büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Vizeler her ülkenin sınır kapısında yapılmakta ve bu hâl uzun süre beklemelere sebep olmaktadır. Bunun önüne geçmek için vizeler Türkiye’de yapılmalıdır. Delillerin Türk hacılarına misafir ettikleri evler bakımsızdır ve yeterli hizmet verilmemektedir. Suudi Arabistan’da hacılardan istenen ayakbaşı parası ile delil ücretlerinin de Türkiye’de ödenmesi yerinde olacaktır. Bu, hacılarla delil ve mutavvıflar arasında yaşanan tartışmaları önleyecektir. Hava ve deniz yoluyla yapılan hac seyahatleri daha rahat ve külfetsizdir, dolayısıyla uçak ve gemi sefer sayıları artırılmalıdır. Karayoluyla hac seyahatlerinde konvoylar beş otobüsten fazla olmamalıdır. Her konvoyda doktor ve hastabakıcılardan başka tercüman ve din görevlisi de bulundurulmalıdır. Öneriler arasında, hac boyunca yakalarına iliştirilmek üzere hacı adayları

için birer kimlik kartı düzenlenmesi de vardı. Kaybolan hacılar bu kartlarla kolayca bulunabilecekti.

Raporda, yukarıda sözünü ettiğim Türkiye Hacılarının Hac İşlerini Düzenleme Derneği'ne de atıf yapılmış ve bu dernek aracılığıyla Mekke, Medine ve Cidde'de hac bürolarının açılmasının ve bu bürolarda Arapça bilen elemanların görevlendirilmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir. Raporda üzerinde durulan bir konu da Başkanlığın detaylı yeni bir hac kılavuzu hazırlaması önerisidir. (Başkanlık 1964'te 48 sayfalık bir *Hac Kılavuzu* yayımlamıştı.)

Heyetimize göre, alınacak tedbirler ve iyileştirmeler sadece hacılarımızın işlerini kolaylaştırmakla kalmayacak, milletimizin ve devletimizin itibarını da artıracaktır. Bu itibarla büyükelçiliğimiz de birtakım çalışmalar yapmalıdır.

1968 haccına gelindiğinde Başkanlık, müftülöklere 12 Ocak tarihini taşıyan bir genelge göndererek hacca gidecek vatandaşlarımızı hac öncesinde bilgilendirmekte müftü ve vazirlere büyük görev düştüğünü hatırlatmıştı. (Başkanlık 1967 yılında da müftülöklere benzer bir genelge göndermişti.) Ayrıca bu amaçla Başkanlıkça hazırlanan *Kılavuz Elkitabı*'nın hacı adaylarına dağıtılmak üzere müftülöklere gönderileceğini duyurmuştu. Genelgede yer verilen başka bir husus, o yıllarda şirketlerin kafilelerde din görevlisi götürme olayının mahiyetini ortaya koymaktadır ve günümüze bakan yönüyle de önemlidir. Yazıda, hac seyahati tertip eden bazı şirketlerin, müftü veya va-

izlerin isim ve manevi nüfuzlarını kendi ticari arzularına vesile ettikleri, sayıları az da olsa bazı müftü ve vazirlerin şirketlerin bu emellerine alet oldukları, hatta isim ve fotoğraflarının afişlere intikal ettiğinin esefle müşahade edildiği belirtilerek "Böyle bir durum, onların makamları ve mukaddes görevleriyle kabili telif olmadığından müftü ve vazirlerimizin bu gibi şirketlerin ticari gayelerine vasita olmaktan hassasiyetle kaçınmaları zaruri görülmektedir." denmişti.

1969 haccında da yine üç kişilik bir heyet Suudi Arabistan'a gönderilmişti. Aynı yıl Diyanet İşleri Başkan Vekili Lütfi Doğan Hocamız da hacca gitmişti fakat yukarıdan beri yazılanlardan da anlaşılacağı gibi Hocamızın bu seyahati Türk hac kafilelerini organize etmek gibi bir görevle değil şahsi haccını yerine getirmeye matuftu. Nitekim *Diyanet Dergisi*'nin Şubat 1969 sayısında bu yolculuk, "Bu yıl hac farızasını yerine getirmek üzere Mekke'ye giden Müslüman Türk hacı adaylarımız arasında Başkanımız da bulunuyorlar." şeklinde haberleştirilmişti. Kısa açıklamasında Hocamız ise Mekke'de vakit ve imkân nispetinde hacılarımızın durumlarını inceleyeceğini ifade etmişti.

Konuyu şöyle bitireyim: Yetkili olsaydı 1960'lı yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı hac organizasyonu yapabilir miydi? Bu ayrı bir konu. Ancak Başkanlık, bu yıllarda bilhassa karayoluyla yapılan hac yolculuğunda insanımızın yaşadığı meşakkatin, mukaddes beldelerdeki sahipsizliğinin, içler acısı perişanlığının elbette farkındaydı ve bundan ülkemiz ve milletimiz adına büyük bir mahcubiyet duyuyordu. Bütün yetkisizliğine rağmen yine de bir çözüm arayışındaydı. İşte, yukarıdan beri sözünü ettiğim 1960'lı yıllardaki girişimler, Başkanlığın hac seyahatlerinde yaşanan sıkıntı ve problemleri kendine dert edindiğini ortaya koyduğu gibi kanaatimce bu çabalar aynı zamanda Diyanetin resmi hac organizasyonuna giden yolda önemli adım ve gelişmeler olarak değerlendirilmelidir.

1979'da hac düzenleme yetkisinin Başkanlığa verilmesiyle kuşkusuz bütün problemler hemen çözülmüdü; eksikliklerin tespit ve giderilmesi için yılların geçmesi gerekti. 1990'lı yıllardan günümüze bu faaliyetlerde Diyanet, önemli tecrübeler kazandı. Nitekim günümüzde hac ve umre organizasyonları, Başkanlığın önemli hizmet alanlarından birini teşkil etmektedir. ■

MOLEKÜLER BİYOLOJİ VE GENETİK ALANINDA GÜNCEL GELİŞMELER

Doç. Dr. Selcen ÇELİK UZUNER

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Fakültesi

Son yirmi yıldır moleküler biyoloji ve genetik alanında yeni gelişmeler ve buluşlar çok hızlı bir şekilde insanlığın bilgisine sunulmaktadır. Bu hızda şüphesiz ki gelişen son teknoloji metotların önemi çok büyük. Mevcut teknolojilerle herhangi bir organizmanın DNA ve RNA'sının en küçük bir bölgesine kadar ayrıntılı bilgiler edinebilmekte, proteinlerin yapısını ve birbirleriyle etkileşimlerini çok daha iyi anlayabilmekte ve hastalıklar hakkında önceden bilemediğimiz mekanizmalar ortaya koyabilmekteyiz. Bu buluşlar elbette ki bize, hastalıkların tedavileri konusunda daha farklı ve daha etkin tedavi seçeneklerini de beraberinde getirmektedir. Özellikle son yıllarda genetik hastalıkların tedavisi, yapay organlar, kanser tedavisinde yenilikçi yaklaşımlar ve biyoteknolojik materyallerin üretimi gibi birçok alanda heyecan verici çalışmalar yayınlanmaktadır. Tüm bilimlerde olduğu gibi moleküler biyoloji ve ge-

netik bilimi de hayatı ve canlılığın prensiplerini anlayabilmek, bu prensipleri insanlığın faydası adına kullanabilmek üzere sonu gelmeyen meşakkatli bir yolda ilerlemektedir. Bu yazıda 2022 ve 2023 yıllarında yayımlanmış, moleküler biyoloji, genetik ve biyoteknoloji alanlarında henüz çiçeği burnunda olan yeni gelişmeleri paylaşmak istiyoruz.

1. Alzheimer hastalığına yeni bir umut

Gen terapileri genlerdeki mutasyonlar sonucu oluşan her hastalığın tedavisi için uygulanma potansiyeline sahiptir. Ancak bu yolda bazı sorunlarla karşı karşıyayız. Örneğin bazı hastalıklar birden fazla gende mutasyonla ortaya çıkıyor, kimi hastalıklarda genler, mutasyona uğramadan bazı kimyasal değişiklikler yüzünden bozuluyor, bazı durumlarda da gen terapileri klinik bulguları iyileştirmede işe yaramıyor. Bilim adamları bu zorlu koşulları aşmak için canla başla çalışırken 2022 yılında yayımlanan bir

çalışma ile bu zorluklardan bir tanesi aşılmış görünüyor. Alzheimer ve Parkinson gibi nörolojik bozukluklar gen tedavisi ile tedavi edilebilme potansiyeline sahip olmasına rağmen bu tarz nörolojik hastalıkların gen tedavisi açısından yaşadığı ortak bir engel var; kan-beyin bariyeri. Tedavinin etkinliği için bu bariyeri geçmek gerekiyor. Bunun için araştırmacılar silisyum kaplamalı nanopartiküllere gömdükleri gen terapisi içeriği ile kan-beyin bariyerini geçerek beyine ulaşabilmiş ve ilgili gendeki mutasyonları düzeltebilmişlerdir. (Yuyuan Wang ve ark. Overcoming the Blood-Brain Barrier for Gene Therapy via Systemic Administration of GSH-Responsive Silica Nanocapsules., *Advanced Materials*, 2022; 2208018 DOI: 10.1002/adma.202208018.)

Böylece kan-beyin bariyerinin engel oluşturması sebebiyle tedavi edilemeyen başta nörodegeneratif hastalıklar olmak üzere sinir sistemi ile ilgili birçok hastalığın tedavisi için yeni bir umut ışığı doğmuş oldu.

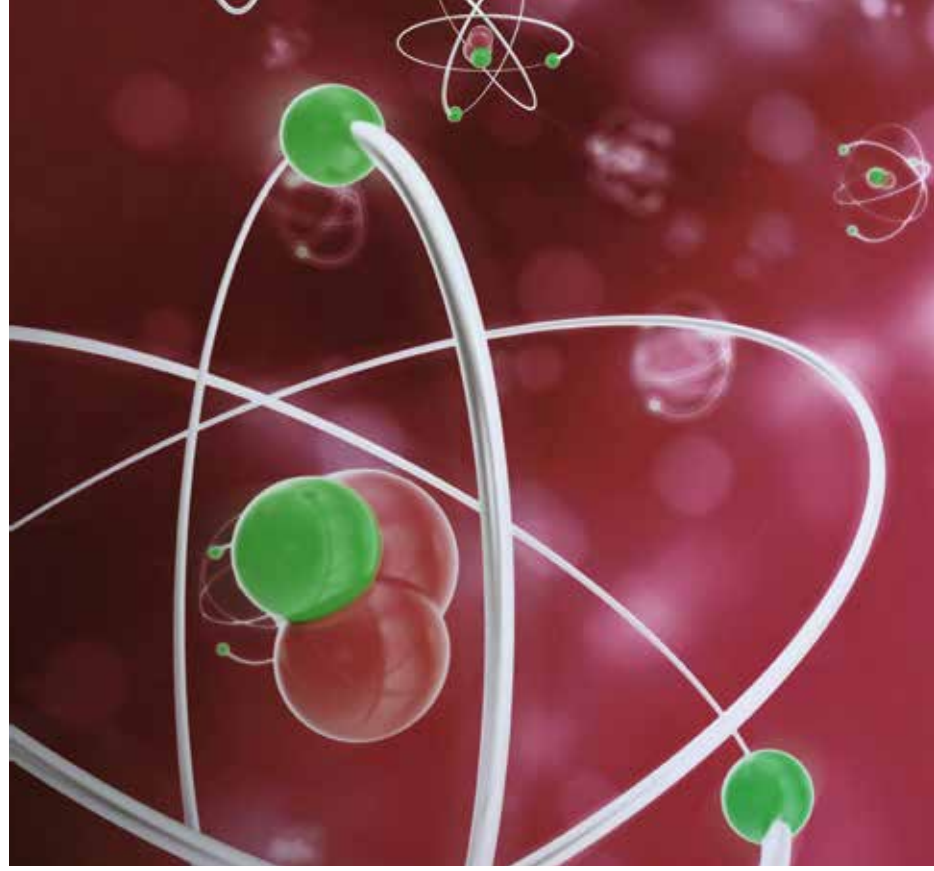
2. Yeni bir insan hastalığı

Genetik bilimi, davranışsal genetik, moleküler genetik, mendel genetiği gibi farklı alt dalları kapsayan oldukça geniş bir alandır. İşte bu alt dallardan biri olan immünogenetik, bağıışıklık sisteminin (immün sistemin) hastalıklara karşı verdiği cevabın genetik olarak nasıl düzenlendiğini araştıran bir bilim dalıdır. 2023 yılında yayınlanan çalışmada, bir grup İmmünogenetikçi, immün yetmezliğe ve yaşamı tehdit eden zatürreye sebep olan bir mantar da dâhil olmak üzere fırsatçı enfeksiyonlara karşı derin duyarlılığa neden olan yeni bir genetik bozukluk keşfettiler. Bu hastalarda IRF4 geninde bir mutasyon tespit edildi. Bu genin normal formunun kazanılmış bağıışıklığı sağlayan T ve B hücreleri başta olmak üzere birçok bağıışıklık sistemi hücresinin gelişiminde önemli olduğu gösterilmiştir. (Oriol Fornes ve ark. A multimorphic mutation in IRF4 causes human autosomal dominant combined immunodeficiency., Science Immunology, 2023; 8 (79) DOI: 10.1126/sciimmunol.ade7953.)

İnsan hastalıklarının tedavisine giden süreç, öncelikle tedavi geliştirilmesi hedeflenen bozuklukların iyi tanınmasından geçmekte. Yeni hastalıkların tanımlanması kulağa hoş gelmeseyse de iyi olan haber hastalığın sebebinin tespit edilebilmesi olmasıdır.

3. Deri kanserine yapay deri tedavisi

Günümüzde gözlenen en yaygın hastalıklardan olan kanserin henüz kesin bir tedavisi yok. Bunun sebebi kanserin

oldukça kompleks bir hastalık olması. Kompleks olması; kanser oluşumunda ailesel mutasyonlar, sonradan kazanılmış mutasyonlar ve/veya mutasyon harici genlerde epigenetik değişiklikler gibi birçok farklı gen ve genom bölgesinin etkilendiği karışık bir tabloya sahip olmasından kaynaklanıyor. Üstelik her organın ve/veya dokunun kanserinin yapısı farklı olduğundan iş iyice zorlaşıyor. Bu yüzden her kanser için ayrı tedavi yaklaşımları dikkate alınmakta ve üstelik kişiselleştirilmiş tıp ile sadece her bir tip kanser için değil her bir hasta için de spesifik tedavi planları amaçlanmaktadır.

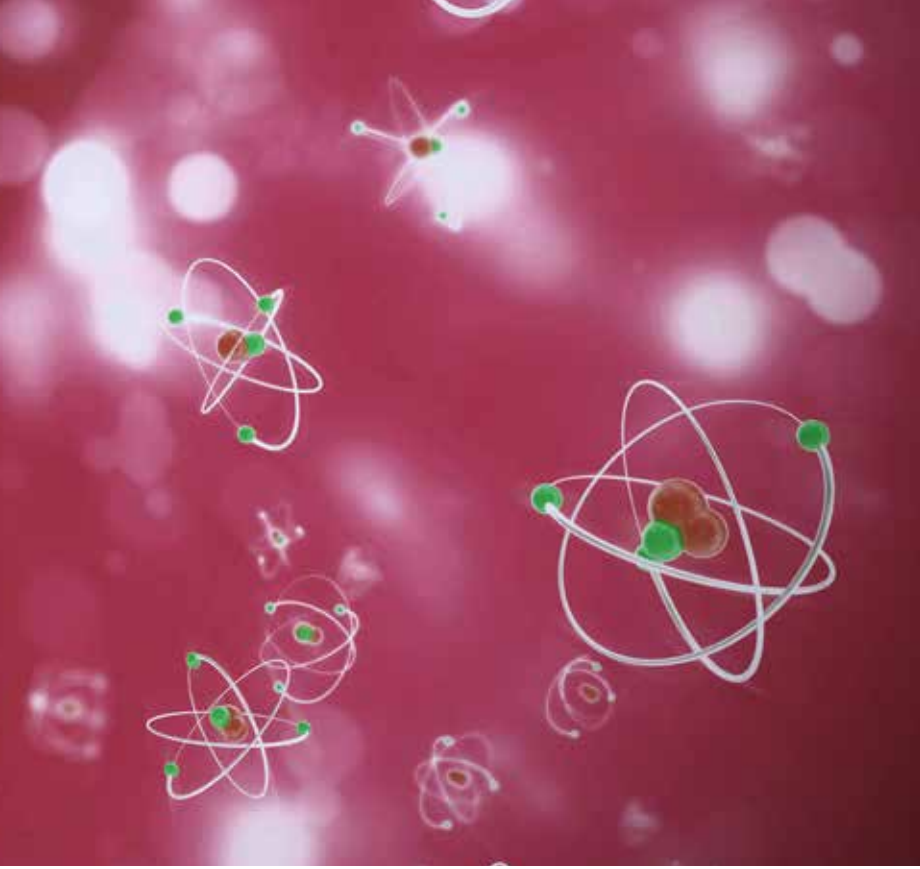
2022 yılında yapılan bir çalışmada deri kanserinin tedavisinde kullanılmak üzere yapay deri üretildiği duyuruldu. Normal şartlar altında cilt hücreleri aşırı çoğalma göstermezler ancak kanserleşen deri hücreleri derideki sınırlara riayet etmedikleri için düzen bozulur.

Araştırmacıların yeni çalışmada kullandıkları yapay deri, genetiği değiştirilmiş insan deri hücrelerinden oluşuyor. (Zilu Ye ve ark. Characterization of TGF- β signaling in a human organotypic skin model reveals that loss of TGF- β RII induces invasive tissue growth. Science Signaling, 2022; 15 (761) DOI: 10.1126/scisignal.abo2206.)

Bu cilt hücreleri, kolajenden yapılan deri altı dokusunda üretildi. Bu, hücrelerin tıpkı gerçek insan derisi gibi katmanlar hâlinde büyümesini sağladı. Önceden fare hücrelerinden yapılan deri modelleri kullanılmaktaydı ancak bu teknik bazı sorunlara yol açmaktadır. İnsan hücreleri üzerinden yapılan bu yeni yapay derinin sadece cilt kanseri değil, diğer cilt bozukluklarında da kullanılabilme potansiyeli olabileceğini göstermektedir.

4. Çalışabilen bir yapay beyin

Organ hasarlarının düzeltilmesi için yaklaşımlar genelde doku uyumu olan vericilerden

organ nakli ile gerçekleşiyor. Ancak organ naklinin uyumsuzluk göstermesi, uygun organın bulunamaması, organ nakli bekleyen ve verici olabilecek kişi sayısı arasında dengesizlikler ve bazı etik kaygılar bu işi oldukça zora koşmakta. Bunun üstesinden gelebilmek için laboratuvar ortamında üretilen organ veya organoidler bu bağlamda imdada yetişecek gibi gözükmektedir. Örneğin henüz 2 Şubat 2023'te yayınlanan bir çalışmada araştırmacılar, beyin organoidlerinin (yani laboratuvarda yetiştirilen nöron kümelerinin) fare beyinleriyle bütünleşebildiğini ve hatta yanıp sönen ışıklar gibi görsel uyarıya yanıt verebildiğini gösterdiler. (Dennis Jgamadze ve ark. Structural and functional integration of human forebrain organoids with the injured adult rat visual system. Cell Stem Cell, 2023; 30 (2): 137 DOI: 10.1016/j.stem.2023.01.004.)

Bu çalışma sadece organ nakillerinin yerine geçebilmesi açısından değil, aynı zamanda

beyindeki bölgesel hasarların tedavisi için de bir umut ışığı olabilmesi açısından oldukça heyecan verici.

5. Bakterileri tespit edebilen mikrosistem

Laboratuvar çalışmaları insanlığa hizmet etmeye odaklanmışken bu çalışmaları yürüten bilim adamları bazı tehlikelerle karşılaşıyorlar. Örneğin oldukça patojen mikroorganizmalara ya da toksik kimyasallara maruz kalabiliyorlar. Laboratuvar ve bilim insanı güvenliği önem arz ettiği için bazı çalışmalarda bu sorunların üstesinden gelmeye çalışılıyor. Şubat 2023'te yayınlanan bir çalışmada insanların kullandıkları akıllı sesli asistan teknolojisi laboratuvarı potansiyel olarak bulaşıcı numunelerle çalışan bilim adamları ve teknisyenler için daha güvenli hâle getirebilmek için kullanıldı. Geliştirilen sistem; örnek ön arıtma mikrosistemi, bir mikroakışkan çip, bir hava yönlendiricisi, hava pompası, motorlu basınç ve vakum hatları, altı adet soleno-

id valf ve bluetooth modüllü bir mikrodenetleyiciden oluşmaktadır. Bu çalışmada insan sesinin komutuyla ortamda bulunan ve tifoya sebep olan Salmonella typhimurium bakterisinin genomik DNA'sı, mikrosistemde bulunan çip üzerinde 1 dakikadan kısa sürede saflaştırıldı. Böylece araştırmacının patojene eli değmeden patojen tespit edilmiş oldu. (Hoang Khang Bui ve ark. "Function of the Speech Recognition of the Smartphone to Automatically Operate a Portable Sample Pretreatment Microfluidic System." ACS sensors, 2023.)

Dolayısıyla bu buluş aynı zamanda salgınlarda ve diğer insan patojenlerinin tespitinde erken davranmak için önemli gözükmektedir.

Sonuç olarak

Canlı bilimleri, insan hayatına doğrudan etki eden potansiyele sahiptir. Ancak canlıların dâhil olduğu bilimlerde sınırlar her zaman doğru tespit edilemeyebilir. Bu bağlamda canlı bilimleri kapsamında gerçekleşen birçok yenilik, beraberinde birçok tartışmayı da getirmektedir. Bunların başında insan ırkının en üstün tutulması, hayvanların kullanımı, yapay organların elde edilmesi, yeni üreme teknikleri gibi konularda etik kaygılar bulunmaktadır. Dolayısıyla hayata her anlamda dokunan bilimin salt teknik anlayışla geliştirilmesi ve değerlendirilmesi yeterli değildir. Gelişen teknoloji ve bilim, mutlaka etik ve ahlaki mülahazalardan geçirilmeli ve böylece sosyal bilimler ucubacağı olmayan canlı bilimlerinin tamponu olarak her daim başrolde olmalıdır. ■

ERENLERİN SOHBETİ

Dr. Lamia LEVENT ABUL

DİB Süreli Yayınlar ve
Kütüphaneler Daire Başkanı

Erenlerin sohbeti artırır marifeti

Bî dertleri sohbetten her dem süresim gelir

Yunus Emre

İnsan ünsiyet kuran bir varlıktır. Söyleşmek, dertleşmek, başka bir gönülle hemhâl olmak ister. Gön­lünü açacağı, muhabbet edeceği bir arkadaşına, bir dostta ihtiyaç duyar. Dost, sadece insanın yalnızlığını gidermez, aynı zamanda hâlini, tavrını da etkiler. Sevgili Peygamberimizin iyi arkadaşı misk satana, kötü arkadaşı körük üfleyene benzetmesi, arkadaşın dostun insan üzerindeki etkisini ifade eder. (Müslim, Birr, 146.) Sohbet eden, sohbet ettiği arkadaşıyla ruhi, manevi bir alışveriş içine girer. Kalp, arkadaşlık ve ülfet ettiği kişiden etkilenir. Kalp değişen, hâlden hâle giren bir yapıya sahip olduğundan dışarıdan gelen tesirlere açıktır. Bu nedenle Cenab-ı Hak bizleri sadıklarla/doğrularla arkadaşlık yapma hususunda ikaz eder. Sohbetinde yalnız kelamdan etkilenmez insan. Aynı zamanda birbirinin hâllerinden de etkilenir. Zira hâl­ler sâridir. Hz. Peygamber'in, "Kişi dostunun dini (yolu, yaşantısı) üzeredir. O hâlde kiminle dostluk kurduğuna dikkat edesin!" (Tirmizi, Zühd, 45.) hadis-i şerifi bu davranış ve hâl aktarımına işaret eder. O nedenle iyilerle dostluk yapan, iyi ve salih kimselerin meclislerine devam eden kötü bile olsa hâlini tavrını düzeltir, kendisine çekidüzen verir. Hâl lisanı, kâl lisanından daha tesirlidir.

Hz. Peygamber, ashabını sohbetle eğitmiştir. Efendimizin sohbetinde bulunanlara sahabe/ashab denir. Çünkü ashab ve sahabe kelimeleri sohbet kelimesiyle aynı kökten türemiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Peygamber Efendimiz Mekke'den Medine'ye hicret ederken yanında bulunan Hz. Ebubekir'den (r.a.) Resulüallah'ın arkadaşı olarak söz edilir: "Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber' diyordu." (Tevbe, 9/40.) Ayet-i kerimede geçen sahip/arkadaş kelimesi Peygamber Efendimizin yakın arkadaşları için kullanılan sahabe kelimesine de kaynaklık teşkil eder. Hz. Peygamber Mekke'de Daru'l Erkam'da, Medine'de ise Mescid-i Nebevi'de toplanan ashabına İslam'ı anlatırdı. Rivayetlere göre bu sohbetler sabah namazı sonrası başlar ve gün boyu devam ederdi. Ashab, hiç sıkılmadan büyük bir dikkat ve zevkle Efendimizin eşsiz sohbetini dinlerdi. Her biri takip edilecek yıldızlar mesabesinde olan sahabe efendilerimiz bu sohbetlerde hem Efendimizin üstün ve örnek ahlaki ile bezenmiş hem de İslam dinine dair ilimleri elde etmişlerdi.

Sevgili Peygamberimizin sohbet sünnetini devam ettiren sufler ilk dönemlerden itibaren tasavvufi bilgileri sohbet halkalarıyla mürit ve muhiplerine aktarmışlar. Şah-ı

Nakşibendi'nin kendi yollarının sohbet yolu olduğunu ifade etmesi sohbetin tasavvuf kültürü içindeki önemini gösterir. Sufiler tasavvufî eğitimin önemli bir esası olarak gördükleri sohbetle dervişleri eğitir ve bilgilendirirlerdi. İrfan sohbetinden istifade etmek herkese nasip olmayan bir nimettir. Sadece kulaklar değil kalpler de istifade eder bu sohbetlerden. Böyle meclislerde konuşulan hakikatler "el" olanın yani yabancı olanın anlayacağı sohbet değildir. Yunus, "Erenlerin sohbeti artırır marifeti" derken sohbet meclislerinin manevi tekâmüle vesile olan yönünü anlatır. Hemen devamında sohbeti almaya ehil olmayanları bu irfan sofrasından uzaklaştırmak istediğini söyler. Ancak halis bir niyetle gelenler buradaki manaya erebilir.

Sufiler, "Şeytan yalnız olanlarla beraber olur." sözüne dayanarak mürit için yalnızlığın büyük afet ve helak olduğunu ifade ederek mürit için en önemli şeyin sohbet olduğunu söylerler. Önemli bir terbiye metodu olarak gördükleri sohbet için birtakım adaplar ortaya koyarlar. Dostla sohbetin adabı, herkesi kendi derecesinde tutmaktır. Yani ne kendinden aşağıda ne de yukarıda görmektir. Kendinden yaşça büyük olanlara hürmet göstermek, akran ve emsallerine karşı resmiyetsiz ve samimi bir şekilde davranmak gerekir. Küçüklere şefkatle muamele etmek, yaşlıları baba derecesinde, denkleri olan şahısları kardeşleri seviyesinde ve küçükleri de evlatları mesabesinde tutmak önemli adaplardandır. Kinden uzaklaşmak, hasetten sakınmak, nefret ve düşmanlık duygularından ka-

çınmak ve hiçbir kimseden nasihat etmeyi esirgememek gerekir.

Büyük üstat Kuşeyrî sohbetin üç kısım olduğunu söyler. Kendisinden manevi olarak daha üst olanlarla arkadaşlık. Böyle bir arkadaşlıkta sohbet değil hizmet etmek söz konusudur. Kendi üstüyle ona hizmet ve itaat etmek yoluyla arkadaşlık yaparlar. Sufiler için hizmet tasavvufî terbiyenin bir yoludur. İkinci kısım, kendisinden ast olanlarla arkadaşlık etmek. Bu arkadaşlıkta metbu olanın tabi olana şefkat ve merhametle; tabi olanın da metbu olana hürmet ve itaatle muamele etmesi icap eder. (Büyükten sevgi, küçükten saygı) Bu arkadaşlığın edebi; arkadaşında bir kusur gördüğünde uyarmasıdır, yoksa arkadaşlığına ihanet etmiş olur. Emsal olanlarla arkadaşlığa gelince bu nevi arkadaşlık, isar ve fütüvvet (diğerkâmlık) esası üzerine kurulur. Bu arkadaşlığın edebi ise arkadaşının ayıbını görmezlikten gelmesi, onun davranışlarını hep iyi ve güzele yormasıdır. Tevil edemez ise arkadaşını değil kendini kınmalıdır.

Sufilere göre sohbet ve dostluk konusunda kişinin eğer gücü yetiyorsa Cenab-ı Hak ile sohbet etmesi en makbul olan dostluktur. Ancak buna gücü yetmez ise Allah ile dost olanlarla (veliler) sohbet etmelidir. Zira onların sohbetindeki bereket ve feyz insanı Aziz ve Celil olan Allah ile sohbet etme mertebesine vasil eyler. (Kuşeyri, Risale, s. 385.) İnsan için gerçek dost Allah Azze ve Celle'dir. (Şura, 42/9.) İbn Ataullah İskenderi, Allah ile dostluk nasıl olur, sorusuna şöyle cevap verir: "Allah ile dostluk, O'nun

emirlerine sarılıp yasaklarından kaçınmakla olur." İnsan Cenab-ı Hak'la dostluğunu kuvvetlendirmek için O'nun yarattığı mahlûkatla da dost olmalıdır. İbn Ataullah diğer mahlûkatla nasıl dost olunacağını da açıklar: "Kiramen kâtipleri ile dostluk onlara iyilik yazdırmakla olur. Kitap ve sünnetle dostluk onlarla amel etmek suretiyle olur. Gökyüzü ile dostluk onun yaratılışı hakkında tefekkür etmekle olur. Yeryüzü ile dostluk onda olanlardan ibret almakla olur. Allah ile dostluğun anlamı, O'nun iyilik ve nimetleriyle dostluk yapmaktır. Kim Allah'ın nimetlerine şükreder belalarına sabreder, emirlerine sarılır, yasaklarından kaçınır, ibadetlerini ihlasla yaparsa o kimse Allah ile dostluk kurmuş olur. Dostluk kuvvetlendiğinde artık kişinin tabiatı hâline gelir." (İbn Ataullah El-İskenderi, Hikmet Tacı, Semerkand Yay., s. 93-94.) ■

Sohbet eden, sohbet ettiği arkadaşıyla ruhi, manevi bir alışveriş içine girer. Kalp, arkadaşlık ve ülfet ettiği kişiden etkilenir. Kalp değişen, hâlden hâle giren bir yapıya sahip olduğundan dışarıdan gelen tesirlere açıktır.

İbrahim TAŞDEMİR:

“Dünyanın dört bir yanından gelenlere İslam’ı tebliğ etme sorumluluğum var.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Efes Antik Kenti, Saint John Kilisesi, Ayasuluk gibi pek çok tarihi yapının içerisinde yer alan ve 1375 yılında inşa edilen İsabey Camii’nin imamısınız ve pek çok yabancı turisti ağırlamaktasınız. Yabancı dil öğrenerek turistlere camiyi ve özellikle de İslam’ı anlatma serüveniniz nasıl başladı?

İsabey Camii, Aydınoğulları Beyliği Dönemi’nde Fahrettin İsa Bey tarafından Efes Harabeleri’nden getirilen taşlarla, Artemis Tapınağı’ndan getirilen sütunlarla yapılmış tarihî bir camidir ve pek çok tarihî, dinî açıdan önemli yapılara da komşudur. Bundan ötürü de tam anlamıyla turistik merkezdir. Katolik, Ortodoks ve diğer mezheplerden misyonerler bölgede ciddi şekilde faaliyet göstermektedir. Düşünün, Güney Kore’den gelip Selçuk’ta ev satın alıp oraya Manastır ismini veren rahiplerle tanıştım. Bunun üzerine ben de kendi dinim, vatanım, milletim, kültürüm adına bir şeyler yapmaya karar verdim. Türkiye’de turist ziyaretinin en çok olduğu Sultanahmet Camii’ne gittim. Orada turistlerin ziyaretine yönelik hazırlanmış uyarı ve yönlendirme levhalarını, kitapları, broşürleri, ziyaretçi bayanlar için hazırlanmış cami kıyafetlerini ve başörtülerini yerinde gördüm birer adet numune aldım. Sultanahmet Camii’nin dernek başkanı ve görevlileri yayınlar başta olmak üzere yardımda bulundu. Yaptırdığım stantlara İslam’ı yabancı dilde anlatan broşürleri ve Kur’an-ı Kerim’leri yerleştirdim.

Camimize gelen turistlere İngilizce “İsabey Camii’ne hoş geldiniz!” diyerek onlara misafir şekeri ve kolonya ikram etmeye başladım. Sonrasında bu sözlerime “Kitap ve broşürler ücretsizdir, alabilirsiniz.” sözlerini de İngilizce olarak ekledim. Bunlara da bazı cümleler daha ilave ederek kendimce etkili olacağını zannettiğim bir metin oluşturdum. Bir gün Efes kazılarını yıllarca yöneten Avusturyalı bir arkeoloğun öldüğünü ve cenazesinin de İsabey Camii’nden kaldırılmasını vasiyet ettiğini söylediler. Ben de bunu bir fırsat bilerek İngilizce bir konuşma hazırladım. Konuşmanın ardından da yakınlarına başsağlığı dileyip Kur’an’ın önemini onlara anlattım. Bu cenazeden sonra insanlara İslam’ı tanıtırken söylediğim cümleleri toparlayıp İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, İspanyolca, Hollandacaya tercüme ettirip “Hayatınızın En Güzel Daveti” başlığı altında bastırarak ziyaretçilere Kur’an-ı Kerim’le dağıtmaya başladım. İsabey

Camii'nde göreve başladığım günden beri bu hizmetimi devam ettiriyorum.

İslamofobi rüzgârının esti-rildiği dünyanın çeşitli ülke-lerinden gelen turistler sizi ve sizin anlatımınızla İslam'ı tanıdıklarında neler yaşıyor-lar ve size ne gibi sorular so-ruyorlar?

Camimize gelen ve İslam'ı tebliğ ettiğim turistler içerisinde özellikle Batılıların İslam'a karşı çok ön yargılı olduklarını gördüm. Müslümanlar hakkında çok olumsuz kanaatlere sahip Batılıları kendilerine karşılıksız bir şeylerin ikram edilmesi hayrete düşürüyor.

Kendilerine İslam'ı anlattığımız ve Kur'an-ı Kerim hediye ettiğimiz turistler bize İslam dininde hangi ibadetlerin yapıldığını, ibadet esnasında okunan Kur'an-ı Kerim'in neden Arapça olduğunu ve okunduğunu soruyorlar. Özellikle ezan vaktinde gelenler ya da ezanı duyup da etkilenenler, ezanın anlamını merak ediyor. Ayrıca biz Müslümanların aile hayatıyla ilgili sorular da soruyorlar.

Pek çok yabancı turistin ziyaret ettiği tarihî bir camide görev yapıyor olmak size ne gibi sorumluluklar yüklüyor ve bu sorumluluk hissiyle hem kendinize hem de ziyarete gelen kimselere yönelik neler yapıyorsunuz?

Öncelikle devletime, milletime karşı bir din görevlisi olarak sorumluluğum var. Dünyanın dört bir yanından gelip bir şekilde benimle yolu kesişen insanlara karşı da İslam'ı tebliğ etme ve onları Kur'an'la tanıştırma sorumluluğum var. İş-

te bu sorumlulukların ağırlığını üzerimde hissediyorum. Bu nedenle de imam odamı yaşanılabilir bir mekân hâline getirdim. Çünkü bu sorumluluğumu yerine getirebilmek için sabah 8.30'dan yatsı namazı bitinceye kadar çok önemli bir işim olmadığı sürece hep camide kalmaya devam ediyorum. Haftalık izinlerimi bile 15 günde bir kullanıyorum. Hatta o izin günümde de uzaktaki yaşlı anne babamı ziyarete edip onların eksiklerini tamamlayıp tekrar görevime dönüyorum.

Camiye gelen her bir turisti hidayete ermeye aday kimse gibi görüyorum, herkesi aynı hoşgörü ve güler yüzle karşılamaya çalışıyorum. Her gelen turisti caminin kapısında kolonya, çikolata ve şeker ikramıyla karşılıyorum. Onlara kendi dillerinde hitap ederek İslam'a dair merak ettiklerini anlatmaya çalışıyorum. Ayrıca İslam'ı anlatan pek çok yabancı dilde broşür, kitapçık ve Kur'an-ı Kerim dağıtıyorum.

Siz, rahmetle yâd ettiğimiz özel harekât polisimiz Şehit Ahmet Alp'in de babası-sınız. Şehit babası bir imam olmak sizin dünyanızda nasıl bir duygu oluşturuyor ve bu durum hayatınıza nasıl yansıyor?

İmam olarak görev yaptığım 39 yıl boyunca gerek vaazlarımda gerek okuduğum hutbe-lerde şehadeti, vatan sevgisini anlatmaya çalıştım. Ancak oğlumun şehadetinden sonra anlatmayla yaşamının çok farklı olduğunu anladım. Bir şehidin babası olma şerefini taşıyan

biri olarak şehidimizin ve diğer şehitlerimizin yaptıkları eşsiz kahramanlıklar milletimizin iman dolu gönlünde istisnasız bir şekilde karşılık bulmakta. Şehitlerimizin kahramanlıkları milletimizce bize saygı, hürmet ve sevgi olarak geri dönüyor. Biz de bundan çok büyük mutluluk duymaktayız. Düşünebiliyor musunuz bizim simamızı tanıyan gördüğü yerde bize hürmet eden, millî duyguları kabaran nice insanla tanışıyoruz. Onlarla vatan, millet, bayrak ve ezan şuurumuzu konuşuyoruz. Tabii ki bu şehitlerimiz vasıtasıyla oluyor.

Şehit oğluma muhabbetim şehadetinden sonra kat kat arttı, ona diğer evlatlarıma duymadığım özel bir saygı besliyorum. Çünkü o bir şehit ve artık bundan sonra ben de her durumda, "Ya Rabbi bana da bu yüce şehitlik makamını nasip eyle!" diye dua ediyorum. ■

Öz Geçmiş

İbrahim Taşdemir, 1964 yılında Manisa'nın Selendi ilçesinde doğdu. Kütahya'nın Simav ilçesinde 1975'te ilkokulu, 1984'te İmam-Hatip Lisesini bitirdi. Gaziantep'e 1985 yılında imam hatip olarak atanan Taşdemir, 1994 yılında işletme fakültesini, 1998 yılında da İzmir'de İlahiyat Fakültesini bitirdi. Sırasıyla Manisa/Salihli'de, İzmir/Urla'da ve Hollanda'da imam hatiplik görevini yerine getiren İbrahim Taşdemir, hâlen İzmir'in Selçuk ilçesinde bulunan İsabey Camii'nde görevini sürdürmektedir.

EMİN BELDENİN DAVETÇİSİ MESCID-İ HARAM

| Zeynep UZUN

Dünyanın çok cazibeli ve delişmen nimetleri arasında inceden inceye bir tür kayboluş ansızın peyda olur içimizde. Tüm bu âlemin pusulası nedir ve nerededir? İnsan niçin zaman zaman böyle savrulur ve kaybolur? Onu ayak bileklerinden kavrayacak, iyice sarsacak ve göğe bakmasını sağlayacak olan nedir? Bir durak, öğüt verici ya da bir hatırlatıcı var mı? Nereye bakmalıyız? Bizi doğru yola iletecek olan, kendimizi bulduran ve mensup olduğumuz düşünce iklimini hatırlatan sadık dost nerede? Bizi biz kılan aidiyetler kümesinin en büyük parçası kutsal mekânlar, bizi istikbale çağırان kadim köklerimizdir. Bir köknar ağacının kozalakları gibi dimdik ve arzuyla göğe baksak da bizi canlı tutan ve görkemli kılan, gücümüzün asıl kaynağı da yine onlardır. Her birimizi tanımlayan ve tamamlayan, birbirimizle benzer kılan ve aramızda ünsiyetler oluşturan da yine odur. Mekânın yerlisi ve sahibi ise toprağı sımsıkı kucaklayan mabetlerdir. Mabetler kendi kimlikleri ne ise kuruldukları yeri ve o yerdekileri aynı renge boyarlar. Bedendeki kalp gibi merkezine yerleştiğı bölgenin ritmi de yine

mabetlerde atar. Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa, Müslümanlar için kendini tanımanın, ötekiyle tanış olmanın en güzide mekânları, en nadide mabetleridir.

Ve Kâbe... Usulca çağırır kendine ait olanı. İlk yaratılış anından bu yana tevhidin şahitleri, kulak verir fısıldayan o sese. Dünyanın dört bir yanından birbirinden farklı milyarlarca insan, o kutlu yere kavuşmak için ruhunun ayak izlerini takip eder. Adım adım bir dönüşüm başlar sonra bu yolculuğa teslim olan kalplerde. Yeryüzünü imar etmekle yükümlü olan insan, yaklaştıkça Mescid-i Haram'a İbrahim'in sesini duyar kulaklarında. İçindeki putlar bir bir devrilmeye başlar. Kendini islah etmeye koyulur önce, Rabbin emaneti dağa, taşta, tabiata ilişmeden. Pişmanlıkları aşındırırken içindeki kalın duvarları, Safa ile Merve arasında Zemzem'i bulmaya çalışan Hacer oluverir birden. Böylece, ihšana kavuşmadan, iliklerinde gayreti tadar. Kabul olan dualarıyla da insan, sahra çalısı gibi sürüklenen nefsinin yeniden dirilişini seyreder.

Hac, umre ve kurban ibadetini yaparak tazelenmek için

Kâbe'ye gelen Müslümanlar, fazlalıklarından kurtulup özlerine erişmek için önce bürünürler bembeyaz ihrama. Bu şekilde, dünyaya ait ne varsa sıyrılıp eşdeğer olurlar Rabbin önünde. Renksiz, dikişsiz, hiçbir şeysiz bu elbise, eritir tüm ayrıcalıkları. Nebi'nin izleri gelir ardından. Kâbe'nin gölgesinde, ıhlamur kokulu bir günde dünyaya gözlerini açarak hakikati haykırdığı on üç yılını burada geçirmiştir Hz. Peygamber. Bismillah... Fetihten sonra güvenin başkenti olur emin belde, Mekte... O zamandan bu zamana kutsal topraklar, çorak gönüllerde hakikat ağaçlarını yeşertir büyük bir tutkuyla.

Hz. Âdem'in, Hz. Şit'in, Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'in ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed'in tevhid mücadelesinin beşiğidir Mescid-i Haram. Nice sellere ve yangınlara maruz kalsa da tüm zarafetiyle öylece durur yerli yerinde. Ruhunu vecd ile teslim edenlerce muhafaza edilir daima. Hz. Ömer, Hz. Osman, Emevi, Abbasi ve Osmanlı dönemlerinde daha korunaklı hâle getirilen Mescid-i Haram, özellikle hac mevsimlerinde dünyaya Müslümanları için toplandı ve buluşma yeri, ilim merke-

zi olma özelliğini her daim korur. 1517’de Haremeyn-i Şerifeyn hizmetini sunan Osmanlı Devleti, Hâdimu’l-Haremeyn sıfatıyla mescidin tamiri ve tezyiniyle doğrudan ilgilenir. Mescidin mermerleri, aydınlatmayı sağlayan kandiller, avizeler ve şamdanlar, Kâbe’nin altın oluğu ile Hacerülesved’in gümüş mahfazası, gelenleri karşılayan sandal ağacı, gül suyu, misk ve amber kokusu Osmanlı yadigarları olarak mescitte yer bulur kendine. Yine Mescid-i Haram’ın temizliği vazifesi saray terbiyesinden geçmiş, kendi arzularıyla emekli olan mütevazı ve müeddep saray görevlilerine tevdi edilir.

Tüm tadilat ve tezyin, estetik ve duysal güzelliklerden de öte Mescid-i Haram kıymetini Allah tarafından Harem kılınmasından alır. Yasaktır artık orada tüm debdebe ve şaşaa. Beşerî ve izafi olanlar yerini manaya bırakır. Bütün ziynetlerinden, sosyal ve ekonomik statülerinden sıyrılan, sonradan elde ettiği ne varsa onlardan uzaklaşan insana bu dünyaya gelişini, varoluş sebebini sorgulatıp yeniden dirileceğini, mahşeri ve hesap gününü hatırlatırken insanın yeryüzündeki sınırlarını ve sorumluluklarını da yeniden hissettirir.

İyilik ve güzelliği dünyaya yaymak için kalbimize bir maya çalmaya yeltendiğimiz, emaneti idrak etme yolunda dünyanın apayrı yerlerinden aynı amaç uğruna gelen rengârenk insan tarhlarını seyrettiğimiz muazzam birlikteliklerin merkezidir Mescid-i Haram... Peki ya buradan gökyüzüne yükselen niyazlardan, yeryüzüne yayılan muh-

teşem “Allahümme lebbeyk!” nidalarından ulaşıyor mudur tüm insanlığa ebedî saadetin çağrısı? Ya da biz Müslümanlar, yeryüzü mescitlerimizdeki ahengin sesini yeterince duyabiliyor muyuz? Kızılgerdan kuşu gibi sahip çıkabiliyor muyuz olanca gücümüzle bizim olana? Yoksa dünyeviliğin kuşattığı benlik bayırlarımızı aşamadık mı hâlâ? Hz. İbrahim’in baltası elimizde olsaydı neyi kırmak isterdik önce?

Yeryüzünün ilk mescidi... Kulluğun ilk mekânı. Başlangıç ve bitiş. Hayat ve ölüm. Tövbe kapısını umutla aşındırarak ruhundaki mezarlıklardan kurtulup içini papatya bahçesine çevirmek isteyenlerin yurdu-

dur Mescid-i Haram... Kiraz çiçeklerinin kokusunu ciğerlerine cömertçe dolduranların, emaneti ve güzellikleri sırtlananların vatanıdır. Tevhid mücadelesinin hatırlatıcısı, gölgesinde hakikati düşündüren bir ulu çınar, bir bilgedir Kâbe-i Muazzama. Kutsiyetin ruhlara nakşedildiği, saflığın ve arınmanın en büyük kapısıdır. Gelenleri kucaklayan ve kuşatan, gelmeyenleri ise usulca ama iştiaqla kendine çağırın vefalı bir dosttur aynı zamanda. Bizi ayak bileklerimizden tutup sarmaşık gibi sararak içimizdeki sesleri dinginliğe eriştiren, bir hatırlatıcı, öğüt verici ve uyarıcıdır. Ona varmak, varma yolunda olmak ve o yoldan hiç çıkmamak duasıyla... ■

ENAM SURESİ

Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Enam suresi, Kur'an-ı Kerim'deki sıralamada 6. iniş sırasına göre ise 55. sure olup 165 ayetten oluşmaktadır. Yaygın olan anlayışa göre Kur'an'ın Fatıha suresi dışındaki "es-Seb'u't-tivâl" (yedi uzun sure) denilen ilk yedi suresinden de dördüncüsüdür. Hicrete yakın Mekke döneminin son zamanlarında nazil olan bu sure, Hz. Peygamber'in ifadesiyle bir defada toplu olarak indirilmiştir. (Hâkim, *el-Müstedrek*, Beyrut 1411, 2/315; İbn Kesir, *Tefsîr'ül-Kur'âni'l-'azîm*, Kahire 1421, 6/5-6.) Ancak söz konusu surenin birkaç ayetinin Medine'de indiğine dair farklı görüşler de bulunmaktadır. (Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, 3/1861.) Sure içinde iman ve ahlak ilkelerine geniş bir biçimde yer verilmesi ve baştan sona şirk ehlinin itirazlarını ve gerekçelerini çürütmeye yönelik çok yönlü ispatlar yapılması, bu surenin Mekke devrinin sonlarına doğru, muhtemelen İsrâ suresinin ardından ve Araf suresinden önce nazil olduğunu gösterir. (Emin Işık, "En'âm Sûresi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11/170.)

Enam suresi, ismini 136, 138, 139 ve 142. ayetlerde altı kez zikredilen ve "deve, sığır, koyun ve keçi" anlamına gelen "enam" kelimesinden alır. Söz konusu ayetlerde Arapların hayvanlarla ilgili bazı uygulamaları ve kabulleri anlatıldığı için sureye bu isim verilmiştir. Bunun yanında Allah'ın birliği ve Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğuna dair kesin kanıtlar, puta tapıcılığı ret ve iptal eden delil ve hüccetler içermesi sebebiyle (83 ve 149. ayetler) "Hüccet suresi" adıyla da anılır.

Enam suresi, Mekki surelerin genel karakteristik özelliklerini yansıtan bir muhtevaya sahiptir. Başından sonuna kadar İslam akaidinin temelleri sure içinde

işlenir. Bu çerçevede ağırlıklı olarak tevhid akidesinin, peygamberliğin, yaratılışın, yeniden dirilişin kesin delilleriyle birlikte müşriklerin ve inkâr ehlinin sapkın inançlarının reddi, doğru inanca ulaşmanın yolları gibi itikadi konuların yanında, eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlarla ilgili detaylı bilgiler, helal ve harama ait bazı hükümler de yer yer surede zikredilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahsına ve risaletine yönelik yapılan itirazlar cevaplandırılır. Uğradıkları işkence ve sıkıntılar yüzünden kaygıya ve üzüntüye kapılan Allah Resulü (s.a.s.) ile arkadaşları teselli edilerek onlara ümit verilir. Bunun yanında surenin 151-153. ayetlerinde temel ahlak ilkelerine değinilir.

Enam suresinin, kendinden önceki surelerle bağlantısı olduğu gibi sure bazı yönleriyle onların açılımı gibidir. Bunun yanında Kur'an'ın diğer bazı sureleriyle de irtibatı vardır. Bu bağlamda söz konusu sure tevhid itikadı açısından Bakara, nübüvvetin ispatı bakımından Âli İmran, ahiret inancı açısından kendisinden sonra gelen Araf, ahlak ilkeleri bakımından İsrâ ve Lokman, eti yenen ve yenilmeyen hayvanlar hakkında içerdiği hükümler açısından da bir önceki sure olan Maide sureleriyle konu ve muhteva yönüyle benzerlikler gösterir. (Işık, "En'âm Sûresi", 11/170.) Diğer taraftan Enam suresinin, "Elhamdülillah" diye başlaması sebebiyle Fatıha, Kehf, Sebe ve Fatır sureleriyle de bağlantısı vardır. Bu yönüyle sure muhatabı olan insana, en temel sorumluluklarından biri olan hamdi hatırlatarak başlar.

Surenin hemen başında varlık ve yaratılış konusu ele alınarak her yönden övgüye layık olanın sadece Yüce Allah olduğu bildirilir. Gökleri ve yeri yaratmanın yanın-

da bütün varlıkları belirli ölçü ve sınırlar çerçevesinde ve muayyen bir zaman diliminde yaşatmanın, karanlıklarla ışığı yaratanın Allah olduğu belirtilir. Çünkü Allah, tüm varlık âleminin yaratıcısıdır ve bundan dolayı uluhiyet vasfı sadece O'na mahsustur. (1 ve 2. ayetler) Dolayısıyla surenin ilk ayeti özel olarak sözde kendilerine yardım ettiğini düşündükleri putlara inanan, onlara uluhiyet vasfı yükleyen müşriklere karşı bir reddiyedir. Sonraki ayetlerde müşriklerin ve inkârcıların, üzerinde düşünüp tefekkür etmeleri gereken herhangi bir ayet, delil ya da mucize geldiğinde bunlardan yüz çevirdikleri, onların doğru olup olmadığı hususunda ciddi ve samimi bir zihin yormadan, düşünüp taşınmadan hemen ret ve inkâr ettikleri belirtilir. (4 ve 5. ayetler) Ardından gelen ayette ise Allah'ın onca imkân ve nimetler bahşetmesine rağmen O'nu inkâr ederek günaha sürüklenen ve bu sebeple hak yoldan sapan önceki nesillerden pek çoğunun helak edildiği haber verilir. (6. ayet) Böylece Allah'ın gönderdiği ilahi mesajı inkâr eden müşriklerin iman etmeyip bu tutum ve eylemleri sürdürdükleri sürece önceki kavimlerin uğradıkları aynı kötü sonuçlara maruz kalacakları hatırlatılır. (6 ve 11. ayetler)

Surenin 3-11. ayetlerinde, gerçeklere inanmayan, ilahi nimetlerin değerini bilmeyen inkârcıların, peygamberin bir melek olması, vahiy yerine yazılı bir kitabın gelmesi gerektiği yolundaki temelsiz itirazları ve inanmamak için öne sürdükleri bahaneler cevaplanarak Yüce Allah'ın, göklerin ve yerin mut-

lak hâkimi, yaratıcısı ve yöneticisi olduğu, hiçbir şeyin O'ndan gizlenemeyeceği bildirilir. Böylece tevhidin kabulü yolunda en büyük engel olan şirk reddedilir. İlk bakışta Mekke müşriklerine karşı cevap mahiyetinde görünen, aslında küfür ve şirkin her türünü reddetmeyi amaçlayan bu ayetlerin ardından sadece Allah'a inanmanın ve O'na kulluk yapmanın önemi dile getirilir, bunun gerek kâinat nizamına gerekse insan ruhuna getirdiği sonuçlar üzerinde durulur. (13 ve 14. ayetler)

Diğer taraftan tevhid inancı bundan önceki surelerde de bahse konu edilmekle birlikte bu surede mesele çok daha geniş boyutlarıyla ele alınmış, dinin temel umdeleri ve bilhassa uluhiyet konularında yanlış görüşler ileri sürmenin, dolayısıyla Allah'a iftira etmenin ne kadar çirkin bir eylem olduğu gözler önüne serilmiştir. İnsanı yaratılmış varlıklara tapmaktan, onlar önünde küçülmekten kurtarmak üzere Rabbimizin peygamberler göndermesi aslında öteki nimetler gibi ilahi bir lütuf ve rahmettir. Çünkü "Allah kendi üzerine rahmeti yazmıştır." (Enam, 6/12.) Surede tevhid akidesini pekiştiren bu ayetlerin ardından, peygamberlere karşı giriştikleri mücadelede inkârcıların ellerinde kuru bir inattan başka herhangi bir belge bulunmadığını bildiren ayetler gelir. Onların, bu tutumlarıyla sadece gerçeklere karşı saygısızlık yapmakla kalmadıkları, ayrıca kendi kendilerini de mahvettikleri bildirilir. Çünkü küfür ve şirk kişiyi ebedî hüsrana götürür. (25 ve 26. ayetler)

Surenin 42-54. ayetlerinde inkârcıların, önceki asırlarda peygamberlere karşı çıkan toplumların başlarına gelen kötü akıbetlerinden ibret almayı bilmedikleri ifade edilerek bazı örnekler verilir. Söz konusu ayetlerde kâfirlerin gerçekte Hz. Peygamber'i (s.a.s.) değil Allah'ın ayetlerini yalanlamış oldukları, oysa Allah'ın kitabında hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı, hakikat karşısında sağır, dilsiz ve kör gibi davranmanın ve diri olduğu hâlde ölü gibi yaşamının çirkinliği vurgulanır; inkârcıların kökünün kurutulacağı, onların yaptıkları bu taşkınlıkların mutlaka cezalandırılacağı bildirilir. Buna karşın müminlere mükâfatlar verileceği müjdelendir.

74-101. ayetlerde kâinatın yaratılıp yönetilmesinde hiçbir etkisi bulunmayan âciz putlara tapmanın, doğru yolu gördükten sonra ona sırt çevirmenin kötülenmesinin ardından Hz. İbrahim'in kıssasına yer verilir. Böylece putperest Araplara, karşı çıktıkları Hz. Peygamber'in (s.a.s.) misyonuyla İbrahim'in (a.s.) misyonunun aynı olduğu hatırlatılır. Söz konusu ayetlerde Hz. İbrahim'in yıldıza, aya ve güneşe tapmakta olan kavmini uyarma ve onları bu inanç ve eylemlerden vazgeçirme çabaları anlatılarak onun mümin ve Hanif kişiliği gözler önüne serilir ve özellikle Hz. İbrahim'in soyundan gelmekle övünen Mekke müşriklerinin onun yoldan nasıl da uzaklaştıkları ifade edilir. Ayrıca sadece İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.) değil, İshak (a.s.), Yakup (a.s.), Nuh (a.s.), Davut (a.s.), Süleyman (a.s.), Eyüp (a.s.) gibi diğer bütün peygamberler, Allah'ın birliğine inanan ve insanları yalnızca

O'na ibadet etmeye davet eden salih ve iyi kişiler olarak tanıtılır. Bu bağlamda Allah tarafından nübüvvet göreviyle gönderilen on sekiz peygamberin isimleri zikredilir. Vahye inanmayanların yaratıcıyı gereği gibi tanıyamayacakları bildirilen bu ayetlerde, Kur'an'ın daha önce gönderilmiş kitaplar gibi ilahi bir kitap ve Allah kelamı olduğu ispatlanır. Daha sonraki ayetlerde ise Allah'ın her şeye gücü yettiğini gösteren kevnî olaylar üzerinde durularak göklerde ve yerdeki bütün güzellikleri yaratan Allah'ın cin ya da başka varlıklar cinsinden eşi benzeri olmadığı, ona evlat isnat etmenin bilgisizlikten kaynaklandığı vurgulanır.

Surenin 118. ayetinden itibaren ise dinin uygulamaya yönelik bazı pratik hükümlerine işaret edilir. Bu çerçevede eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlar hakkında detaylı bilgi verilmek suretiyle insanların kendi zanlarınınca haram ve helal için kural koymaya kalkışmalarının çirkin ve yanlış bir davranış olduğu, bunu bilerek devam ettirmenin anlamsızlığı dile getirilir. Ayrıca bunu iddia eden kimseler iddialarını ispatlamaya çağrılır. Bu arada Allah'ın neleri haram kıldığı açıklanır. İlk yasağın Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak olduğu bildirilerek anne ve babaya saygısızlık etmenin, fakirlik korkusuyla çocukların canına kıymanın, açıktan ya da gizli çirkin ve yüz kızartıcı bir eylemde bulunmanın, fuhuş yapmanın, adam öldürmenin, yetim malı yemenin, ölçüde ve tartıda hile yapmanın sakınılması gereken en büyük günahlar olduğu zikredilir. Adaletten ayrılmama ve Allah'a verilen sözlerin eksiksiz

yerine getirilmesi tavsiyesinde bulunulur. İnsanı kurtuluşa götürecektir yegâne yolun bu olduğu hatırlatıldıktan sonra bunun dışındaki bütün yolların, İslam'a aykırı her türlü düşünce ve hayat tarzlarının, insanları Allah'ın yolundan ve hak dinden uzaklaştıran sapmalardan ibaret olduğu ifade edilir. (153. ayet)

Enam suresinin ilk ayetlerinden itibaren Allah'ın varlığı, birliği, ilim, irade ve kudretinin genişliği ve her yönden O'nun mükemmelliği ile İslam dininin hak din, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hak peygamber olduğu; ayrıca İslam'a aykırı olan tüm yolların geçersizliği ve bunların dünyada da ahirette de insanlara hayır getirmeyeceği hususunda, önyargılı olmayanlar için en doyurucu ve ikna edici açıklamaların ardından son ayetlerde (161-165. ayetler) sonuç mahiyetindeki ifadeler yer alır. Bu bölümde Allah Resulü'ne (s.a.s.) hitaben, insanlar ister inansın ister inanmasın, kendisinin Allah'ın lütfettiği hidayet sayesinde dosdoğru yolda bulunduğunu, itikadi ve amelî hükümleriyle sapaş sağlam bir dine bağlandığını; bunun hem Arapların hem de Yahudi ve Hristiyanların sözde inandıkları Hz. İbrahim'in, batıl inanç ve uygulamalardan münezze olan tevhid dini olduğunu; müşriklerin putlara tapmalarına karşılık kendisinin namazı, niyazı, kurbanı ve ölümüne kadar bütün varlığıyla hayatını Allah'a adadığını; kendi döneminde hak dine teslimiyet gösterenlerin ilki olduğunu; bu sebeple de Allah'tan başka birini asla tanrı tanımayacağını tam bir inanç ve güvenle açıklaması emrolunmaktadır. (Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri, 2/497.) ■

**Enam
suresi, Mekki
surelerin genel
karakteristik
özelliklerini
yansıtan bir
muhtevaya
sahiptir.
Başından
sonuna kadar
İslam akaidinin
temelleri sure
içinde işlenir.**

Sözlüklerde ağır başlı bir mahzunlukla kendi kabuğuna çekileli çok oldu. Hâlâ kubbesiyle, taş duvarlarıyla, kendine özgü mimarisiyle pek çok şehrimizde yaşama-ya devam etse de adıyla anılmıyor. Bazıları yeniden ihya edildi, başka amaçla kullanılıyor. Bazıları yeniden eski günlerine dönmenin hayalini kuruyor. İpek Yolu'nun yeniden canlandığı, kervanların birinin gelip birinin gittiği, az bulunur kıymetli kumaşların, altın ve gümüş nesnelerin dükkânlarında kıymetini bilenlerce alındığı rüyalar. Yıpransalar, yosun bağlasalar, kubbeye yakın yerlerinde yabancı otlar, incir ağaçları bitse bile hâlâ modern dünyaya meydan okurcasına ayakta.

Bedesten: Bir özel ve özge çarşı. Eskiden kumaş çok kıymetliymiş; adını kumaştan alıyor. Zamanla başka kıymetli eşyalar da satılır olmuş burada. Kervan yolları üzerindeki şehirlere kurulmuş. Bazılarının kurulduğu yerler şehirleşmiş. Nitelikli alışverişin nabzının attığı yerlermiş buralar. Bazılarının yanına hanlar, hamamlar, kervansaraylar yapılmış; kervansaray olarak anılmaya başlamışlar. Çarşı da sözlüklere çekilmek üzere yaşadığımız bu zamanda ancak bedesten hem çarşı hem çarşıdan daha fazlası.

Diyelim, İstanbul'a gittiniz, Kapalı Çarşı'yı gezdiniz, bir şeyler aldınız, kalabalıktan sıkılsanız da çarşının duvarları, tavanı, kapıları, kubbeleri sizinle kendi diliyle konuştu ya, konuşan çarşı değil, bedestendir. Bu kadar uzaklaşmış kelime bizden. İnşa edilirken yerinde bedesten varmış, ilk adı da bedesten o yapının. Bedesten kapalı olur; sabah namazından önce açılır, akşam ezanından önce kapanır. Günü alaturka saatlere göre yaşar. Soygun ve hırsızlık yapılmayacak bir sağlamlıkta olur.

Diyorum, şimdi her ilimize, her ilçemize, taştan, eski mimarimizin izlerini taşıyan, gösteriştan uzak, kendi hâlinde sağlam bedestenler yapılırsa ne güzel olur. Hem eski bedestenler sevinir buna hem de bu topraklar sevinir. İpek sevindiği gibi İpek Yolu da sevinir.

“Bedestene vardım şalvar isterim” türküsünü Hisarlı Ahmet, taş plak kayıtlarından söyleyedursun, asıl türkü “Vardım Hint eline kumaş getirdim/Açtım bedesteni sattım oturdum” türküsüdür. Bedestenli hayatımızın kayıtlarını tutar. Hint elinde kumaş dokuyan o ellerin on binlercesini İngilizler işgal yıllarında kesmişlerdir. Anadolu'dan Hindistan'a kadar başka dil bilmeye gerek duymadan, pasaportsuz gittiğimiz, muazzam bir ticari ve sosyal hayatın izlerini taşır bu türkü.

İyi ki türküler var. Yoksa bedesteni çoktan unutacaktık.

BEDESTEN

Sanatın ve sanatçının kutsalla, aşkın olanla ilişkisine dair neler söylersiniz?

Sezai KARAKOÇ

Sanat, kaçsa da, inkâr etse de, “Tanrı’ya doğru”dur hep. Dante, Miracı yazmak istedi. Faust’un konusu, efsaneler arkasına saklansa da, gerçekte Tanrı ve ebedîlik-tir. Dostoyevski, ömrü boyunca, Tanrı’yı bulmayı amaçlayan bir roman yazmak ihtirasını taşıdı. Karamazovlar, Ecinniler o romanı arayıştı. Yine de asıl istediği eseri yazamadığına inanıyordu son zamanlarında. Mesnevi, bizi hep öteki dünyaya götürme çabasındır baştanbaşa. Leylâ ile Mecnun, Hüsnü Aşk da bu sebeple Vahdet-i Vücut inancıyla son bulurlar. Sanat eseri, fizikten bir kurtuluş, fizikötesine bir çıkış noktası ararken, ileri atılan bir köprü ucudur. Kimi zaman, bu uç, muallakta kalır; tutunacağı yeri bekler, ya da kollar gibi. Kimi zaman da, tekrar yere düşer ve parça parça olur. Paramparça olur. Tuzla buz

olur. Ama bir kere yükseldi o; yere düşse de, o ülkeden, izler, yıldızlar taşır. Yerde-kilerin içine bir ateş düşürür.

(...) Ama en büyük esintiye, metafizik akışı, islâm klasiklerinde görürüz. Attar’da, Senai’de, Mevlâna’da, Câmi’de, Yunus Emre’de. Onların eserlerinde rahmanîliğin rüzgârları eser. O dünya gelmiş, bu dünyayı içine almıştır sanki. Âdeta, bu dünya, öbür dünya yapraklarından bir yapaktır. Ya da bu dünya gitmiş âhiretin bir parçası olmuştur. Öyle bir dünya doğurmuşlardır ki, edebiyat, bu dünya içinde soluk alır. Tasavvuf ve musiki, bu dünyaya, zaman ve mekân boyutları olur. İslâm uygarlığının ruhudur bu.

(Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları I: Medeniyetin Rüyası, Rüyanın Medeniyeti Şiir*, Diriliş Yayınları, İstanbul: 2015, s. 25, 26, 28.)

Kadir DANIŞ

Sanatta kesinlikle bu âlemden olmayan, öte-lerden bir şeyler var; sanki her sanat dalı, kendisinden daha büyük bir şeyleri, ulvi anlamları, hikmetleri kendi aparatlarıyla bizim âlemimize, “buralara” indirmeye çalışır. Bu yüzden ben sanatın ve sanatçının kutsalla, aşkınla doğrudan bir ilişkisi olduğuna inanıyorum. Mesela peyzaj resimlerinde anlık tecelliler somutlaştırılır, yüksek müzikte sanki başka bir âlemde çekilen zikirleri dinleriz, halis edebiyat çeşitli esmaların ve o esmaların tezahürlerinin virdi gibidir. Bu inançtan sanatın büyük bir emanet olduğunu çıkarıyor ve bu emanete de ancak sanatı insanları iyiye, güzele, hayra, doğruya, hakka sevk etmekte kullanarak riayet edilebileceğini düşünüyorum. Bununla didaktizmi kastemediğim takdir buyrulur. İnsanları iyiye sevk etmekte didaktizmi kullanan başka pek çok aparat olduğuna göre, sanat, aksine, didaktizmle değil, estetikle alakadar olmalı, be-daat etrafında temerküz etmelidir. Kutsalla ve aşkınla bizi bu madde âleminde o mana âlemine yükseltecek bir bağ, ancak estetikle hikmetin birleşmesi yoluyla tesis edilebilir. Sanatçının mutluluğunun yahut bedbahtlığının da tamamen bu sırda gizli bulunduğu kanaatindeyim. Sanatkâr bu bağı kurmaya çalıştığında mutlu, bu tesis çabasını ihmal ettiğinde de bedbaht olur.

ŞİİRİ
YAŞAYAN
ADAM

Cahit Zarifoğlu

| Mehmet KURTOĞLU

Cumhuriyet dönemi şiirimizin kilometre taşlarından, İslami edebiyat akımının en önde gelen şairlerinden Abdurrahman Cahit Zarifoğlu, aslen Maraşlı bir ailenin çocuğu olarak 1940 yılında Ankara'da doğmuştur. Babasının memuriyeti dolayısıyla çocukluğu farklı şehirlerde geçmiştir. Dinî eğitimi henüz ilkokula başlamadan önce ailesi ve mahalle hocasından alan Zarifoğlu, çocukluğunda biriktirdiklerini daha sonra şiirine ve nesirlerine yansıtmıştır. Maraş'ta liseden arkadaşları Nuri Pakdil, Rasim ve Alaaddin Özdenören, M. Akif İnan, Erdem Beyazıt ile *Hamle* dergisini çıkarmış, daha sonra kendisinin bir şiirinden ilhamla bu arkadaş grubuna "Yedi Güzel Adam" yakıştırmaları yapılmıştır.

Liseyi 1951 yılında bitiren Zarifoğlu, aynı yıl girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı bö-

lümünü kazanmış, uzun süren öğrenciliğinin ardından 1971 yılında mezun olmuştur. İlki uzayan öğrenciliği sırasında 1967, diğeri 1973 yılı olmak üzere iki defa Almanya'ya gitmiştir. Zarifoğlu, ölümünün üzerinden otuz altı yıl geçmesine rağmen konuşulup tartışılan ve etkisi hâlen devam eden bir şairdir. O, yalnızca şiirle yetinmemiş, edebiyatın birçok alanında güzel eserler vermiştir. Şair kimliği kadar denemeci, denemeci kimliği kadar hikâyeci, hikâyeci kimliği kadar romancı kimliği de önemli olan Zarifoğlu, bugün üzerinde konuşulan bir şairdir.

Ahmet Sağlam ve Vedat Can müstearlarını kullanan Zarifoğlu, 1962 yılında tek sayı *Açı* dergisini çıkarmış, *Diriliş*, *Yeni Dergi*, *Soyut*, *Türk Dili*, *Papirüs*, *İslam*, *Gül Çocuk* vs. dergilerde ve muhtelif gazetelerde yazılar kaleme almıştır. 1976'da arkadaşları Rasim Özdenören, Erdem Beyazıt, Alaeddin Özdenören'le beraber *Mavera* dergisini kurmuş, en verimli çalışmalarını burada gerçekleştirmiştir. Gençlerle yapmış olduğu yazışmalar sayesinde bu dergi âdeta bir okul işlevi görmüştür. Zarifoğlu, Türk edebiyatında yalnızca şiiriyle üzerinde konuşulup tartışılacak bir şair değildir. Onun denemeleri ve romanı da üzerinde durulmaya değer sanat eserleridir. Ayrıca Zarifoğlu, Türk edebiyatında konu olarak Afganistan direnişini gündeme getirmiştir. Zarifoğlu, *Mavera* dergisinde Afganistan doğumlu Meral Maruf'un mektuplarını yayımlamış böylece Afganistan'daki direnişte kadınların yaşadıklarını Türk okuyucusuna duyurmuştur. Daha sonra Meral Maruf'un bu mektupları *Dullar Kampı* ve *Hicret Günleri* adıyla kitaplaşmıştır. Afganlı mücahitlerin destansı mücadelesi Zarifoğlu'nun sanatında belirleyici olmuş, şiir ve romanlarına konu edinmiştir. Özellikle *Savaş Ritimleri* hem edebî yönden hem de işlediği konu bakımından İslami edebiyatta önemli ve özel bir yere sahiptir. Eğer İslami edebiyatta eli yüzü düzgün birkaç roman sayılacak olsa bunlardan biri *Savaş Ritimleri*'dir. Zarifoğlu'nun ana konularından biri de anne ve kadındır. Anne ve kadın konusu onun şiirlerinde önemli yer tutar.

İçindeki çocuksuluk aynı zamanda güçlü bir anne bilinci oluşturmuştur. Çocuk hikâyeleri yazması, içindeki çocuğun dışa çıkması kadar içindeki anneye duyduğu özlem ve sevgidir. Yarım kalmış romanında anne konusunu işlemesi ve adını anne koyması oldukça anlamlıdır. Anne ve çocuk onun en yoğunlaştığı konuların başında gelir. Sezai Karakoç'un "Köpük" şiirinde geçen;

"Bir kadını al onu yont yont anne olsun
Her kadın acıma anıtı bir anne olsun
Çocuklara açılan mavi kırmızı pencere anne
Sen bu şehrin sokaklarından geç sonsuz pencerelerle
Bir insanı al onu çöz çöz çocuk olsun"

Dizelerine karşılık;

"Katlan Elele katlandık ey Anna taş içinde heykelin
Yonttum yonttum taş bitti sen çıkmadın
Yanıldım Avrupalılaşmakla çün bizde
Kadını kelimeyle kurarlar saklarlar örtülerle" diye cevap verir.

**Her şair gibi
Zarifoğlu'nun da
bütün hayatı şiirine
dâhildir. Onun
hayatını şiirinden,
şiirini de hayatından
ayıramayız. Onun
sanatının derinliği
hiç kuşkusuz şiir
yazmasında değil,
şiiri yaşamasında
saklıdır.**

Şiirinde geçen “Anna” hem Anna Karanina’yı hem de “anne”yi çağrıştırır. Avrupa medeniyetinin etkisindeki İslam dünyasında kadın veya anne ancak kelimelerde kalmış, ör-tülerde saklanmıştır. Bu yüz-den Karakoç’un dediği gibi ka-dını yonttuğumuz zaman an-ne çıkmıyor, demek ister. Za-rifoğlu, *Savaş Ritimleri*’nden sonra *Anne* romanını kaleme almış ancak bitiremeden ve-fat etmiştir. Öyle sanıyorum ki ömrü yetmiş olsaydı daha bir-çok roman kaleme alırdı. Onun anne konulu roman kaleme al-ması anlamlıdır. Çünkü içinde-ki çocuk onda güçlü bir anne imgesinin yaşamasına neden olmuştur. *Yedi Güzel Adam*’ın bir yerinde doğuran kadından bahsetmesi yine anneye gön-dermedir. Şairler büyümeyen çocuktur. Cahit Zarifoğlu da i-çindeki çocukla büyümemiştir. Bu yüzden içinden geldiği gibi davranmış, içinden geldiği gibi mısralarını kurmuştur. Onda-ki bu öznelik hem özgün hem kapalı şiirler yazmasına neden olmuştur.

Her ne kadar *Yedi Güzel A-dam* içinde tanımlanmış olsa da kendi başına buyruk, zen-gin iç dünyası ile hareketli dış dünyasını özdeşleştiren ne-vi şahsına münhasır bir şair-dir. Tam bir şaire yakışan şe-kilde yaşayan Zarifoğlu, ger-çekte çocuksu ruh dün-yasına sahiptir. Zari-foğlu öylesine bir in-sandır ki yalnızca şiirle-rinden tanıdığı ve Sezai Kara-koç’un yanında birkaç kez gör-müş olduğu, kendinden yaşça büyük Cemal Süreya’ya, Tür-kiye’ye döndüğünde ev tutup

birlikte kalalım diye mektup yazacak kadar samimi, Necip Fazıl’ın evinde ilk tanışmaları sırasında Üstadın sözünü ke-secek, kitaplığını karıştıracak, hangi müziği dinlediğini sora-cak kadar rahattır. İşsiz kaldığı bir sırada otostop yaparak Av-rupa’yı dolaşacak kadar mace-racı bir ruha sahiptir. Gerek şi-irlerinde kullanmış olduğu im-ge, imaj ve metaforlar gerek nesirlerindeki tema ve özelli-le çocuklar için yazdığı hikâye-ler onun zengin çocuksu ruh dünyasının, mistik ve macera-cı ruhu dışı vurumundan baş-ka bir şey değildir. İçinde ya-şattığı güçlü çocukluk ve zen-gin yaşanmışlık duyguları onun şiirlerinin akışını belirlemiştir. Kendine özgü oluşturduğu im-ge ve metaforlarla yazdığı şiir-ler edebiyat dünyasında an-la-şılmaz ve kapalı görülmüştür. Kendisinin de kapalı yazmak-tan memnun olmadığı şiirleri-ni ancak onu yakından tanıyan dost ve arkadaşları tahlil ede-bilmiştir. Bugün kapalı şiir yaz-mayı maharet sananların ter-sine Zarifoğlu, kapalı şiir yaz-maktan mustarıptır. Bir röpor-tajında, “Şiir tarzım öyle. Zor anlaşılabilirlik bu şiirlerin kendi-sinde olmalı. Ben bir amaçla yola çıkıyorum değilim.” der. An-cak şiirinin çözümünü için okuyu-cuya anahtar verir: “Şiirlerimin arka planında İslami muhteva vardır.” der. Bugünün şairi Za-rifoğlu gibi yaratılıştan, içinden geldiği gibi imgelerini oluştur-muş, özellikle kapalı yazmak i-çin çaba harcamaktadırlar. Oy-sa Zarifoğlu’nda bu kendiliğ-in-den, yaratılıştan, yaşanmış-lığından kaynaklanır. Rasim Özdenören onun şiirinin ale-gorilerle yüklü olduğunu söy-

ler. Bilindiği üzere alegori için; “bir görüntü, bir yaşamı ya da bir davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak içinimgelerle göz önünde canlandırılıp dile getirme” sanatı denir. Gerçekten de Zarifoğlu’nun şiiri alegoriktir ve ancak onun hayatından şiirini ayırmak mümkün değildir. Örneğin “diğer alanda filozof/ tek başına bir şeydir” mısrasındaki filozof kendisidir. Bir yaz İstanbul’da yakın arkadaşlarının bilmediği bir kıraathaneye takılır. Oradaki sıradan insanlarla birlikte aylar geçirir. O insanlar kendisinin bir yazar olduğunu bilmezler ama ona ermiş veya meczup muamelesi yaparlar.

Zarifoğlu başına buyruk, çocuksu ruhunun derinliklerinden süzerek yaşanmışlıklarıyla zenginleştirerek şiirlerini yazar. Onun bu özelliğini bilmeden şiirini anlamak mümkün değildir. Zarifoğlu kişilik olarak rahattır, kendiyile barışıktır, gurur ve kibirden uzak, şair egosu olmayan biridir. Şiir gibi yaşar.

Rasim Özdenören, Zarifoğlu’nun şiirini, anlamak için değil tat almak için okumayı tavsiye eder. Çünkü onun şiirini şiirin genel ölçüleriyle anlamak mümkün değildir. Ancak onun çocuksu hayatına, zengin yaşanmışlığına sirayet ederek anlayabilirsiniz. Onun şiiri kendi bireysel yaşamının macerasıdır. Çağdaşları içinde en şairane yaşayan, en Melami meşrep davranın, en çocuksu ve doğal olanıdır. Onun şiirini anlayabilmek için ruh dünyasıyla zihin dünyasını iyi okumak gerekir. Mesela *Yaşamak* kitabı bir günlük olduğu gibi bir düşünce bir e-

debiyat kitabıdır da. Hatta onu romana yakın bulanlar dahi olmuştur. Günlüktür ancak bir tarih sıralaması yoktur. Onu Zarifoğlu’nun düşünsel serüveni olarak okumak gerekir. Zira günlük yaşanmışlıklarını bahane ederek düşüncelerini ifade etmiştir... Vefatından sonra bir araya getirilen denemeleri *Zengin Hayaller Peşinde* adıyla yayımlanmıştır. Onun bu denemelerinde dahi zengin hayal dünyasının izlerini görmek mümkündür.

Zarifoğlu’nun genç yaşta ölümü onu unutturmamış, bilakis kişiliğine ve eserlerine olan ilgiyi daha da artırmıştır. Hatta diyebiliriz ki genç yaşta ölümü onun şiirleri ve nesirleri üzerine daha da yoğunlaşmayı mecburi kılmıştır. Zarifoğlu’nun şiirleri hep “kapalılıkla” tanımlanıp zor şiirler yazdığı söylenmiştir. Aslında Zarifoğlu’nun şiirlerinin kapalılığı, onun çözülemeyen oluşundan değil, Zarifoğlu’nun kültürel dünyasına girememekten kaynaklanmaktadır. Onun hayal dünyasını oluşturan yaşam serüveni ve kültür dünyası hiç kuşkusuz şiirinin ipuçlarını yakalamamızda önemli bir araçtır. Şair Cemal Süreya’nın: “Şairin hayatı şiire dâhildir.” dediği gibi Zarifoğlu’nun her şair gibi bütün hayatı şiirine dâhildir. Onun hayatını şiirinden, şiirini de hayatından ayıramayız. Onun sanatının derinliği hiç kuşkusuz şiir yazmasında değil, şiiri yaşamasında saklıdır. Zira şiirleri ilk okuduğunda insana anlaşılabilir gibi gelir ama onun şiir damarını yakaladığınızda şiirinin bütün kapıları açılır. Zarifoğlu’nun şiiri-

ni anlamının bir diğer yönü de onun *Yaşamak* adlı kitabını okumaktan geçer. Zarifoğlu’nun şiirinin anlaşılmadığını yazan Yusuf Kaplan, bir yazısında onun için “varlığın, vicdanın ve vecdin şiiri” diye tanımlar ve ardından: “Zarifoğlu şiiri, Türk şiirinin doruklarından biridir. Ama şiir medeniyetinin çocukları olmamıza rağmen bu zirve şiiri henüz anlayabilmiş değiliz. Gerçekten trajikomik bir durum bu. Cahit Ağabey, şiiri ile hayatı arasında birbirini besleyen deruni bir köprü kurabilmiş ender sanatçılardan biridir. Hayatında bütün inceliğiyle fıskırveren deruni vecd, şiirinin de omurgasını, çatısını ve ruhunu oluşturmuştur.” (Yusuf Kaplan, Yeni Şafak Gazetesi, 8 Haziran 2009.) diye yazmaktadır.

Zarifoğlu, iç yolculuğuyla dış yolculuğunu özdeşleştirmiş bir şair olarak şiirini zengin imgelerle kaleme almıştır. Şiirleri her zaman çok konuşulup tartışılmıştır. Hayatını şiir gibi yaşayan Zarifoğlu, özgünlüğünü, çocuksuluğunu ve samimiyetini şiir ve nesirlerine yansıtmıştır. Haziran 1987 yılında 47 yaşında İstanbul’da vefat ettiği ardında beş şiir, on iki hikâye, iki roman, bir günlük, iki deneme, bir tiyatro eseri bırakmıştır. Renkli ve zengin yaşamı, kendine özgü yarattığı imge ve metaforlarla kaleme aldığı şiirlerini, sağ ve sol kesime kabul ettirmiştir. Sanatçı gurur ve kibirden uzak, sıradan bir Müslüman gibi yaşamış, Müslümanca düşünce ve duyarlılığıyla yetişkinlerin ve çocukların gönlüne girmiş zarif ve müstesna bir yazardır. ■

SENTETİK DÜNYADA SAHİCİ DİNDARLIK

Abdurrahman AKBAŞ

DİB Başkanlık Vaizi

Yaşadığımız çağın belirgin özelliklerinden biri, samimiyete meftun ruhlara ızdırap veren yapaylıktır. Bireysel ve toplumsal hayat standartlarını farklı bir boyuta taşıyan XVIII. yüzyıldaki sanayi devriminden bu yana bilim ve teknolojinin gelişim seyrine paralel olarak tohumdan gıdaya, giyimden tıbbaya kadar pek çok alanda yapay olana yönelik hızlanmıştır. Arz-talep ilişkisinin sonucu olarak endüstriyel teknoloji alanındaki gelişmeler mekanikleşmeyi ivmelendirmiş, neticesinde insanları günbegün doğal olandan uzaklaştıran yapaylık, âdeta bir gelişmişlik emaresi olarak telakki edilmiştir. Dijital teknolojiye hızlı geçişle birlikte yapaylık, insanı ayrıcalıklı kılan kabiliyetlerle mukayese edilecek boyutlara ulaşmıştır. Geline nokta hücre, organ, rahim, zekâ gibi beşerî unsurların yapaylığından ve yarıların büyük oranda yapay enstrümanlarla tasarlanacağından bahsediyoruz. Yaşananlar, gelecek kuşakların bu sentetik dünyada doğal olanla tanışabilmesi için bir hayli çabaya ihtiyaç duyacaklarını hissettirmektedir. Bu sebeple modern çağa ait olan hemen her şeyin üzerine yapaylık (sunilik) etiketi vurulması eğreti durmayacaktır. Belki de insanlık tarihi boyunca yapaylığın bu kadar yaygınlaştığı, özendirildiği ve hatta kutsandığı başka bir dönem yaşanmamıştır.

Şu bir gerçek ki yaşadığı çağa ruhunu veren insandır. Zamanın, mekânın ve hayatın karakterini belirleyen de insandır. Buna mukabil insanın karakter ve kimlik inşası sürecinde zaman ve mekânın belirleyiciliği de göz ardı edilemez bir gerçektir. Nitekim sözüm ona modern çağın yapay, suni ve sentetik karakterinin çağdaşlarına sirayet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüz insanı, yaşadığı dönemin karakteristik yapaylığından belirgin izler taşımaktadır. Algının hakikate, görüntünün manaya, çokluğun niteliğe tercih edildiği günümüz dünyasında yapaylık, davranış kalıplarından sosyal ilişkilere kadar âdeta gündelik hayatın her alanında yoğun bir şekilde hissedilmektedir. En çok da ibadet, ahlak ve tavır boyutuyla dinî hayatı sarmalayan bir samimiyetsizlik olarak tezahür etmektedir. Konusu ne olursa olsun samimi, saf ve doğal olandan boşalan tüm alanlara imaj, gösteriş, çalım ve yapmacıklık egemen olmakta; olmak yerine olmuş gibi görünmek, yapmak yerine yapar gibi davranmak, bir sanat olarak icra edilir hâlde gelmektedir.

Yapaylığın eşyada/nesnede olması anlaşılabilir belki ama insanın yapaylığı, kabul edilebilir bir durum değildir. Ne var ki onun bu yönelişini pekiştiren birtakım

kişisel ve sosyal saikler vardır. Örneğin itibar, statü, mal, mevki, zenginlik gibi dünyevî emel ve ihtirasların yanı sıra sosyal kınanma, dışlanma, yabancılaşma, yalnızlaşma gibi korkular bu bağlamda zikredilebilir. Ayrıca görünme, bilinme, beğenilme gibi yaratılıştan gelen ve gururu okşayan arzuların da insanı yapmacık/suni tavırlara sevk eden bir yönünün bulunduğu açıktır. İnsanı samimiyetten/doğallıktan uzaklaştıran söz konusu arzular, onu günbegün dış faktörlerin etkisi altına alabilmekte, bağıştırarak süfli hedeflere güdüleyebilmektedir. Böylece her şeyi görüp gözetenin farkındalığıyla samimi bir şekilde var olmanın asaletine karşın riyakâr bir duruşun sefaleti, kısa sürede amaca ulaşmanın etkin bir yöntemi olarak hayatın merkezine yerleşmektedir.

Kökeni insanlıkla yaşıt olan bu olgu, günümüzde iletişim ve etkileşim olanaklarının yaygınlaşmasıyla birlikte çağın karakterini tanımlayacak kadar belirgin bir temayül hâline dönüşmüş durumdadır. Sentetik dünyanın popüler kültürüne ait imaj, reklam, moda gibi unsurların ayartıcılığıyla sürekli değiştirme, yenileme ve süslenme gereksinimi oluşturulması bu temayülü daha da pekiştirmektedir. Bugün hayat tasavvuru ve yaşam tarzlarının büyük oranda saplantıya varacak derecede bir gösteriş üzerine inşa ediliyor olması, insanlık adına kaygı vericidir. Esasen bu durum, varoluş gayesinden uzaklaşmanın ve insanı erdemli kılan değerlere yabancılaşmanın bir

tezahürüdür. Hakikat ile algı, madde ile mana ve dünya ile ahiret arasındaki dengenin kaybolmasıyla bunalan ruhların tüm benliklerini bir damla huzur için arızı/geçici olana hasretmelerinin vahim bir sonucudur. Oysa gerçek huzur ve mutluluğa ulaşabilmenin yolu, kalb-i selimden geçmektedir.

Bu sebeple gidişatın değiştirilmesi, ancak suni, yapay, sahte gibi nitelermelere müstahak olan modern hayat paradigmalarıyla formatlanmış kalplerin yeniden fitri kıvamına kavuşturulmasıyla mümkün olacaktır. Zira insanın düzelmesi kalbin düzelmesine bağlıdır. Kalbin selameti ise insanı değerli kılan sorumluluk (takva) bilinci ve hayata ruh kazandıran samimiyetle kaimdir. Bu başarılığında insanı yapaylığa ve gösterişe yönelten arayışlar tüm anlamını yitirecek; idrakine erilmiş dindarlığın bir tezahürü olarak hayata, duygusal zafiyetler ve dış dünyadaki etkenler değil, arı duru bir kalbin taşıdığı şuur istikamet verecektir.

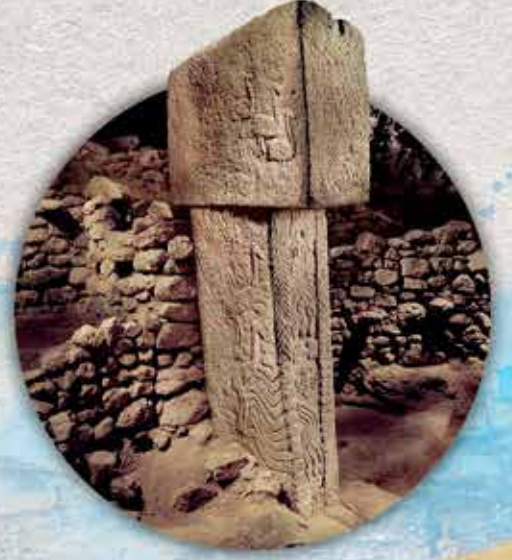
Meseleye Kur'an ve sünnet perspektifinden bakıldığında selim bir kalbin temel ölçütü olarak "ihlas" kavramının öne çıktığı görülmektedir. Niyette safiyet, fikirde istikamet ve eylemde samimiyetin nirengi noktası olan ihlas, sahici dindarlığın öznel fakat en gerçekçi ölçütüdür. "Bir şeyi, içine karışmış ve değerini düşürmüş olan başka şeylerden temizleyip arındırmak, saflaştırmak" (Süleyman Ateş, "İhlas", DİA, XXI, 535-536.) anlamına gelen ihlas; kalbi, her türlü batıl inanç, dü-

şünce ve tasavvurdan temizlemektir. Herhangi bir ibadeti, meşru bir fiili veya hayırlı bir faaliyeti ifa ederken görsünler, duysunlar, desinler gibi kaygılardan, dünyevi çıkar hesaplarından ve süfli gayelerden kalbi arındırarak tam bir teslimiyet ve samimiyetle Allah'a yönelmek ve sadece O'nun hoşnutluğunu gözetmektir. Bu yönüyle ihlas, dünyevileşmenin yaygınlaştığı bir vasatta, hayatın uhrevi boyutunun her an farkındalığıyla yaşamayı sağlayan önemli bir denge unsurudur.

Diğer taraftan kişinin dindarlık düzeyini işaret etmesi bakımından ihlasın "öznel bir ölçüt" olması, onun kalbin ameli olmasıyla alakalı bir durumdur. Şüphesiz kalplerde olanı en iyi bilen Allah'tır. (Fatır, 35/38.) İnsan, ancak kendi kalbinde olanı bilebilir. Fiillerinden hareketle başkasının samimiyetiyle alakalı bir kanaate varması da elbette mümkündür. Çünkü "Küpün içinde ne varsa dışına o sızar." sözünde anlamını bulduğu üzere insanların bütün yapıp ettikleri, aslında kalplerinde taşıdıklarının bir yansımasıdır. Bu bakımdan İslam inanç ve ahlakının özünü ifade eden ve aynı zamanda insanın bütün söz, tutum ve davranışlarının da kalitesini belirleyen ihlasın en belirgin tezahürü, doğal, sahici, samimi olmak ve istikamet üzere yaşamaktır. Fıtratı tahrip eden her türlü yapaylığın iltifat gördüğü bir çağda sahiciliği, samimiyeti ve istikameti koruyabilmekten daha erdemli ne olabilir ki? ■

1986 yılında, Şanlıurfa'nın şehir merkezine 22 kilometre uzaklıktaki Örencik köyü sakinlerinden bir çiftçi, köyün 2,5 kilometre doğusunda yer alan

Göbeklitepe mevkiinde yer alan tarlasını karasabanla sürerken T şeklinde oymalı iki taş buldu.

GÖBEKLİTEPE

Alparslan AKÇA

Daha önce böyle bir taşla karşılaşmayan köylü, önemli bir şey bulduğu düşüncesiyle bu taşları özenle at arabasına yükledi ve Şanlıurfa şehir merkezindeki müzeye götürdü. Müze yetkililerince ne olduğu anlaşılamayan bu taşlar, müze bahçesinde yıllarca atıl beklediler.

Ta ki 1994 yılında Alman arkeolog Prof. Dr. Klaus Schmidt tarafından fark edilene kadar.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünden alınan izinle Prof. Dr. Klaus Schmidt başkanlığında 1995 yılında kazı çalışmalarına başlandı. Yıllar süren çalışmalar neticesinde bu bölgede,

Neolitik döneme ait boyları 3 ila 6 metre, ağırlıkları da 40 ila 60 ton olan, yabani hayvan figürlü dikili taşlar bulundu.

Aynı zamanda 8 ila 30 metre çapında dairesel ve dikdörtgen şekilli “dünyanın en eski tapınak kalıntıları” ve yaklaşık **12 bin yıl öncesine ait olduğu belirtilen 65 santimetre uzunluğunda insan heykeli**

gibi çeşitli tarihî eserlerin gün yüzüne çıkarılmasıyla “tarihin en büyük arkeolojik keşfi” böylece gerçekleşmiş oldu.

İnsanlık tarihinin sorgulanmasına ve insanın doğayla ilişkisi, yaşam biçimi, inançları, mimari ve görsel sanat anlayışı gibi birçok yönünün tekrar gözden geçirilmesine neden olan kazı çalışmaları, klişe olarak kabul görülen ilkel avcı/toplayıcı tanımının da yeniden değerlendirilmesine neden oldu.

Bölgedeki çalışmalar sonucunda elde edilen bulgulara göre, sadece anıtsal mimarisıyla ve tarihin bilinen ilk ibadethanesi oluşuyla değil, aynı zamanda küçük taş heykelciklerden hayvan heykellerine, süslü anıt taşlara kadar çeşitli sanat eserleriyle de eşsiz olan **Göbeklitepe; 12 bin yıllık dinî, sosyal, toplumsal, mimari, sanatsal geçmişiyle 2018 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine alındı.**

Gerçek bir “insanlık mirası” ve “kırılma noktası” olarak kayıtlara geçen Göbeklitepe’nin keşfi, insanlık tarihinin dinî ve sosyal gerçeğine dair bütün yerleşik kanaati yerle bir etti, bölgede hâlâ devam eden çalışmalar ve yeni bulgularla daha çok ezberin bozulacağı öngörülüyor.

Benim dünyaya gelmek gibi bir isteğim olmadı. Neden ben istemeden veya bana sorulmadan dünyaya getirildim? Bana sorulsaydı gelmek istemezdim. Bu evrenin ve bu dünyanın niçin var olduğunu da bilmiyorum. Sanki bir amaçsızlık ve anlamsızlık içindeyim.

Evet, insan zaman zaman böyle psikolojik hâller yaşar. Özellikle gençlikte bu hâller sıkça tezahür eder. Eğer bu hâl bir takıntı durumuna gelirse tedavisi gerekir. Bir nevi ölüm ve kıyamet takıntısı gibidir. Ölüme ve kıyamete inanmak doğru ve güzeldir hatta hayatın kalitesini artırır ancak onları bir takıntı hâline getirmek insanı kötümserliğe ve tükenmişliğe iter.

İnsanın sorması ve sorgulaması neden takıntı olsun?

Eğer sorma ve sorgulama, bir anlam arayışı olursa güzeldir.

Ancak bunun için bilgi birikimi, yöntem ve amaç gerekir. Bunlar olmadan rastgele sorma ve sorgulama boşa kürek çekmeye benzer. Hele bu tür sorgulama kişiyi kötümserliğe ve tükenmişliğe götürüyorsa artık durum takıntıya yani psikolojik rahatsızlığa dönüşmüş demektir.

Hocam biraz konudan uzaklaştık mı?

Hayır uzaklaşmadık. Bunların hepsi birbiriyle alakalı. Dünyaya istemediği hâlde niye geldiğini soran kişinin öncelikle elinde bilgi olması gerekir. Bu bilgiyi ya kendi beceri ve tecrübesiyle elde eder ya da başkalarından öğrenir. Elde etmiş olsa zaten böyle bir soru sormaz. O zaman başkalarından öğrenmek dışında bir seçenek yok demektir. Kafasına takılan bu soruyu kişi anne babasına, öğretmenine veya büyüklerine sorabilir. Ancak onların ve-

receği cevap da tatmin etmeye yetmez. Çünkü insanlar bu tür soruları sormak yerine gelecek planına ve yaşamaya odaklanırlar. O zaman daha eskilere gitmeli ve felsefecilerin bu soruya dair cevaplarının ne olup olmadığını sormalıdır. Eski felsefecilerin vereceği cevap, "Tanrı düşünmüş, akıllar ortaya çıkmış, son akıl olan etkin aklın maddeye suret vermesiyle cisimlerden oluşan evren meydana gelmiş, sebep sonuç şeklindeki zorunlu ilişki ağı içerisinde insan denen varlık oluşmuştur." şeklindedir. Evrim teorisine inanan düşünürler de ilk tek hücreli canlının evrim geçirmesiyle zaman içinde insanın ortaya çıktığını anlatacaklardır. Bu teorilerin her ikisinde de hangi amaçla bu evrenin kurulduğu veya insanın dünyaya niçin geldiğinin net cevabı bulunmamaktadır. Modern zaman felsefelerinden varoluşçulukta ise "insanın dünyaya atılmış bir varlık olduğu" tezi yer alır. Ama bu felsefede de "Niye atıldığı, kimin attığı, neden bu zamanda atıldığı?" sorularının cevabı yoktur. Onlar bu soruları es geçip varoluşu gerçekleştirme-yi düşünmüşler. Gelinen sonuç, insanın dünyaya niye geldiğinin bilinemezliğinin itirafıdır.

Peki, İslam ne diyor bu konuda?

Öyle görünüyor ki İslam'a en yakın felsefe akımı varoluşçuluktur. İslam'ın ondan farkı, son üç sorunun da cevabının olmasıdır. Yani insan dünyaya rastgele atılmamıştır. Aksine onun bir Yaraticısı vardır. Onun yaratıcısı ilim, irade ve kudret sahibi Yüce Allah'tır. Bu sıfatlara sahip olan bir varlığın bilmeden, istemeden, tayin etmeden

veya gücünü kullanmadan bir yaratmada bulunması düşünülemez. Öyleyse insan, Yüce Allah'ın irade ve kudretiyle belli bir zaman ve mekânda erkek veya kadın olarak yaratılmıştır. Bütün bunlar insanın yaratılışının bir hikmeti ve anlamının olduğunu gösterir. Hikmet bir şeyi yerli yerine koymak, değer vermek, değerini bilmek ve değerine göre muamelede bulunmaktır. Yüce Allah insana akıl, irade ve belli bir güç vererek değer vermiş ve varlıklar arasında seçkin bir konuma getirmiştir.

Bunu biraz açar mısınız?

Şöyle açayım: İlim, irade ve kudret sahibi Yüce Allah'ın hikmet dışı ve anlamsız bir eylemi olamaz. Öyleyse evrenin de insanın da bir anlamı vardır.

Peki, bunu nasıl bileceğiz?

Bunu bilmenin yolu ya Allah'la iletişim kurmak veya kendi akıl ve duyu yetilerimizi kullanarak bir cevap bulmaktır. İnsanlar içinde Yüce Allah'la iletişim kuran ve kesin bilgi alan kişiler peygamberlerdir. Öyleyse onların getirdiği bilgiye başvurmak bir seçenek olabilir. Burada da bakacağımız en son ve güvenilir kaynak, Yüce Allah'ın kitabı Kur'an ve son peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sünnetidir. Bu iki kaynakta verilen bilgilerin özeti şudur: Yüce Allah evreni yaratmayı dilemiş ve yaratmıştır, insanı yaratmasını ise "Ben cinleri ve insanları sadece beni tanısın ve ibadet etsinler diye yarattım." (Zariyat, 51/56.) ayetiyle bildirmiştir.

Sırf bunlar için insan yaratılır mı?

İnsan kendisine akıl, irade ve güç verilmiş, bu özelliklerini

kullanarak etrafına yönelik tasarrufta bulunma imkânına kavuşturulmuş bir varlıktır. Burada bilhassa irade çok önemlidir. İnsan bu özelliğiyle iyi kötü, yararlı zararlı, güzel çirkin, kaba nazik, itaat isyan, yaşatma öldürme şeklinde birbirine zıt davranışlardan birini seçer. Bunu yaparken de arzusu, istekleri, beklentileri ve dışardan gelen talepler ve kışkırtmalar onun için belirleyici olur. Öyleyse insanın bir şeyi yaparken aynı zamanda birçok şeyden vazgeçmesi gerekmektedir. Fakat insan saf yaratılışı gereği iyiye, güzele ve yararlıya ulaşması gerektiğini bilir. Yüce Allah, insandan kendisini tanımasını ve şükranda bulunmasını istemektedir. İnsanı "yaratılmışların en güzeli" (Tin, 95/4.) diye nitelemesi de bundan dolayıdır. Ama insan aksi yönde bir davranış içine girerse "aşağıların en dibine" (Tin, 95/5.) gitmiş olur. Bunun anlamı bütün yaratılmışların en aşağı konumuna kendisini düşürmesi demektir.

İyi ama insan bu zorlukları aşılabir mi?

Doğrusu biraz zor. Kendimize bakalım, bu zorluğu hemen fark ederiz. Zaten "Ben niye bu dünyaya geldim?" diyen de tam da bu zorluğa işaret ediyor ve buradan bir çıkış noktası arıyor.

Peki, çıkış nedir?

Çıkış yine bizi yaratan Yüce Allah'tadır. Yüce Allah, bütün bu zorlukları bildiğinden insana destek olarak peygamberleri ve ilahi kitapları göndermiştir. İnsanı zorlukla baş başa bırakmamış, ona bir çıkış yolu göstermiş diye sürekli bir bilgilen-

dirmede bulunmuştur. Dünya hayatına baktığımızda danışman diye bir kavram vardır. Biyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuk, eğitim hatta aileyle ilgili uzmanlara gideriz ve danışırız. Demek ki insan yaşadığı sürece oluşabilecek zorlukların türüne göre bir danışmana ihtiyaç duymaktadır. İnsanın hayatının anlamını ve hikmetini soracağı ve öğreneceği danışman Yüce Allah'ın gönderdiği peygamberlerdir ve onların emanet bıraktıkları kitap ve uygulamalardır.

Bunlar yeterli midir?

En başında ne demiştim: Bir şeyin anlamını bilmek için bilgi gerekir. Elimizde var olan bilgi budur. Aksi takdirde ya karamsarlık takıntısına kapılırız veya varoluşçular gibi "dünyaya rastgele atılmış varlıklar" olduğumuza inanırız. Bunlar da bize yeterli bir cevap olmaz. Hâlbuki İslam, evrenin ve insanın ilim, irade ve kudret sahibi bir Yaratıcı tarafından bir hikmet doğrultusunda yaratıldığını bildirmektedir. Aslında kendimizi ve çevremizi tanıdığımızda hem evrenin hem de insanın yaratılışının anlamını bilmemiz ve kavramamız mümkündür. İnsanın mutluluk, huzur ve güzellik arayışı bile bize bunun anlamını fazlasıyla vermektedir. Sayılan hususların bu dünyada mükemmel olarak bulunmadığı çok açıktır. Neticede tam, kesin ve kesintisiz huzur ve mutluluğun gerçekleşeceği yegâne yer Allah'ın hoşnutluğuyla kazanılacak olan cennettir. Bunu kazanmak ancak aklımızı, irademizi ve gücümüzü, doğru ve yerinde kullanmakla mümkündür. ■

MUHAMMED HAMİDULLAH

KİTAPLAR ARASINDA GEÇEN BİR ÖMÜR

Enbiya YILDIRIM

Dünyalık hiçbir beklenti içine girmeden, tamamen fedakârlıkla geçen bir hayat yolu tutarak bu dine hizmet etmiş olanlar müminlerin gönül dünyalarına kurulmuşlardır. Her şeylerini bu yüce dinin yolunda feda etmişler, âdeta rahat yüzü görmemişlerdir. İnsan, bu âlimlerin veya diğer alanlarda hizmet etmiş olanların hayatlarını okuduğu zaman Allah Resulü'nün sonraki asırlarda yaşamış sahabilerinden biri ile karşı karşıya olduğunu hisseder. Bu aynı zamanda onu, dinimize sahip çıkanların varlığı nedeniyle şükretmeye sevk eder. İslam dünyasının çilekeş bilgini Muhammed Hamidullah da onlardan biriydi.

1908 yılında Hindistan Haydarabad'da doğdu. Temel bilgileri başmüftü olan babasından aldı. Çocukluğu, ailesinin muhafaza ettiği yazma eserler arasında geçti. Sonrasında dinî eğitimini Camia Nizamiyye'de tamamladı. Osmanîye Üniversitesinde de hukuk okudu. 1929'da Hanefî ulemanın eserlerini yayımlamak üzere oluşturulan kuruluştaki yer aldı. Kitaplar arasında başlayan hayatı kitaplar arasında devam edecek gibiydi.

Asistanı olduğu Osmanîye Üniversitesi, hukuk alanında doktora yapması için onu Bonn'a gönderdi. Burada çalışırken San'a, Mekke, Medine, Beyrut, Şam ve Kahire kütüphanelerinde araştırmalarda bulundu. 1932 yılında İstanbul'a da gelip önde gelen bilginlerle görüştü. Doktorasına devam ederken bir yandan da Arapça ve Urduca dersler verdi. Islamic Culture dergisinin muhabirliğini yaptı. Doktorasını tamamladıktan sonra Sorbonne Üniversitesine sunacağı ilk dönem İslam diploması hakkındaki diğer bir doktora teziyle ilgili olarak Avrupa ve Kuzey Afrika kütüphanelerindeki yazma eserler üzerinde çalıştı. Bu esnada Paris'teki meşhur müsteşriklerin derslerine katıldı. Tezini verdikten sonra ülkesine döndü. 1936-1946 yılları arasında üniversitesinde hukuk profesörü olarak dersler verdi.

1947 yılında özerk Haydarabad'ın bağımsız bir ülke olarak tanınması için yurt dışında faaliyetlerde bulununca burayı işgal eden Hindistan, ülkeye girişini yasakladı. O da İngiltere'ye gitmek istedi ancak Hindistan ile suçluların iadesi anlaşması olduğundan girişine müsaade edilmedi. O da Fransa'ya iltica etti ve 1996 yılına kadar Paris'te vatansız olarak yaşadı. Buradaki Uluşal Bilimsel Araştırma Merkezinde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. Bu görevi sırasında Paris Camii'nde cuma günleri dersler verip bir İslam kültür merkezinin kurulmasına katkıda bulundu. Uzun süre France-Islam dergisini yayımladı. Avrupa'daki pek çok ilmî faaliyete katıldı ve Hristiyan din görevlileri dâhil pek çok insanın Müslüman olmasına vesile oldu. 1978 yılında emekli olduktan sonra da araştırmalarını sürdürdü.

1952 yılından itibaren düzenli olarak ülkemize gelip yirmi üç yıl boyunca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde misafir profesör olarak dersler verdi. Fuat Sezgin, Salih Tuğ onun buradaki asistanlarından. Bu süre zarfında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde de derslere girip pek çok konferans verdi.

Ülkemiz insanıyla arasında oluşan hususi bağ nedeniyle Paris'e okumaya giden Türk öğrencilere her zaman çok yakınlık gösterdi, zaman ayırdı. Nitekim Türklerle ilgili olarak şöyle demektedir: "Pek aziz saydığım Türkiye'ye ve Türk milletine karşı pek az kimse tarafından bilinen özel bir hissiyatım vardır. Türklerin kitaba karşı duydukları büyük tutku ve zevk bende büyük bir tesir husule getirmiştir. İstanbul ise sahip olduğu kütüphane zenginlikleri ve ilmî muhitlerde tanıyabildiğim faziletli âlimlerin yüksek seviyeleri ile gönlümü son derece heyecanlandırmıştır. Bu kardeş ülke benim ikinci ilim yurdum olmuştur."

Rahatsızlığının ilerlemesi üzerine Florida'daki yeğenlerinin yanına giden Hamidullah Hoca, 2002 yılında burada vefat etti. Cenaze namazını Yusuf Ziya Kavakçı kıldırdı. Türkçe dâhil on dil bilmekteydi.

Kişiliği

Hamidullah Hoca, kendisini tanıyan tüm öğrencilerinin ve dostlarının ittifakıyla dindar, mütevazı, nazik, dünyalığa hiç önem vermeyen bir insan olarak tanıtılır. Yazdığı eserlerden telif ücreti almaması bununla

ilgilidir. Nitekim Hz. Peygamber'in hayatına dair çalışmaları nedeniyle Pakistan devletinin kendisine takdim ettiği en yüksek ödülü kabul etmiş ama maddi meblağı İslamabad'daki İslam Araştırmaları Enstitüsüne bağışlamıştır. Keza Kral Faysal para ödülünü de almamıştır. Hiç evlenmemiştir.

Paris'te dünya nimetlerinden tamamen uzak, zahidane ve münzevi bir hayat sürmüş olması onu özetlemektedir. Burada, bir apartmanın çatı katında, tek oda denebilecek mütevazı bir dairede, sadece ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar malzemeyle, kendi hayatıyla ve gündelik ihtiyaçlarıyla ilgili hiç kimsenin yardımını kabul etmeden sürdürülen bir hayattan söz ediyoruz. Merhum Ali Osman Koçkuzu onu şöyle anlatır: "İlk önce yüzü, gözleri, sakalı, bıyığı, tatlı beti benzi, nahif vücudu ve yüksek Müslüman ahlakı bizi mest etti. O kadar alçak gönüllü idi ki! Bizim gibi öğrenci olan Hayreddin Karaman ağabeyle odasına birkaç defa girdiğimizi hatırlarım. Siyah deri koltukları bize veriyor, kendileri ahşap taburede oturuyorlardı. Bu duruma biz yerlere geçerek katlanıyorduk. İsrarımız da para etmemekteydi. İلمي, ahlakı, insanlığı, sade giyim kuşama... Hülâsa, tespit ve zaptından aciz kalacağımız her hâli bizde etkili idi. Beyazıt Camii'nde namaz kılışını dakikalarda seyrettiğimi hatırlarım."

İstediği Müslümanlık

Hayatın İslam'a göre tanzimi ve Müslümanın nasıl olması gerektiği hususunda şöyle demektedir: "Kelime-i tevhid sadece bir tek Allah'a ve O'nun Resulü'ne inancın kelimeyle ifadesinden

ibaret değildir. Allah, hakiki varlığını bir de gönderdiği emirlerde gösterir. Allah'a iman eden, bu hususta bir irade izhar eden kimse artık tam manasıyla Allah'ın emirlerini birbirinden tefrik etmeksizin, bir kısmını kabul diğer bir kısmını kabul etmemek gibi bir duruma kendini kaptırmaksızın O'na ve elçisinin vazettiği kaidelere tabi olacak demektir. İslam, bizden ne tamamen ruhanileşerek melek olmamızı istemekte ne de tamamen maddileşerek şeytanlaşmamızı. Çünkü bu ikisinden yeteri kadarını Allah zaten yaratmıştır."

İhsan Süreyya Sırma, bu çerçevede ondan şu hatırasını aktarır: "Bir gün Hamidullah Hoca ile Paris Camii'nde avluda, namaz vaktini bekliyorduk. Namaz için gelen Müslümanlar avluda öbek öbek bekliyorlar, birbirleriyle konuşuyorlardı. Uzaktan onları izlerken kulağıma eğildi ve şöyle dedi: Tüm bunlar, her zaman böyle öbek öbek olur ve birbirlerini çekiştirirler. Şu kulağına küpe olsun ki kalbinde imanı olan günahkâr bir inanan, hiç imanı olmayan inkârcıdan sana çok daha yakındır. Zaman bütünleşme, yakınlaşma zamanıdır. Birbirini çekiştirmenin anlamı nedir?"

Öne çıkan kitapları

İbn İshak'ın Siyer'inin bir kısmını neşretmek de dâhil kırk civarında eser, yedi yüz kadar makale kaleme alan ve kendisine "yirminci yüzyılın Taberisi", "kütüphane köstebeği" lakapları takılmış olan Hamidullah'ın tüm çalışmaları, İslami ilimler alanındaki herkesin referans kaynağı olmuştur. Çünkü asli kaynaklara inme yönündeki müthiş

gayreti yanında bilgiyi günümüz insanı için yorumlaması, keza üslubunun akıcılığı onun çalışmalarını farklılaştırmaktadır. Bunlardan birkaçı şunlardır:

Kur'an çevirisi: Bu meal, bir Müslüman âlim tarafından yapılan ilk Fransızca tercümedir. Baş tarafında Kur'an tarihi yer almakta ve içinde açıklamalar bulunmaktadır.

Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye: Bu eserde, Resulullah ve Hulefa-i Raşidin dönemlerine ait idari-siyasi belgeleri neşretmiştir. Alanındaki ilk çalışma olup o dönemlerdeki devlet yapılanmasını anlamamız, Peygamberimizi ve sahabilerini daha iyi tanımamız açısından büyük hizmet görmüştür.

İslam Peygamberi: Resulullah'ın (s.a.s.) hayatını temel kaynaklara dayandırıp uydurma rivayetlerden arındırarak yazdığı bu çalışma, son elçinin tanınmasına ve sevilmesine büyük katkı sunmuştur. Hz. Peygamber'in başarı yolundaki alın terini idrak etmek açısından bu eser çok önemlidir.

İslam'a Giriş: İslamiyeti Batılılara ve muhacir Müslümanlara öğretme gayretinde olan Hamidullah, İslam hakkında muhtasar sağlıklı bilgi vermeyi hedefleyen bu çalışmasıyla son dinin tebliğinde önemli paya sahip olmuştur. Pek çok dile tercüme edilmiş, dünyanın her yanına ulaşmıştır.

Yöntemi

Meseleleri ele alırken ilk kaynaklara müracaat etmeyi çok önemseyen Hamidullah, özellikle İslam tarihiyle ilgili bilgileri aktarırken kaynak bilgisiy-

le yetinmemiş bir de olayların geçtiği yerlere bizzat giderek incelemiştir. Bundan sonra da tarihî bilgiyle vakıayı yan yana getirerek olayları yorumlamıştır. Bunun yanında tarihî olayların arka planlarını irdelemiş ve sonuçları üzerinde durmuştur. Böylece tarihi, ibret alınacak bir kıvama getirmiştir. Bunun yanında, Goldziher gibi Batılı araştırmacıların başta Kur'an ve hadis olmak üzere Müslümanların kaynaklarına yönelik eleştirilerine bilimsel cevaplar sunması yönüyle de büyük görev üstlenmiştir. Bu bağlamda Hemmâm b. Munebbih'in hadis sahifesini neşretmesi büyük hizmet olmuştur. Böylece sahabe döneminden itibaren hadislerin ciddi sayıda insan tarafından kayıt altına alındığını ortaya koymuş, Batılıların, "Hadis rivayeti ikinci asra kadar sadece sözlü aktarıma dayanmaktadır." tezini çürütmüştür. Keza onun fıkıh alanında İslam hukukunu Roma ve diğer hukuk sistemleriyle karşılaştırması da çok önemlidir. Böylece, İslam hukukunun dinamikliğini ve insan ihtiyacını karşılamadaki mükemmelliğini ortaya koymuştur.

Hadise ve sünnete bakışı

Çok sevdiği Hz. Peygamber'e bakışını şöyle özetlemektedir: "Tarihte, hayatları taklit ve takip edilmeye değer iyi bir örnek teşkil eden çok sayıda hükümdar, âlim, veli ve diğer birçok büyük şahsiyetler görülmektedir. Vefatının üzerinden on dört asır kadar bir zaman geçmiş ve bu arada ilim inanılmaz gelişmeler kaydetmiş, hayatımızın şart ve durumları, anlayışları bile derin değişikliklere uğramış olduğu günümüzde, acaba niçin Mu-

ammed'in (s.a.s.) hayatını tetkik ediyoruz? Bir Müslüman için bu soruların cevabı basittir. Hayatta, o rehberin gösterdiği yol takip edilmezse Müslüman olunamaz. Öğrettiği şeylere gelince o, insan hayatının bütün görünüşleriyle ilgilenmiştir: İnanışlar, ruhi manevi alan, ahlak, iktisat, siyaset, hülasa ister ferdî veya toplumsal isterse ruhi veya dünyevi olsun, her alanda kaideler getirmiştir. Bütün bunların da ötesinde, ayrıca kendi şahsında en güzel örneği de bize bırakmıştır." Böyle diyen Hamidullah'a göre, Kur'an gibi sünnet de Müslümanlar için bağlayıcıdır ve bu açıdan ikisi arasında hiçbir fark yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, Nebi'sine ayetleri inzal ettiği gibi bu türden olmayan (gayri metluv) vahiyleri de indirebilir ve indirmiştir. Hadisler Kur'an'ın beyanı, açıklaması ve bilgileri tamamlama kabilinden pek çok şey sunduğu gibi Kur'an'ın sükût ettiği durumlarda yeni hükümler de getirmiştir.

Kitaplar terazide

Ele aldığı her meseleyi, akılcı yönü ağır basar tarzda dünya ölçeğinde ve bütün insanları düşünerek inceleyen Hamidullah, her hâlükârda tebliğ boyutunu öne çıkarmaktaydı. Bu nedenle zaman zaman büyük kitleler tarafından benimsenmiş kabul edilen dışına çıktığı, yeni yorumlar getirdiği olabilmekteydi. Söz konusu yaklaşımları eleştiriye her zaman açık olmakla birlikte ne yapmaya çalıştığını anlamaya gayret etmek, hakkını takdir etmek açısından zorunludur. Yoksa hayatını İslam'a vakfetmiş bir büyük bilginin ortaya koyduğu devasa emek zayi edilebilir. ■

TRAVMA SONRASI MANEVİ GELİŞİM

Psikolojide “travma” kelimesi; bireyin ruhsal ve bedensel varlığını sarsan, çaresizlik duygularını ortaya çıkaran, acı verici, inciten ve yaralayan her türlü olayı adlandırmak için kullanılır. Travmaya neden olan olay, bireyin dünyaya ilişkin temel varsayımlarını yerle bir ettiği gibi kendisi ve dünya ile ilgili olumlu inançlarını sorgulamasına, kendi incinebilirliğini fark etmesine yol açar. Yaşam olaylarına uyum sağlayıcı başa çıkma yollarını işlevsiz hâle getiren travmalar genellikle olağan dışı, tehlikeli ve ezicidir. Travma anında çaresizlik hisseden birey, aynı zamanda kendi güçsüzlüğüyle yüzleşir. Beklenmedik bir anda yaşanan travma bireyin hayatını, fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü tehdit eder. Bu tehdit doğrudan bireye yönelebildiği gibi bir başkasının başına gelen olaya tanıklık etme yoluyla da yaşanabilir. Ölümle sonuçlanan veya ciddi ölüm tehdidi içeren olaylar travmatik sayılmaktadır. Fiziksel saldırı, şiddete maruz kalma, trafik veya iş kazaları, sel, kasırga veya deprem gibi doğal afetler, terör ve savaş olaylarından zarar görme veya yaralanma, ölüme tanıklık etme, yaşamı tehdit eden hastalıklar, hayat boyu kısıtlılık oluşturan yaralanmalar veya hastalıklar, kayıp yaşantısı gibi olaylar travmatik yaşantılar olarak nitelendirilir. Araştırmalar travmatik olayların oldukça yaygın ve uzun ömürlü olduğunu, sonuçlarının ömür boyu sürebileceğini göstermiştir. Travmatik yani yaralayıcı yaşantıların insanda yarattı-

ğı ruhsal deneyime ise yaygın kullanım- la “acı” denir. Bireyler travmatik olaylarla karşılaştıklarında, kendi duygularını anlatırken genellikle yoğun bir acıdan söz ederler.

Travma yaşantısı “travma sonrası stres bozukluğu”, “travma sonrası iyileşme” ve “travma sonrası gelişim” olmak üzere üç şekilde sonuçlanabilir. Travma yaşantısı travma sonrası stres bozukluğu ile sonuçlanabilir ki travma sonrası stres bozukluğu tanısının travma yaşayan bireye zamanında ve travmaya uygun psikolojik destek verilmemesi hâlinde ortaya çıktığı belirtilir. Tipik travmatik semptomların bir araya geldiği travma sonrası stres bozukluğunda işgalci anılar veya rüyalar aracılığıyla travma deneyimleri tekrarlanır. Bunlar inatçı uyuşukluk hisleri, duygusuzluk, başkalarına karşı ilgisizlik, bireyin kendisini çevreden soyutlanmış hissetmesi, kendini bir şeylerden mahrum etme, travma anılarını canlandıracak durum ve faaliyetlerden kaçınma ile ortaya çıkar. Yaşanan travmanın doğasına göre kaygı, öfke, umutsuzluk ve bilinç bulanıklığı günlük hayatın tüm deneyimlerine yansır. Gerçeklik travmatik deneyimin filtresinden geçirilir ve öznel bir güncellik kazandırılarak çarpıtılır. Ancak bu süreç bilinçdışı gerçeğe ulaştığından birey bunu fark etmeyebilir.

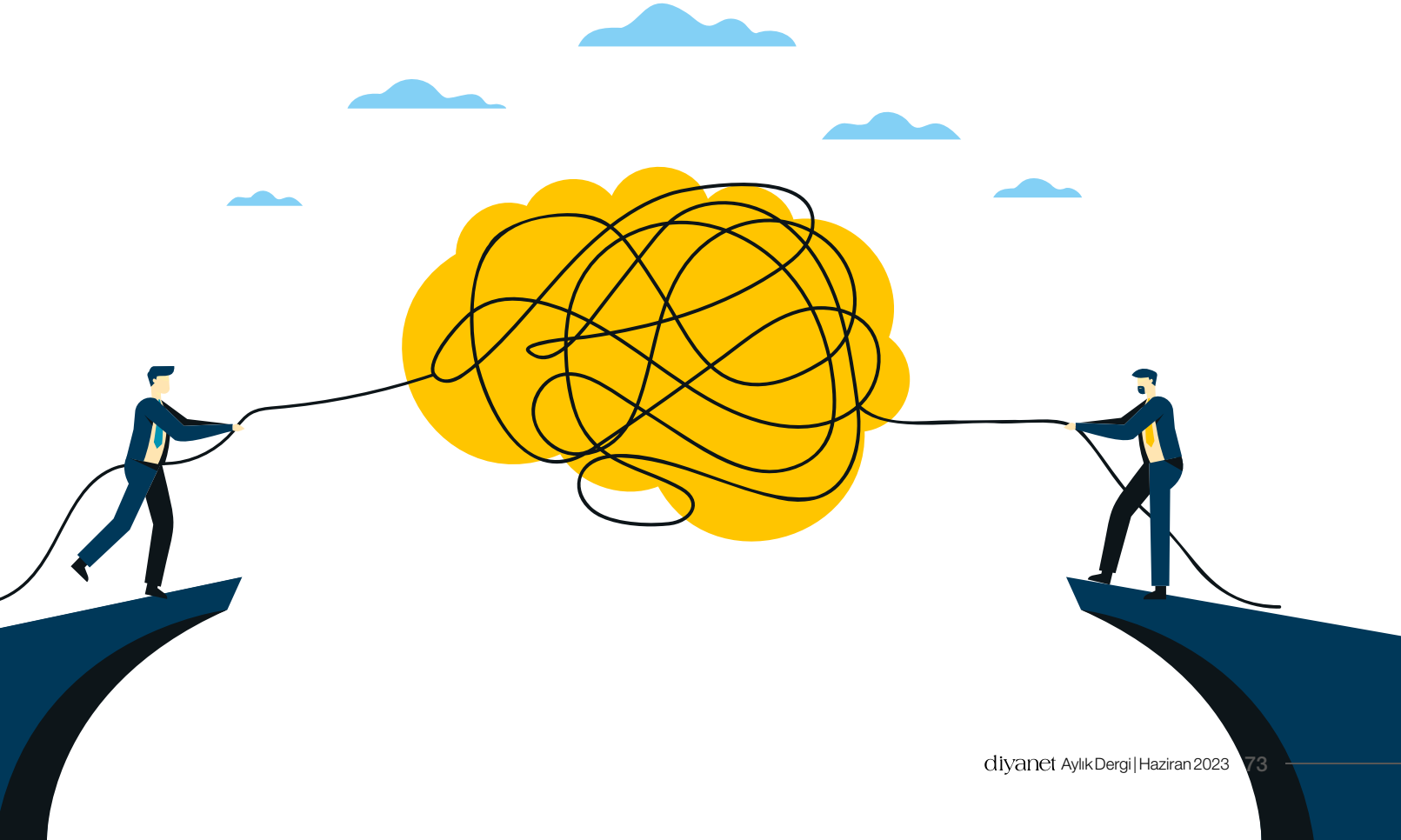
Travma yaşantısı, travma sonrası iyileşme ile sonuçlanabilir. Travma sonrası iyileşme konusunu çalışan Herman, iyileşmede ortak bir yolun izlendiğini belirterek bir model geliştirmiştir. Buna göre travma sonrası iyileşmenin aşamaları “güvenin tesis edilmesi”, “travma hikayesinin yeniden kurulması” ve “travma yaşayan ile toplumu arasındaki bağın onarılması”dır. Güvenin tesis edilmesi aşamasında travma bireyin güç ve kontrol duygularını harap ettiği için bu duyguların onarılması gerekir. Sürecin sonuna doğru birey, güvenlik ve hayatın öngörülebilirliği duygusunu yeniden kazanır, kendisine ve başkalarına güvenebileceğini yeniden kavrar. Travmayı yeniden hatırlama ve yas tut-

ma aşamasında travmanın yeniden yapılandırılması gerekir. Yeniden yapılandırmada travma öncesi hayat gözden geçirilir. Bu aşama hem travma yaşayan bireyin hem de hayatındaki önemli insanların olayın anlamını sistematik bir biçimde gözden geçirmesini sağlar. Bireyin bu aşamada, “Neden ben?” sorusunu sorarak suçluluk ve sorumluluğa ilişkin ahlaki boyutları ortaya çıkarması ve acılarına anlam verecek bir inanç sistemini yeniden yapılandırması, iyileşme için son derece önemlidir. Zira çözümlenmiş travmatik hatıralar daha kolay kabul edilir. Yeniden bağ kurma aşamasında ise geçmişle uzlaşan birey, gelecek oluşturma görevi ile karşı karşıyadır. Birey, travmanın tahrip ettiği eski kendi-

liğinin yasını tutmuştur ve yeni bir kendilik geliştirmesi gerekir. Hayatının anlamını yeniden keşfedip destekleyici bir inanç bulmaya ihtiyacı vardır. İlk evrede amaç yalnızca temel güveni sağlamak iken sonuncu evrede birey dünyaya daha aktif biçimde katılmaya hazırdır.

Travma eğer herhangi bir psikolojik rahatsızlığa yol açmaz ve travma sonrası stres bozukluğu yaşanmazsa bireyin hayatı travma sonrasında üç şekilde devam edebilir:

- 1.** Bireyler travmayı atlatırlar fakat önceki işlevsellik düzeylerinden daha düşük bir düzeyde hayatlarına devam ederler.
- 2.** Travma sonrasında iyileşen bireyler eski işlevselliklerine geri dönerler.

3. Bazı bireyler ise travma sonrası gelişimi yaşayarak eskisinden daha üst düzeyde işlevsellik gösterirler.

Travma yaşantısı travma sonrası gelişim ile sonuçlanabilir. Travmayla karşılaşan bireyler güçlü kişilik özelliklerine sahip iseler travmanın etkilerinin minimize olabileceği belirtilmektedir. Buna göre bireyler travma karşısında güçlü kişilik özelliklerine ve kendilerini koruyan faktörlere sahip olduklarında onların yardımıyla iyileşebilirler hatta gelişebilirler.

Acıların insanları geliştireceğine inanç, kadim geleneklerde olduğu gibi modern zamanlarda da sürmektedir. Zira travmatik yaşantılar acı verici olduğu kadar eğitici. Erol Göka'nın dediği gibi "Her zaman başımıza gelen, maruz kaldığımız ve kendimizi içinde bulduğumuz dertlerle, sınavlarla büyüyor. Dayanma

gücümüz, sabrımız arttığında metanetimiz, kabullenmemiz, hoşgörümüz, yaşama ve insanlara olan sevgimiz de artıyor, daha bir insanlaşıyoruz. Biz insanlaştıkça hayat güzelleşiyor."

Büyüme olarak da isimlendirilen travma sonrası gelişim travmatik olay sonrasında bireyin yaşamının belli alanlarında daha iyi işlevsellik göstermesi ve kendini gerçekleştirmesine doğru adımlar atması şeklinde de açıklanmaktadır. Travma sonrası gelişim, olaydan veya yaşantıdan önceki duruma dönmekten ziyade revizyon, gelişme ve travma sonrası duruma uyumla ilgili bir harekettir. Araştırmacılar travmatik deneyim yaşamamanın travma sonrası gelişim için yeterli olmadığına, travmatik deneyim yaşamış her kişide travma sonrası gelişim görülmediğine dikkat çekmektedir. Bu

bağlamda gelişimin olabilmesi için olayın sarsıcı olmasının yanı sıra bireyin bu travma ile mücadele etmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir. Zira travma sonrası gelişimi ortaya çıkaran asıl faktör, bireyin olayın ardından bu yeni gerçeklikle mücadele etmesidir. Ayrıca travma sonrası gelişim travmadan iyileşmenin ardından ortaya çıkabileceği gibi önemli yaşam sorunları ile birlikte psikolojik problemler yaşanırken veya büyük ıstıraplar çekilirken de görülebilir. Travmatik deneyimden sonra hayatta kalan birçok birey, psikolojik fonksiyonlarının travma öncesi temellere geri dönmesinden ziyade temel alanlarda önceki temellerin üstünde büyüme ve gelişme gösterdiklerini bildirmiştir. Diğer taraftan travmatik yaşantıların sadece travma yaşayan bireylerde değil travmaya tanık olan, dolaylı travma yaşayan bireylerde de olumlu etkiler meydana getirdiği, araştırmalarda ortaya konulan hususlardandır.

Travma sonrası gelişim kuramcılarında Tedeschi ve Calhoun'a göre travma sonrası meydana gelen olumlu değişiklikler kendilik algısı, kişilerarası ilişkiler, yaşamın anlamı ve değerini anlama, yeni seçenekleri fark etme, inanç sistemi ve maneviyat olmak üzere beş alanda gerçekleşmektedir:

a. Kendilik algısında değişim: Yaşanan travma sonrasında bazı bireyler kendilerinde travmayla mücadele etmenin bir sonucu olarak travma ön-

cesinde bulunmayan bazı olumlu değişiklikleri fark ederler. Bu gelişim alanı genellikle bireysel güçlülük hissi, kişisel başa çıkma stratejilerine daha fazla güvenme, kendisini daha kırılğan fakat daha güçlü hissetme, travmayla başa çıkabilmenin getirdiği kendine güvende artış, yeni rollerin benimsenmesi, dayanıklılık ve özgüvenin artması gibi olumlu özelliklerle tanımlanır.

b. Kişilerarası ilişkilerde değişim: Travma ile başa çıkmanın sonucunda bireyin insan ilişkilerinde son derece olumlu, önemli değişikliklerin meydana geldiği görülür. Travma sonrasında başkalarıyla daha yakın, samimi ilişkiler kurabilme, diğerlerine karşı daha şefkatli, merhametli, iyiliksever, empatik olma, travma yaşamış bireylerin çoğunlukla bildirdiği yararlar arasındadır.

c. Yaşamın anlamı ve değeri algısında değişim: Bu alanda değişim yaşayan bireyler yaşamla ilgili daha büyük bir takdire sahip olup yaşamlarının merkezî unsurlarının önceliğinde değişiklik yapmaktadırlar. Travma ile mücadele ederek travma sonrasında gelişim gösteren bireylerin çoğu bu değişimi deneyimlemektedir. Kanserele mücadele edip değişiklik gösteren kadınların yüzde 60'ı, kendi varlıklarını daha fazla takdir etme, hayatlarına ilişkin daha iyi bir bakış açısı kazanma gibi değişimlerin yanı sıra yaşamı kolaylaştırmak, yaşamdan daha fazla keyif al-

mak gibi önceliklerinin olduğunu bildirmişlerdir.

d. Yeni seçenekleri fark etme: Travma sonrası gelişimi yaşayan bazı bireyler hayatlarında karşılarına yeni olasılıkların çıktığını, yeni faaliyetlerle meşgul olduklarını ve önemli yeni yollara girdiklerini bildirmektedir. Bu alandaki değişimler artık ulaşılamayacak eski amaçlardan vazgeçilmesi, yeni ve gerekli şeylere ulaşmaya çalışılması, yeni olanakların algılanması, mümkün olmayan amaçlardan uzaklaşılması, önemli olan hedefleri izleme ve gerekli olan şeyleri yapma şeklinde yaşanmaktadır.

e. Manevi gelişim: Travmayla karşılaşan bireyler, dine yönelip ondan destek aldıklarında bu onların manevi gelişim göstermelerini sağlayabilir. İnsanların bazısı için travma sonrası gelişimin yaşanabileceği en önemli alan manevi/dinî alandır. Travma yaşayan bireyler, travmatik olay bağlamında varoluşsal konularda soru sormaya başladıklarında maneviyat alanında gelişim gösterebilirler. Bu alanı oluşturan deneyimler, yaşamda daha büyük bir amaç ve anlam duygusu, daha fazla yaşam memnuniyeti, temel varoluşsal sorulara verilen cevaplarda daha fazla açıklığı yansıtmaktadır. Ancak her ne kadar travmalar birçok bireyin yaşam felsefesinde ve manevi hayatında önemli bir gelişime imkân sağlasa da büyük kayıplar ve anlamlandırılmayan trajedilerin manevi inançlarda geçici olarak zayıflamaya, da-

Acıların insanları geliştireceğine inanç, kadim geleneklerde olduğu gibi modern zamanlarda da sürmektedir. Zira travmatik yaşantılar acı verici olduğu kadar eğitici dir.

ha az dindar olmaya, bazı bireylerin inançlarını yitirmesine ve önemli derecede varoluşsal umutsuzluk deneyimlemesine yol açabilir. Kanser hastalarıyla yapılan bir araştırmada katılımcılar yaşadıkları deneyimin Allah ile yakınlıklarını, dinî ve manevi uygulamalara katılımlarını artırdığını bildirmişlerdir. Bu manevi değişimler sadece içsel inançlarını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda dinî/manevi davranışlara yönelimlerini de artırmıştır. Katılımcıların bazısı dinî görevlerini yerine getirmek suretiyle inançlarını güçlendirdiklerini, hastalık deneyimlerini kolaylaştırdıklarını ve böylece kanserden kurtulabildiklerini belirtmişlerdir.■

HAC GÜNLÜĞÜ: AHMET BEY'İN HİKAYESİ

Ali YILDIZ

Kırşehir Akpınar İlçe Müftüsü

*Rahat tut kendini sıkma Seyrani
Allah'ın emrinden çıkma Seyrani
Gönül Beytullahtır yıkma Seyrani
Elinden gelirse imaret eyle*

Develili Âşık Seyrani

2010 yılının hac dönemi idi. Almanya'da din görevlisi olarak bulunuyordum. Beş yıllık görevimin son yılına gelmiştim. Görev sürem içerisinde teklif edilmesine rağmen görevli olarak hacca gitme talebim olmamıştı. Amacım görevimin son yılında eşimle birlikte hacca gitmekti. Düşündüğümüz şey makul bulundu. Kafile başkanı olarak görevlendirildim. Almanya'da yaşayıp hacca gitmek üzere müracaat eden kardeşlerimize din hizmeti sunma hususunda görev yapacaktım.

Kafilemiz ile tanışma dönemini diğer görevli arkadaşlarımızla beraber iyi değerlendirdik. Mukaddes mekânların yolcularının, yolculuğa çıkmadan önce maddi ve manevi olarak hazır, ibadet bilinciyle dolu olmaları gerekiyordu. Bunu sağlamaya çalıştık. Yolculukta elde olmayan muhtemel olumsuzluklar olabilirdi. Sabır sınırlarının geniş tutulması önemliydi. Geçici ve basit şeylerin ibadetin ahengini bozmasına müsaade edilmemeliydi. Bunlar hatırlatıldı.

Artık ayrılık zamanı gelmişti. Havaalanında duygusal bir vedalaşma yaşandı. Hac yolcusu da ağlıyor, onları yolcu etmeye gelen yakınları da ağlıyordu. Uçakta uzun bir sessizlik dönemi yaşandı. Belli ki herkes geride bıraktıklarını düşünüyordu. Belki de geride kalan ömrün muhasebesi yapılıyordu. Bu anın biraz sürmesinin faydalı olacağını düşündüm. Bir müddet görevliler olarak biz de sessizce bekledik. Sonra uçağın içinde görevli arkadaşları-

mızla beraber kısa bir program gerçekleştirdik. Son sözüm, “Şayet Cidde havaalanına inince uzunca beklersek şimdiden hazırlıklı olalım.” şeklinde olmuştur.

Bir müddet yolculuktan sonra uçaktan bir anons yapıldı. Küçük bir bakım sebebiyle Mısır’da bir havaalanına 45 dakika süre ile uçağın iniş yapacağı, bu süre zarfında uçaktaki yolcuların inmesi gerektiği, sonrasında yolculuğa devam edileceği söylendi. Arızadan bahsediliyordu ve biz hâlâ havadaydık. Herkes endişeli gözlerle birbirinin yüzüne baktı. Neyse ki uçak inişini gerçekleştirdi. Vakit geceydi ve hava soğuktu. Denizden gelen şiddetli bir rüzgâr vardı. Üzerimizde ihramlarla titreyerek hava-

alanına girdik. Bekleyiş söylendiği gibi 45 dakika olmadı. On saati bulan bir bekleyişten sonra tekrar uçağa bindik. Vakit sabah olmuştu. Sanırım nasihatlerimiz fayda vermiş ve uzun bekleyişten dolayı bir problem çıkartan olmamıştı.

Mekke’ye ulaşıp otelimize yerleştik. Kafile içerisinde güzel bir uyum göze çarpıyordu. Huzurlu bir ibadet ortamının sağlanması önemliydi. Kafilemizle birlikte Hareme gidiyorduk. Kimi zaman otel mescidinde kimi zaman lobide kimi zamanda kendi odalarında hacılarımız ile muhatap oluyordum. Bir rahatsızlık varsa probleme dönüşmeden haberim olsun ve önlem alalım istiyordum. Aradan günler geçiyor, herkesin ibadetten başka

bir şeyle ilgilenmediğini görmenin mutluluğunu yaşıyordum.

Ahmet Bey* de hacılarımız içerisinde oturuşu ve kalkışıyla, hayata bakışıyla, konuşması ve sükûtuyla, hâl, davranış, nezaket ve ibadetiyle, yetişmiş bir insan olarak dikkat çekiyordu.

Bir gün kendisine, “Başka şeylerle vakit kaybetmeksizin, kendinizi böyle manevi olan şeylerle meşgul etmeniz bizleri de mutlu ediyor.” dedim. “Mukaddes topraklardayız. Dıyanet bizlere temiz bir ortam sağlıyor. Sağlıklı gıdalar ikram ediliyor. Seçkin insanlarla, görevine önem veren hocalarımızla zamanımız geçiyor. Şayet lüzumlu olmayan şeylerle vakit geçirirsek bize yazık

olur. Kaldı ki maneviyat namına yaptığımız da fazla bir şey yok...” diye karşılık verdi.

Günlerimiz geçiyor, Arafat günleri yaklaşıyor ve hazırlığı başlıyordu. Arafat duasının ve hacı olabilmenin heyecanı herkesi sarıp sarmalamıştı. Derin manevi duygularla vakfe ve dua gerçekleşiyor, herkes gözyaşları içinde birbirini tebrik ediyor, Ahmet Bey sürekli hacılara hizmet ve ikram etmenin fırsatını kullanırken göze çarpıyordu.

Otobüslerle Müzdelife’ye intikalimiz gerçekleşti. Vakfemizi yapıp tel örgülerin çevrelediği alanda Mina’ya hareket etmek için vaktin gelmesini bekliyoruz. Her bir hacı grubumuz öbek öbek toplanmış, aralarında sohbet ediyorlardı. Görevliler olarak bizlerin de içinde bulunduğu kalabalık bir gruba

Ahmet Bey çay getirip ikram etti. Aradan çok zaman geçmeden Ahmet Bey tekrar geldi. Beni bir kenara çağırarak çay parasını ödedikten sonra cüzdanını belindeki kemere koyacak yerde tahminen boşa bırakıp farkında olmadan çay satan Afrikalı gencin yanında düşürdüğünü, kimlikleri ile beraber bütün parasının da cüzdanda olduğunu söyledi.

Birlikte kenar bölümde çay satan Afrikalı gencin yanına gittik. Durum çay satan gence anlatıldı. Genç, cüzdanı görmediğini, asla almadığı gibi alanı da görmediğini, yanı başında bir cüzdan bulunmadığını çok ciddi olarak anlattı. Gencin sözleri kadar beden dilini de gözlemliyordum. Benim gözlemim gencin çok doğal, masum ve doğru söylediği şekilde idi. Kenarda Ahmet Bey ile konu-

şurken bu gözlemimi kendisine ilettim.

Fakat Ahmet Bey’in kanaati faklıydı. “Kesin olarak burada düşürmüşümdür, cüzdanı ya bu genç almış ya da alanı görmüştür.” dedi.

Ahmet Bey tekrar gence dönüyor, gencin ceplerini yokluyor, polisten bahsediyor, genç ise şaşkın şaşkın Ahmet Bey’in ne yaptığını anlamaya çalışıyordu. Durumda ısrar edilince genç, o gece satmış olduğu çay paralarının kutusunu ağlamaklı bir şekilde Ahmet Bey’in önüne koydu. Belki de bütün sermayesi bundan ibaretti. Ahmet Bey kutuyu iterek yanından ayrıldı.

Ahmet Bey’in o nazik duruşu her geçen zaman değişmeye, sertleşmeye ve kırıcı olmaya başlamıştı.

Bir kenarda bana, “Cüzdanımın bu adamda olduğundan eminim. Polis getirip her tarafını aratalım.” dedi.

Tel örgülerin çıkış bölümündeki kapı olarak kullanılan yerde bulunan görevlileri gösterdim. Kendisi ile beraber gitmeyeceğimi anladı ve bana da kızarak yanımdan uzaklaştı.

Şeytan taşlama sonrasında o tele ulaştık. Birkaç gün sonra fırsatını bularak Ahmet Bey ile konuşmak istedim. Ama sanki benden uzak durmak ister gibiydi. Kendisine hiçbir yerde rastlayamıyordum. Odasına gidip kapısını çaldım. Gözlerime bakmadan benimle konuşması kırgınlık belirtisiydi. “İnşallah cüzdanınız Allah’tan korkan bir insana rast gelir de tekrar size döner.” diye temennide bulundum. Ahmet Bey acı acı gülümsedi, “Çaycı cüzdanın icabına çoktan bakmıştır.” dedi.

Tavırlarına bir türlü anlam veremiyordum. Sanki cüzdanını bulup kendisine teslim edemediğim için bana da tepki gösteriyordu. Son sözü, “Polisleri çağırıp o çaycıyı aratmalısınız.” şeklinde olmuştu. Ben de neyle suçlandığımı anlamış oldum.

Aradan birkaç gün geçmişti. Telefonum çaldı. Arayan Diyanet görevlileri idi. Kafilemde bulunan Ahmet Bey’in cüzdanının bir Türk hacı tarafından bulunup kendilerine teslim edildiğini söyledi. Hemen Ahmet Bey’i telefonla arayıp durumu haber verdim. O kadar ön yargılıydı ki daha cüzdanı bile görmeden, “Çaycı parayı

alıp cüzdanı atmıştır, birisi de bulup getirmiştir.” dedi.

Buluşup birlikte kayıp merkezine gittik. Diyanet görevlileri Ahmet Bey’e cüzdanını teslim ettiler. Hemen cüzdanını açtı. Desteyle parayı çıkartıp saydı. Başını kaldırdı. Bana değil uzaklara bakıyordu. Gözlerinin kızardığını fark ettim. Hangi duygular yaşadığını anlayamadım. Cüzdanının bulunduğu sevinememişti.

“Bulan kişi, merak edip kaç para olduğuna bakmaya bile tenezzül etmemiş, paraların katı bile açılmamış.” dedi. Yüzüme bakmadan konuşmaya devam etti. “Allah’ım, ben buraya hac yapmaya sevap kazanmaya geldim. Su-i zanımla, ön yargılarımla masum gencin ne kadar da günahını almışım. Müzdelife’ye gitsen o çaycı genci bulabilir miyiz? Bu paranın bir kısmını helalleşmek için ona vermek istiyorum.” dedi. “Bu günlerde Müzdelife’de kimse bulunmaz. Bazı insanlarla hayatta sadece bir kez karşılaşırın. Şayet gönlünü yıkarsan bir daha tahir etmek için arasan bile bulman imkânsızdır.” dedim.

Bir taksiye binerek kaldığımız otele doğru hareket ettik. Uzun bir sessizlik dönemi yaşadık. Hangi konuda bir söz söylemek içimden geçse konuşmaktan vazgeçiyordum. Onun da aynı durumu yaşadığını düşünmeye başladım. Sessizlik uzadıkça haksızlığının mahcubiyetini daha da yaşadığını, oturduğu yerde küçüldüğünü, kaçamak bakışından teselli beklediğini anladım.

Uzun bir sessizlikten sonra, “Bu haccınız sizin hayatınızda bir dönüm noktası olsun. Bir daha ne zaman, zan ve tahminlerinize göre bir karar verirseniz Müzdelife’deki genç aklınıza gelsin. Siz onu suçlariken o size masumiyetini anlatmak için ne kadar da uğraşmıştı. Ama sizi inandıramamıştı.” dedim. Ahmet Bey cevap vermedi. Sanki sessizliğin etkisi konuşmaktan daha fazlaydı. Uzun süren suskunluğunun duygusallığı ikimizi de sarmıştı. Otelimize ulaştık. Hiç kimseye Ahmet Bey’in parasının bulunduğunu söylemeye gerek duymadım. Sanırım o da söylemedi. Çünkü artık cüzdanın bulunması önemini yitirmiş, haksız yargılanan ve suçlanan, gönlü kırılan çaycı gencin durumuyla baş başa kalmıştı.

Zaman su gibi aktı. Medine günlerimiz de geçip tükenmişti. Dönüş için hazırlık başladı. Kafile ile birlikte otelde dönüş hazırlığı için toplantı yaptık. Hacılarımızın duygularını almak istedim. İlk söz alan Ahmet Bey olmuştu: “Bu haccımda ben, kesin bildiğimi düşündüğüm bir konuda haksız çıktım. Suçladığım bir kişinin de masum olduğunu Allah bana gösterdi. Bu kutsal mekânlarda Allah’a söz verdim. Bundan sonra zan, hayal ve tahminlerime göre kimseyi suçlamaya çağırm.” ■

* Ahmet Bey, olayı yaşayan kişinin gerçek ismi değildir.

İSLAM KARDEŞLİĞİ

Zeynep DEMİR |

İnsanoğlu hilkatte kardeştir. Ne renk ne dil ne de herhangi bir farklılık bu kardeşliği değiştirebilir. Bir engeli yahut sosyoekonomik farklılığı sebebiyle bir insanın bir diğer insanı hor görmesi kabul edilemez. Her insan farklı bir coğrafyada açıyor gözlerini; ten rengini, milletini, konuştuğu dili seçemiyor, içine doğduğu sosyokültürel ortamda büyüerek bir ad kazanıyor. Hâlbuki edinilmiş statülerin hiçbirinde bir dahli yok insanın. Dolayısıyla birinin diğerine üstünlüğü de yok. Rabbin halifesi olarak eşit derecede saygı ve hürmeti hak eder. Ancak emek verilmiş, kazanılmış statüler bundan müstesna tutulabilir ve özel bir hürmete muhatap olabilir ki bu da içtimai hayatın zorunlu bir sonucudur. İslam dini de insanlığı yaratılıştaki kardeş addederek kimsenin kimseye üstün olmadığını, üstünlüğün ancak takvada olduğunu vurgulayarak bu hakikate dikkat çeker.

İslam kardeşliği yaratılıştaki kardeşliğe ek olarak iman noktasında da birbirinin kardeşi olmuş müminleri kapsar. Ancak bir müminin sadece din kardeşi için değil bütün insanlar için de yüklendiği sorumluklara dikkat çeker. Bir Müslüman hem din kardeşini hem de yaratılıştaki kardeş olduğu bütün insanlığı koruyup kollamak durumundadır. Mümin, dini, dili, ırkı ne olursa olsun hiç kimseye haksızlık yapmaz, zulmetmez. Onun insani ilişkilerinin çerçevesini ilahi kelamda belirtilmiş evrensel ahlak ilkeleri belirler.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilen, Prof. Dr. Enbiya Yıldırım'ın kaleme aldığı İslam Kardeşliği, Allah ve Resulü'nün inananlardan talep ettiği kardeşliği anlatır. İnsanlığın ayrıştığı, kardeş kavgalarının sürüp gittiği günümüzde mümin bilincinin oluşmasına katkı sağlamaya çalışan eser, "Kardeşlik Deyince Anlamamız Gerekenler" ile başlıyor. İslam, kardeşlik ifadesini, "aynı inanç etrafında kenetlenen insanlar bağlamında kullanır ve bu, yeri geldiğinde biyolojik kardeşliğin önüne geçer" ifadelerine yer veren Yıldırım, bizlere bu bağlamda milyonlarca kardeşimiz olduğunu hatırlatır.

Kitapta "Görevler" bölümü kardeşlik hukukunun gerektirdiği sorumlulukların üzerinde durur. Kardeşlik, insan ilişkilerinde çeşitli sorumluluklar yükler. Üstelik bir Müslüman sadece inananlarla değil, bütün insanlarla iyilik ve merhametle yoğrulmuş bir iletişim dili kurmak zorundadır. O, Müslüman olsun olmasın kimseye zulmetmez, haksızlık yapmaz ve kötü söz söylemez. "İslam Kardeşliğinin Önündeki Engeller" bölümünde ise çağımızın problemlerine ışık tutulmuş, mezhep kavgalarının, din anlayışlarını ideolojiye çeviren sağlıksız bakış açılarının, siyasi farklılıkların, ırkçılığın toplumsal ve bireysel zararlarına dikkat çekilmiştir. Kitapta ayrıca kardeşliğin yeniden ve sağlam bir şekilde tesisi için "Atılması Gereken Adımlar" bölümünde, tarihte ve günümüzde kardeşlik örneklerine de yer verilmiştir. ■

PAZARTESİ | 19:30

YENİ BÖLÜM

İSLAM ALİMLERİ

Her biri yaşadıkları çağlarda yol gösterici olmuş, etkileri günümüze kadar ulaşan ilim adamlarımızın hayat hikayeleri ve yetiştirdikleri öğrenciler İslam Alimleri'nde.

frekanslar

4A (HD)

FREKANS: 12.380

POL: DİKEY (V)

SEMBOL: 27.500

FEC: 3/4

JHD YAYIN

4A (SD)

FREKANS: 12.422

POL: YATAY (H)

SEMBOL: 30.000

FEC: 3/4

JSD YAYIN

DIYANET TV

DigiTurk - 68. kanal

LaTe - 49. kanal

- 104. kanal

- 355. kanal

- 133. kanal

diyanettv

diyanettv

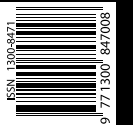
diyanettv

diyanettv

sizin kanalınız

“Andolsun, insanı biz yarattık ve
nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz.
Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız.”

(Kaf, 50/16)

FİYATI 25,00 ₺